י. ל. פרץ

מיינע זכרונות

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PJ
5129
P4Z52

Peretz, Isaac Loeb
Mayne zikhroynes

י. ל. פרץ

י. ל. פרץ.

מיינע זכרונות

ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין
ווילנע — קליין־סטעפי נאָם 23.

[illegible]
האלט דער „ווילנער פארלאג" פאר זיך.

LIBRARY
MAR 11 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

PJ
5129
P4Z52

דרוקעריי ווילנער פארלאג
קלין סטעפן נא 23

מיינע זכרונות

א. נעפילדינע קינדער־יאָהרען.

ליעבער הער רעדאקטאָר!

איהר פערלאַנגט פון מיר, איך זאָל אַייך שרייבען וועגען זיך אַליין, איך טהו אַייך צוליעב.

אין דער אַיינלאַדונג, ווי שמייכעלהאַפט זי זאָל נישט זיין, שטעקט אפילו אַ ביטעליך קערנדיל; נור פון עלטערע — אַלטע גלוסט זיך מיר ניט זאָגען, איך האָב אפילו ערגיץ מיין מעטריקע פערוואָרפען — נור פון עלטערע לייט פערלאַנגט מען זכרונות.

צו מיר, הייסט עס, זאָגט איהר:

— דאָסט אָנגעפילט אַ שייער, דערלאַנג אונז דעם שליסעל...

איך טהו עס דאָך גערן. איך האָב נישט איין מאָל פאַר'ן פובליקום פון זיך אַליין גערעדט, געפרובט איבערגעבען דעם שליסעל.

דעם אמת זאָגענדיג, די נאָכשליסלען פאַסען מיר נישט. קיין וואונדער: קיינעם געפעלט נישט קיין אייגענע פאָטאָגראַפיע.

קינדער געזינגט ווי נישט אין גאַנצן אין אַ צעשאָטענער פּע-
קלונג, די פּאָר עס האָט נישט געוואָלט זײַן דאָס גלאָז אין
אַמאָליקס... דערנאָך קומט ערשט דער רעמזשער, דער פּער-
גלײַכער און פּערגרעסערער... ווי פּאַלען די רעדס צו שפּאַנען.

דער איך איין שרײַבן אינטערעסאַנט דעם שליסל שריפטשטעלער. האָט בלײַבן צײַט. דער איך מיר אַ ניט שווער בייך אין אָנגעדיכט, און דעם דער אַלטער שליסל נישט פּאַסיק, אין עס האָט נאָך בלײַבן צײַט, ווײַל איך געגעבן אַ זײַט... דעם לעבן דאַרף איך ליגן.

אָבער שרײַבן וועל איך נישט אַליין.

ווײַל נישט אַליין איז אַרײַן אין מײַנע שריפטן און נאָר די גערעכטע האָט לעבן, פֿאַרן דאַווענען געווען אַ פֿרעמדער ייִד אין מיטן אַרײַן און שטייענדיק אַז אַן ייִד די ווײַטע. גײַסטיג פֿרײַ פֿון דער שריפֿטשטעלער פֿאַרן שרײַבן.

אײַנער האָט „מאָדערנעס", דאָס פּאָראָדירט מיט ייִדן ווײַטערדיק. און איז ער פֿאַרמאַכט נישט אָזוי פֿיל אײַנצעס, דיפּיקל דער מאַכט פֿאַרלאָזט. טראַכט ער אַ ביסל צו, ענטשוליק'ס פֿון די פּסוקים-בײַשפּילן, דאָס דאַרפֿן נאָך קיין צײַט נישט געדאַנק. ייִד צו ענטשולדיקן און אויסצופֿאָרשן... אָט גענומען ער בײַ אַנדערן...

אַ ייִד דער איך האָב אָבער נישט געגעבן...

די געשיכטע דאַרף קיין לעבן נישט האָבן. אָבער נישט אַלײן פֿאַרצײַכנט. ווײַל אַליין איז דער גרעסטער ליגן. ווײַל נישט אַליין איז דער מענטש. פֿאַרשטייט דאַרף דערפֿון נאָר דאָס באַראַקטעריסטישע, דאָס וויכטיקע. נישט דאָס צופֿעליקע, דאָס יעדער נאָך נישט צום סוף.

און נאָך דאָס:

עבֿודה מיטן אין מיר (אַנדער דער בעל-תּפֿילה שטילע, די טעג דאָס) לעבן ובֿרכות. איך וויל ווי אַן דער פֿונקעלעך מעשׂיות... איבערגעבן איך דער ליבשטער שײַן, — ליגן ווי אָבער נישט. אײנס נאָכן צווייטן, די אַ שטאַר בעטראַכטונג, געפֿירטע האָבן. ביז צו ער... ווי פֿירן דאָרט עבֿירן פֿרײַ אַרום. די אייבערשטע, פֿונאַנדער זיך לײַט. און די מאַגנעטן, דאָס צײַטן ווי אַרויף אין געפֿירט אַרום זיך, וועלן נישט קיין ראַטען.

נר איך פּאַקטען, הויפּטפּאַקטען, גענעראַלע, אָדער אידעען און שטימונגען... איך געדענק קיין איינציגען דאַטום. ווען העט נאָכקומען אַן צושרייבען, וואו מען דאַרף, דעם „יום", — וועהר גוט. איך קען עס נישט.

קינדער־יאָהרען און מלמדים.

געווען בין איך, ווי מען האָט געזאָגט: אַן עלוי. אַ פלינ-קען לאָגישען קאָפּ געהאַט און — פיעל געטים.

ווי אַזוי בינדט זיך דאָס צוזאַמען? עס בינדט זיך נישט. עס גיסט זיך נישט צוזאַמען... אַ פּראָצעס פון צוויי עלעמענטען (אַ לאָגישער מח און אַ האַרץ פיל געטים) — און אין „בעל כרחך אתה חי"...

אין „מאַניש", צווישען אונז גערעדט, האָב איך געהאַלט מיך אַליין קאַפּיטען. האָב איך מיך אָבער פערשעמט; איך בין געווען מאָגער, שוואַרץ, נור ברענענדיגע איינען געהאַט (פּונקט וועגען נאָך געבליבען) און נחיסע. דער „דאָס טרעפּט באַלד אַריין אין קאָרב, מעג דער רמב"ם זיין ווי האַרב" — בין איך; נור דער „רעדט נאָך אַ „בעל קורא" איז צוגעגעבען צום גראָם. קיינמאָל קיין בעל-קריאה נישט געווען, נישט רעכט אפילו „מעביר געווען די סדרה". דער עיקר איז ביי אונז געווען לערנען...

פון חורבה אַרויסגעוואַקסען האָט מיר נישט אין „מאַריך". די מאַריעכ הוילען קימען. נישט אַלע... ווי געזאָגט: אָבפאַל וועל איך נישט געבען. זיי זענען נישט אַריין אין מיר, נישט אין מיינע שריפטען... די אַנדערע — ווי חייט מעגליך. עס האַלט אָבער נאָך נישט דערביי. דער פּרק הייסט קינדער-יאָהרען...

און געדענקען געדענק איך מיך נאָך גאַר אַ קינד: 1) צווי-שען הינגלעך און מיידלעך אויף אַ הויף, 2) אויף אַ פּאָדלאָגע אין חדר. דער מלמד האָט געהייסען חיים-קעלבעל. אַ ידעל, וועה איך איצט פאַר מיר, אַ קליינס, אַ קליין בערדיל, קליינע אייגעלעך און אַ קליין ספּאָדיקעל. און 3) ביים בעלפער אונטערן אָרעם. אַ וואַ-שערוכע — און ער טראָגט מיך אין חדר אַריין...

צו מײַן יאָלע — אײַנגעריכט גלײַך מיט אַלע חלומות פֿונעם [illegible]
נאָכלויפֿן „ישראל". וואָס פֿון איז „ישראל"? ניט געקאָנט אַרויס־
געפֿינען [illegible] איך ניט [illegible]
[illegible]

שפּעט נאָך דער [illegible] האָט געקאָנט [illegible] ווערן אין
[illegible]
[illegible] מיט אַ [illegible] איך [illegible]
[illegible] אין דער [illegible]
[illegible] אין [illegible] אַ
[illegible] אַ [illegible]
[illegible] אין אין [illegible]
[illegible] איך האָב [illegible] ניט אַ־
[illegible] מיט דער [illegible] דאָס מען האָט
[illegible] איך ניט. מיר [illegible] אַ [illegible]
[illegible] איך [illegible]
[illegible] אין [illegible]
צו איך [illegible]

— [illegible] איך אין [illegible] אין [illegible]
[illegible] אין [illegible] איך ניט. [illegible]
אַ [illegible] אַ [illegible] און אַ [illegible]
[illegible] — [illegible] האָט [illegible] פֿון דער [illegible]
[illegible] אין [illegible] און [illegible] און
[illegible]:

— אין אײַנלאַדונג „ישראל" [illegible] מיר נאָך קומען!
[illegible] איך ניט, וואָס אײַנלאָדן איז. פֿרעג איך:

— ספּײַזט?

— ווי אַזוי שרײַבט מען ישראל?

מײַן איך, ער מאַכט חוזק.

— „ישראל" — ענטפֿער איך פֿאַרדראָסיק — שרײַבט מען ניט.
ישראל איז אַ פּסוק אין אַ פּרשה אין דער הייליקער תּורה.

[illegible] האָט מיר קיין איבערגעזעצט, וואָס מען מיינט. און
איך [illegible] פֿאַר די [illegible] אין דער [illegible]
— [illegible]. אַ [illegible] נאָך אַ [illegible], און [illegible] און [illegible] נאָכן

צווייטען, איסערן שם הויה.

דער מאַמען וועלען די אויגען פייכט (נישט צו גלויבען, זי איך האָב אַלץ געזעהן), עפּיס האָבען בייא איהר אָנגעהויבען צו פינטלען די אויגען, און זי הויבט זיך אויף און גייט אין אַ ווינקעל אַריין צום אויווען. די באָבע קוקט איהר נאָך און שמייכעלט:

— שעמט זיך נאָך אַלץ!

מיך נעמט דער זיידע פון טיש אַראָב צו זיך אויף דער שויס, און גיט מיר אַ קניפּ אין בעקיל. איך זיץ אָבער נישט לאַנג,— בייניגע פיס געהאַט, איז מיר נישט בעקוועם — און גייה איבער צום טאַטען, וואָס קושט מיך.—

מעהר פון זיידען ווייס איך נישט, געדענק איך נישט. געהערט, ווייס איך, האָט ער שלמה. געווען אַ מאָל אַ דאַנציגער סוחר. פערציילט האָט מען, אַז איינמאָל איז ער אַהיים געקומען, ווי מען זאָגט, מיט'ן בייטשעל... געווען איז עס פרייטאָג. געגאַנגען אין באָד אַריין, דערנאָך צו קבלת שבת. „אָבגעפּראַוועט“ דעם שבת, ווי אַלע מאָל, קיין סימן פון עני. אין ערשט מוצאי-שבת נאָך הבדלה צוזאַמענגערופען אַלע בעלי-חובות זיינע און געזאָגט: „רבותי, איך בין געקומען אָהן אַ גראָשען, נעמט אייך צו אַלץ, וואָס אין שטוב!“.

— חנה'לע, דערלאַנג! האָט ער זיך געווענדט צו דער באָבען.

און די באָבע חנה'לע האָט אויסגעטהאָן די צירונג און געלעגט אויפ'ן טיש. געעפענט די שאַנק מיט זילבער און גאָלד, אַריינגעבראַכט די חפצים פון אַנדער שטיבעל... קיינער אָבער האָט נישט גערירט.

די באָבע האָט איהר קראָם געהאַט, האָט מען פון קראָם געלעבט, איינציגווייז די חובות בעצאָהלט, מיט פּראָצענט. און קינדער אויסגעגעבען.

ווי ווייט די מעשה איז אמת, בין איך אַייך נישט ערב. אַז די באָבע איז פעהיג געווען דערצו, דאָס ווייס איך. דעם זיידען געדענק איך נישט מעהר, ווי דערמאָלט ביים טיש, ווען איך האָב אויסגעלעגט. איך זעה זיינע אויגען, קליינע, נור האַרציג ליכטיגע...

ווען און ווי אַזוי דער זיידע איז געשטאָרבען, ווייס איך אייך

נישט. מען האט מיר געזאגט האלטן בשעת מעשה פון די־
ריטעניש. אדרבה סוף כל סוף מען נישט. געקערט דאָס איך, אז ער איז
ארויס געזונט, דאס אים רעט דאקטאר געהייסן מאכן א ריפּו
ראנג. און אין דער ראנג איז ער געשטארבן...

ליאָן איך מאַטילדי־אַנגעליאַנעהייטן אים שטענדער און זנ־
צויג צו מיינע סדרים...

צו יענעם יאָר האָב איך אַנגעהויבן גמרא. דעמאָלט —
אלט אַכט.

דעם גמרא־מלמד געדענק איך בעסער.

אַ ייִד אַ קליין, מאָגער יידל. געהייסן האט מען אים רבי־
הושקע: בעטיטשל אַ בייז יידל. שלאָגן אָבער האָט ער נישט.
אַז ער קומט און נעמט אַריין, הייבט ער אים אָן די יאָגער צו צישעניו,

— הערט! — ווייס ער דעמאָלט צו דער רביצין — נאָס די
מאַמעלע און שמאַלץ דעם עס־האָרען דעם קאָפּ!

דעמאָלט ווערט זיך נישט. ווייס ביים אויערן, פליקט פאָרלירן אויער
טשריקס אַ יאָר. געדענק עס ווייטיקן מיר. ענטשטערט זי:

— הערשט, ווידער ליבשטערן נישט אָן... איך וועל שענצייר־
לען רעבעלען...

רביצינע איז מיין מאמע. און די רביצין איז געווען אן אייני־
קיטערין פון ציגעלעס. גריבס... און פלעגט בראנגן צו אונז איך,
אַ הויפּט הענטל געראַט. און ליגט נישט די מאַמען און מיך. אָבער,
דער פאַטער צוליבע.

— אַ יידיש. טראגט זי מאַגן, אַ צוקער... קאַפּ, אויף זיך און
אויסן הויטעניער — און נים צוקער, אבער צוקער! און ער. דער
גזלן, וויל שלאָגן אויך ליבשטען!

— נו, נו, — ברומט דער רבי, יאָ אויך, האָט גאָר אַ
גלשים די האָט...

די פּליגע יאָגן... נאָר קאַפּעסט.

דער פאַטער פרייער (ער לעבט שוין נישט) האָט איך נישט
געהייסן שלאָגן. איז דעמאָלט נאָך אַ קינדער־קינדער געווען, און
דערפאר געלעבן, און געלט אַ ליבגעראַל, אַמשר און אַגאַרניצע.

אַז עס איז אַרויס אַ קראַנק. אז מען העט געמען צום מי־
ליטער. און מען האָט זיך אַנגעהויבן שרעקן, האָט ער געראָטן:

י. ל. פרץ אין די 90-גער יארן

י. ל. פרץ אלס יונגערמאן

נישט שרעקן זיך און נישט געהן. קיינער זאָל נישט געדן...
— מען וועט שמייסען!
— אַ וועלט שמייסט מען ניט!
— שמידען אין קייטען!
— נישטאָ אַזוי פיל קייטען!
— איינזעצען אין תּפיסה!
— אַליבא מאַכן די וועלט פאַר אַ תּפיסה!
ער אַליין האָט מיך אין לעבן צוויי מאָל געפּאַטשט.
פון געבוירענהייט אָן האָב איך פיינט געהאַט זיסע זאַכן. אין מויל אַריין נישט גענומען. „איך וויל, מען זאָל מיך האַלטען פאַר קלוג“, האָט מען זיך געריצט מיט מיר. די באָבע פלעגט באַקן מכל המינים גוטע זאַכן: חיסן לעקיך, האָניג־לעקיך, טאָרטען, שטעפענס, פרעגלען איינגעמאַכטס... פאַר זיך. פאַר די קינדער... זאָל קראַנקע אין הקדש, — אַלע אייניקלעך פיטערט זיך פון צייט צו צייט די מעגעלעך. מען בעקומט און כאַפּט גנב׳עט אַ ביסעל צו; איך איינער — אַן אויסנאַהם. איך עס נישט ביז היינט.
מאַכט זיך מיין יונגערן ברודערס ברית.
קומען אָרימע לייט אויף לעקיך און בראָנפן, פערזאַמלען זיי זיך אין מיטעל־שטוב. רעכטס — די מאַמע די קינפעטאָרין, אין דער שטוב לינקס — די בעלי־בתישע געסט. איז געווען ביי אונז אַ סאַרווער, זאָל ער מיר מוחל זיין, אַ „כלב שבכלבים“. אַזוי האָבן איהם אַלע גערופען. געווען איז ער, איך זעה איהם פאַר מיינע אויגען, אַן אויסטערליש הויכער, אַ דאַרער און אַ ווייסער, אָהן אַ טראָפען בלוט אין פנים. געווען איז ער אַן אַלמן און אַ חשוך בנים. עטליכע ווייבער געהאַט און קיין איינציג קינד. אַז די לעצטע איז געשטאָרבען, האָט ער זיך שוין מיאש געווען פון לעבן און גע־מאַכט זיך תכריכים. ביינאַכט, האָט מען פערציילט, שפּאַצירט ער אַרום אין די תכריכים אין הויף... שרעקט איבער לייט. אָרימע לייט האָט ער פיינט געהאַט שנאת מות. טראָגט דער רשע פון דער מאַמעס שטוב אַרויס, הויך איבערן קאָפּ, אַ טאַץ מיט לעקיך צו די בעלי־בתים אַריין, איבער דער מיטעל־שטוב. און איך זעה, ווי אַ קראַנק מיידעל קוקט מיט פערברענטע אויגען צו דער טאַץ

פֿרײַ, פֿליִען בין איך געווען. שוועבן אויף אייביק. כּאַט א שטיק לעבן אין דערפֿאַר דעם בראָטן מיידל. — דער טאַטע. — איך האָב נישט געקראָגן דערפֿון — איז געשטאַנען אין מיר פֿון דער מאַמעס שטוב. דעם שטאַרק אין דער הויז האָט ער געווײנט. האָב איך האָב מיטן לעבן אין דער גאַנצער געשטאַנען — נישט. געזען ער גײ אין דערלאַנגט מיר אין באַך, פֿאַרמאַכענעם. מיר רעדן אַלץ בײם טיש, פֿאַרלאַנגט ער מיך פֿאַר דער מאַמען.

— דער ראַטעוואַניע, עפּעס פֿאַרלאָרענעם נישט קיין יידן יאָ-גן אין גאַנצן לעבן פֿון מאַין!

קומט אַריין די רעגנס מיט דער ייד, — געקומען האָט זי, מאַמע, דערמאָנט דער טיר. — אין פֿערציקלס, האָב איך האָב מיטן לעבן געשטאַנען. די האָט געמיינט.

די מאַמע האָט די בריוו אַראָפּגעלאָזט איבער די אויגן. די האָט שטאַרקע געזען אייער געזיכט פֿאַר פּריוואַט און אַלע פֿאַר דינסטיקן אויגן. דער טאַטע איז בלאַס געוואָרן. די אויגן זענען איבער פֿינצטער. און ער האָט זיך אויס און געזען אַז און פֿריִער צוויי אַרײַן. סײַדן איך מיך שטילער, האָב איך האָב נאָך נישט פֿערציקלס, ווײל נאָכגעגעבן און איבערגעקומען — און האָב נישט. בײַ די גלייכן מיט קאַן איך מיך אַליין נישט פֿאַרשטיי-ען אין דערפֿאַר נישט איבערגעקומען...

הערט: אין אַנדערש מאָל.

דאָס צווייטע מאָל האָב איך געלייגט. ווען איך בין געווען א „קליינער", נישט קיין „גרויסער" געווען — א בחור (א יאָר 12 אַלט). אָבער שוין דערמאָלט א „גרויסער" געווען, געלערנט „גמרא" גבֿאַי (ווי איך קום דערצו, ווען דערזען פֿערציקלס) און בין אַרומגעגאַנגען אין עולמות העליונים, פֿאַרטראַכטונגען. מיט העליו-נישע הנהגות און געדאַנקען: האָב פֿאַר א גלות האָט דער מענטש? די העלפֿן דערפֿון נבֿואה... פֿון וואַנען נעמט זיך און צו וואָס די יסורים, דער צער? — דערבײַ האָט געמיינט געשפּילט א גרויסע ראָלע דער ירושלים-ברייטער איבערגאַנג צו די מיסטי-קערן. נאָך א געזיכט האָב איך געזען א טראַכט, יענעם הייליקן דורך און געקראָגן מיט גענוג אין דער נשמה...

איינמאָל פֿרײַטאָג בין איך פֿאַרפֿאַלן געוואָרן אין א נאָ-

צען טאָג. איך געדענק שוין ניט, וואו איך בין געווען. געקומען אין בית־המדרש אריין צו קבלת שבת בין איך גלייך פון שפּאַציר, אין דער וואָכענדיגער קאַפּאָטע, און וואָכענדיגען היטעל און נישט־געפּוצטע שטיוועל, אָנגעקלעפּטע מיט לייהם פון אונטער דער שטאָדט. דעם טאַטענס פּנים האָט איפּגעפלאַמט. ער האָט זיך דאָך איינגע־האַלטען פאַר'ן עולם. נור ביים קידוש קען ער קיין אויג ניט אָבריסען פון מיין פערחושכ'טען פּנים און גיט פּלוצלינג אַ שטעל אַוועק דעם כוס און דערלאַנגט מיר אין באַק מיט דער בעפּרייטער האַנד.

— שענע שבתים מאַכט ער מיר! — און געהט אַהיים אויף אַ חיילע. די מאַמע בתומט:

— גלייך אַ קינד האָט נישט זיינע יום־טובים־טאָגען...

אַז מיין וויי־טאָג איז געווען גאָר ניט קינדיש, איז איהר נישט איינגעפאַלען...

אינגאַנצען צוויי מאָל געשלאָגען.

אַ פרעמדען אַהיפלעגען אויף מיר אַ האַנד וואָלט ער געוויס נישט געלאָזט. פון דעם ווייסט ר' בערישעל און די רביצין, וואָס זיצט שטענדיג ביים אויווען, טהוט עפּיס, פערקוקט אין די תלמידים און פערהערט אינ'ם לערנען.

איבער דער רביצין, איבע'ן גזימס פון אויווען, ליגט שטענ־דיג אויסגעצויגען די קאַץ, אַ גרויסע, אַ פוילע...

טרעפט זיך אָבער, אַז די רביצין דרימעלט איין ביים שטרי־קען אַ זאָק, אפשר איינגעוויגט פון גמרא־ניגון, און פערלירט די קנויל. גיט שוין די קאַץ, וואָס האָט דערויף געלאָקערט, אַ שפרונג אַראָב פון גזימס צו דער קנויל און הויבט זיך אָן מיט דער קנויל צו שפּיעלען, ווי מיט אַ מויז, און פעריאָגט זי ביז אונטערן בעט...

מיר פּלאַצען אויס מיט געלעכטער.... די רביצין כאַפּט זיך אויף. דער רבי ווערט בייז...

פאַר אַזאַ געלעכטער (איך פלעג לאַכען צום שטאַרקסטען) האָט ער מיך שוין איינמאָל געוואָלט ערנסט שלאָגען. איז אָבער פונקט אַריינגעקומען דער טאַטע... די סצענע ביט זיך מיט אַמאָל.

— אַה, ר' יודעל! וואָס מאַכט איהר, ר' יודעל? זעצט אייך, ר' יודעל...

די רביצין פֿרעגט וואָס דינגעלע מאַכט. און דער ...
קערט זיך גלײַך צו מיר און פֿרעגט:

— וואָס שרײַבסטו דו אַזוי, ליבינקע?

— וואָס הייסט שרײַבסט? דער רבי, אַרײַן מורא, איך זאָל נישט פֿאַרצײלן — די בײַנאַכט, די תורה הקדושה, ברוך השם, יאָ־קעס... און אַ מעשׂה־מאַך...

געקומען דער טאַטע אַ ליבעראַרן אײַנקאַר און זאָגט עס דעם:

— ווייסט איר וואָס, ר' בערישעלע, לאָמיר ייִדן מאַכן. אַרײַן די קינדער פֿאַר דער טיר אײַך אַ שײַן.

גלײַך אַ רונער האַלב אין בערישעלן אַרײַנגעשלאָגן...

געלאָפֿן צו אים אַ פּאָר אויגן און הײַנט אין שטאַמלען:

— וואָס ווערט איר, די הײַנט, ווי זאָלן זיך שרײַבן און לײַדן?

מען האָט געוואָלט אַרויסציִען אַ נײַעם שמאַך, האָט מען אָנגעקלאַפּט לײַבס פֿאַרן הויז.

— פֿאַרוואָס נישט? ענטפֿערט דער טאַטע צוריק.

גיט זיך די בערישעלע האַלב אַנטקעגן:

— מילא, בעטן צו אײַער ליבישלען... אַז איר הילפֿט...

— אײַ, אײַ, אײַ! — רופֿט זיך אָן מײַן גליקל־שרעטעלעקער, יחזקאל...

— פֿאַר כּי מהדרין בין איך איך ערבֿ! הייבט זיך אָן דער טאַטע. יחזקאלס טאַטער האָט געדײַטן מרדכי.

הנך הזה. מיר צוויי געקומען רשות און גערוקט פֿאַר־מענ־ליך אַהיים אײַך אַ שעה, פֿאַר דער טיר, צום טאַט, צום לײַבן. זיך געשטעלט, געטראָגן וועגן אַ לאַנגער געקומען. מאָלט, גריבט געזאָגט, אַ פֿעסטער ענטפֿער.

און די אַרבעט איז אונז שטאַרקער צוגעגאַנגען געקומען אַ מצווה צו מען. און אַ קרומער צײַט אַרום האָט מען אײַנגעלײגט די זאַכאַנטשער פֿעסטונג. די מײַסטער האָט מען צעשלאָגן און גע־האַנגען אַרבעטער אַראָפּגעשלעפּט די וואַלן אין די פֿאַסן אַרײַן. געוואָרן האָט מען פֿון קלאַנגען. האָבן זיך איך געלײגט ייִדן צו דער אַרבעט געשטעלט. אַלעמען, צוגעבלאָזן ייִדן, האָט דאָ־

בען שוין צו עפּיס אַנדערש נישט געטויגט. נאָהענט צום חדר איז עס געווען, פּלעגען מיר איף דער שעה לויפֿן אויפֿ'ן וואַל אַרויף און אַרבייטן פֿאַר די אַלטע לייט.

וואָס איך האָב געלערנט בײַ דעם ר' בערישלען, געדענק איך נ י ש ט...

נאָך צוויי זמנים בין איך מיט מײַן גליד-שוועסטערקינד יחזקאל איבערגעגאַנגען צו מיכל מלמד. ער האָט איך נישט געשלאָגן.

אַ מאָדנער ייִד געווען דער ,,געלער מיכל" — אַ בלאָנדע באָרד געהאַט. אַ מלמד געווען און דערבײַ שמש אין בית-המדרש. געווען איז ער אַ גרויסער בעל-חשבון און געקאָנט ,,מרידה". לערנען. איסער מיט אונז אין חדר, האָט איהם קיינער נישט געזעהן.

אין בית המדרש פּלעגט ער קיינמאָל נישט רעדן, און געפּרעגט, נישט ענטפֿערן וועגן לערנען. איסער אַז עס איז געגאַנגען וועגן אַ גמרא מיט חשבון אָדער אַ משנה מיט מרידה. אַן אַנדער מענטש געוואָרן. גערעדט, און מיט ליעבשאַפֿט צום ענין. אַזוי לערנען איז בײַ איהם קיין עסק נישט געווען. איף אַ ,,גראָב" ייִנגעל פּלעגט ער קוקן מיט גרויס רחמנות: ,,פֿערשטאָפּט נעבעך". איף אַ ,,וואויל יונגעל" — גלייכגילטיג. ,,וועסט זיין אַ למדן"— און אין טאָן איז געלעגן: הכּלל וואָס? מאַי כּולי האי? אַמאָל האָט ער נאָך געזאָגט נישט אָהן בעהאַלטענעם בזיון: ,,וועסטו זיין אַ רבֿ!" — דאַוונען האָט איהם איך קיינער קיינמאָל נישט געזעהן. ,,אַ בעהאַלטענער קאָצקער", — האָט מען געזאָגט; קאָצקער פּלעגן נישט האַלטען פֿון דאַוונען. געמוזט האָט עס זיין בסוד, — אַ מתנגדישע שטאָדט, אַ מתנגדישער בית-המדרש. איך דערמאָן מיך אַ מעשה. בײַם שולחן איז געשטאַנען אַ קליין ייִדעל, ר' עזריאליכעל האָט ער געהייסן. אַ דעמאָלטיגער שיינקער געווען — אַ שם דבר. אַן אַלט ייִדעל, אַ קרענקליכס, מיט אַ בלאָז אַוועקציאָגן. קומט אַמאָל אַריין צו מעריב אַ פֿרעמדער ייִד, אַ הייבער, אַ דיקער, אַ גבר, שטעלט זיך זאָגן יתום-קדיש און כאַפּט זיך אַהיים: ויצמח פּורקניה... פֿלאַמט דאָס אַלטע ר' עזריאליכעל איף, גיט אַ שפּרונג איבער טיש און באַנק, אַ לויף צו צום עמוד, צום פֿרעמדן גבור צו, אַ הויב די נעגעליך, אַ שפּרונג אונטער און דערלאַנגט דעם ייִד אין באַק...

נעראַלס. ווייס איך, די מלך זײַן ראַבענער חסידים,
האָבן זיך [illegible] אױף צײַטיקן עולם אין טלית ותפֿילין,
נאָר ער האָט געזען אַ ייִדן מיט די ליפּן. די תּלמידים [illegible]
ער נישט אַן. מיר איז אױך נישט. בײַ דער רביצין בין איך אַ
חשובֿ. [illegible] רעדט בײַ אונדז איך געווען ווי [illegible]
אין [illegible] סך נאָך. די [illegible] די [illegible] זיך גע־
[illegible]. איך [illegible]. [illegible] זיך נאָזן [illegible] זײַן. יאָ־
גן אין תוך דער רביצין: „גוט, [illegible] מיר אַ ביסל ראַ־
סטר. און אין [illegible] דער רעגנס: „ווײַס־ווײַסע [illegible], רביצין...
און [illegible], [illegible], [illegible] און [illegible] אײַ־
גן. [illegible] [illegible]: [illegible], [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] איבער [illegible], [illegible]
[illegible] פֿון [illegible]... און [illegible], ווי [illegible]
[illegible] מיר [illegible] פֿון [illegible]. דאָס ווי [illegible], [illegible]
איך נישט. איך [illegible] איך נישט, וואָס איך האָב בײַ [illegible]
[illegible] געלערנט. [illegible] נישט [illegible], ווי אַ ביסל [illegible]
[illegible], [illegible] זיך [illegible] מיט אַ ביסל [illegible],
[illegible] [illegible], [illegible] איך [illegible] אין [illegible] פֿון [illegible]
[illegible]. [illegible] וואָס ער מיר מיט די [illegible] [illegible]
אַ ביסל [illegible]?

איך און מײַן [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible]
[illegible] און צו די [illegible] — צו אַ [illegible] [illegible]. בײַ אים [illegible]
[illegible] זײַן אַ „[illegible] איך.

[illegible] וואָלט האָט ער [illegible] [illegible], דער די [illegible]:

[illegible] איבער די [illegible] מיט [illegible] און — [illegible]. [illegible]
די רביצין [illegible] אים [illegible] אין אַ [illegible] [illegible] — און [illegible]
[illegible]... [illegible] נישט [illegible]. „די דער [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] אינערן [illegible]....

די רביצין [illegible] זיך נים צום [illegible] און איז איך נישט [illegible]
[illegible] בײַ מײַן [illegible], ווי [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. דער [illegible] אין [illegible], [illegible] אין [illegible]. און
די [illegible] זיך [illegible] [illegible]. און איך [illegible] אים מיט [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] מיט אים. און [illegible] מיט אים מלחמות [illegible].

מיט אַלע. דעם צווייטען זמן, אַז מען איז אַריבער פון בבא־קמא צו יבמות, וואָס איז אונז נאָך שווערער געווען, איז אויך די מלחמה שאַרפער געוואָרען. אין בעקומען האָט מען גאַנץ אָפט בחנם. ר׳ יודעל איז אַ בלינדליכער געווען, קיינמאָל נישט געזעהן און געוואוסט, ווער איז שולדיג, — האָט ער, פאַר וואָס עס איז, אַלע איבער די פינגער געשמיסען. די ריטלעך האָט ער מיט גרויס פאַרזיכטיגער ליעבשאַפט אויסגעקליבען פון נייעם בעזים, וואָס די רביצין פלעגט ברענגען פון צייט צו צייט. דאַכט זיך מיר, זי האָט גאָר געהאַנדעלט מיט בעזימער. שטענדיג געווען, ניר איך זיכער געדענק איך נישט. אויסקלייבען פלעגט ער די ווייכסטע, די דינסטע און געשמיסען האָט ער בניחותא, פאַמעליך, נור לאַנג.

מיר האָבען איהם איך נישט געקאַרגט.

געהאַט האָט ער אַ לאַנגע ווייסע באָרד, האָבען מיר זיך איינמאָל גענומען זי צוצוקלעפען צום טיש. אָבענד געווען, נאָך די פּיראָגעס. איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען. חתימה און טרייזאַקס גרייט, דאָס ליכט אויפ׳ן טיש ברענט. מען ריהרט זיך צו. האָט בייגעמיצען, זעהט איס, פאַר שרעק אַ ציטער געטהאָן די האַנד, אַ צופּ געטהאָן אַ האָר פון באָרד. ער האָט זיך אויפגעכאַפּט און געכאַפּט זיך צו די ריטלעך. דערפאַר אָבער האָבען מיר דעם צווייטען יומא דפגרא געכאַפּט דער רביצינס קוואָקענדיגע הוהן און געזעצט אויף דער שיסעל פּיראָגעס אונטערן קישען. ער קומט, נעמט די שיסעל, שטעלט זי פאַר זיך, קוקט מיט די בלינדע אויגען, און צעשמייכעלט זיך פאַר נחת:

— אַיי, אַיי, אַזוי פיעל געריישטע ציבעלעס! — און האָט אַריינגעביסען...

— — — — — — — — —
— — — — — — —

איינמאָל האָב׳ מיר איהם אויף אַ גליטש פערנאַרט. הינטערן בית־המדרש איז געווען אַ גליטש. האָב׳ מיר זי צווישען מנחה ומעריב פערשיט מיט שניי און געשיקט אַ חבר אין בית־המדרש אַריין, ער זאָל די רעשט פאַר׳ן רבי׳ן פערמסר׳ן, אַז מען גליטשט זיך... געהט ער אַראָב, קומט אויף דער גליטש, קעהרט זיך איבער: אַ שווערער מענש געווען, הייבט ער זיך אין פאַלט, הייבט זיך און פאַלט. מיר לאַכען... ווילען אַנטליפען. שרייט ער

נאָך חדשים׳ שווייגן. ער האָט אונז ניט שרײַבן, נאָר נײַעס
פֿון...

דערזען מיר אים אַרײַנקומען, און ער האָט דאָרט גע־
דאַרפֿט, װאָס ער האָט אים הייסן זיך און אַנדערע קעלנער זיך גע־
לאָזט מיר (װאָס אין מײַן שטעטעלעקײַט) זיינען מיר אַרײַנער צו נאָך
אַ בײַטן פֿלאַט.

דער ראָש ישיבֿה געקומען. אַ מיטל געקומען, אַ נאָענטער געזאָגט;
און מיר האָבן ניט געשריגן. אַ סאַמעטענער האָט ער געטראָגן.
ראַנגן מיר אים און דאָרט אייניקלעך שוין. האָט ער בײַם טיש,
היבט אים אָן ריכטן אונטערן טיש... מיר האָט ער ליגן געלאָזט.
די רבנים שטעלט אים יעדער זאַך אַ גלעזערנע באָמבאַרל אויף
און אַ פּושטשיק, שטים אין באָמבאַרד אויף שפּילט קעניגלעכע
מיר. ער ברומט, ער רעדט, ער רעדט ניט אין די מיי אויף דעריבער;
ליד האָבן געהערט. האָבן מיר אײַנמאָל געהערט שפּילן פֿון אַ
האַר אין צימער... דאָס באָמבאַרדל קאָנט איך. ער ניט זיך
אין אַ גלאָז שפּאַרן די טיש. אַ מחיה. ער האָט דער רביצין אַ
דאַנקען גליק און זעצט זיך אין שטעלט דאָס גלאָז פֿאַר זיך
אויפֿן טיש. ער הייבט זיך שרײַן צוזאַמען מיט די ליכט. קריגט וויין
מיט. ער זאָל זיך דאָס ווײַלע ניט זען, ניט עפּען ניט אַ
סים אַ ווײַן אין טיש אויפֿן פֿון אונטן. דאָס גלאָז קאַליע זיך
אַ ריס רביצין אין שרײַבט אויף. דער מיי איז געגעבן קאָפּעקעס — —

— — — — — —

דער ראָש ישיבֿה לרפֿואה איז אַבער געזען אַ אַנדערער: גע־
לעגן האָט מען אים נאַך. און ער האָט געשיקט מיט
קשיות אין פּלאַנען מיטן מיטל־נאַכט תּירוצים... קיין יחי־
סקער לערנען איז ער ניט געווען. מיר האָבן געוואַרט. אַז עס איז
ניט ווײַט קשיות. ווייסט ווײַזט תּירוצים. פֿלעגט מען זיך אַמאָל א
שבת אַרײַנלאָזן אין בית־המדרש אַרײַן, דערזען איך איז אויפֿגע־
וואַר די סוגיא מיט תּוספֿות, מהרש״א און אַנדערע מפֿרשים און
דערנאָך בײַם דאַוונען איך אים מיט קשיות. אַ קיילעכיק, פֿלעגט
קהל געזען, — ער שרײַבט. דערנאָך זיך ווי אַ ראָש. די קיילעכ־
דיקע אַרבעטן דאַרפֿן זיך אין שטיל, און מיר פֿלאַצן דערנאָך
אים מיט אַ געלעכטער... נעמט ער אין קוויטש..

פֿרײַטאָג פֿלעגט ער אַלע אונטערשטײַגן, שבת־צײַט איז

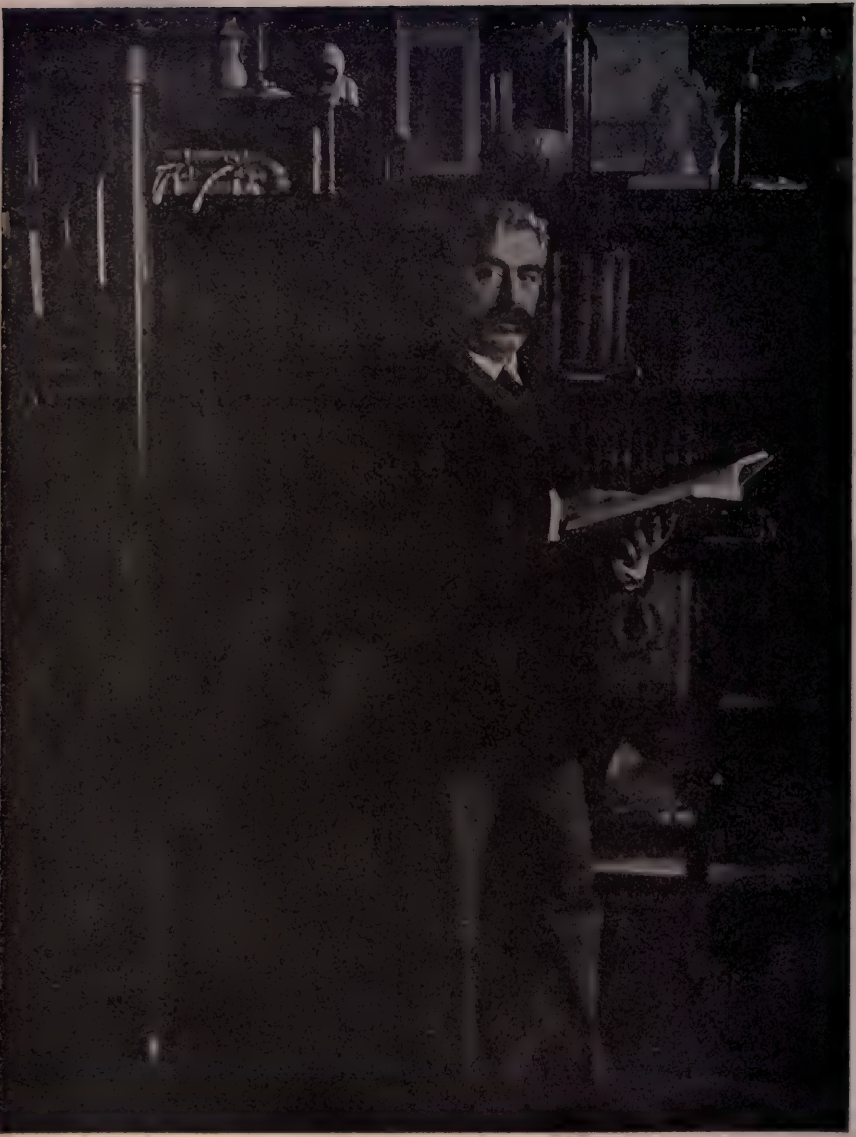

י. ל. פּרץ אין זייי קאַבינעט

קאַטאָוועס: אַן אַלטער מנהג, מען זאָל געדענקען שבת. עס פלעגט אָבער אָפט ווערן טרויעריג...

און דאָך האָבען מיר איהם מיילמאָל ליעב, זעהר ליעב גע-
האַט..

אין אַ יומא דפגרא פלעגען די יונגלעך ברענגען קליינגעלד (צווייערס, דרייערס, העכסטענס, צעהנערלעך). דערפון פלעגט מען מאַכען אַ סעודה. די סעודה איז בעשטאַנען פון דער רבי'צינס סחורה: הערינג, קיכלעך און הייסע באָבעס... זעצען צו דער סעודה פלעגט זיך צו אונז אויך דעם רבי'נס איינציגע טאָכטער... אַ בלאַס טרויעריג מיידעל מיט לעגגליך פערנעפּילטע אויגען... און דער רבי פלעגט די גלעטען איבער'ן געלבליך-גאָלדינען קעפּיל און איהר און אונז מעשיות פערצעהלען פון עין יעקב, פון מדרשים... אַן אַנדער מענש געוואָרען. אַזוי ווייך, אַזוי האַרציג, און דער קול איז אָנגעזאַפּט געווען מיט אַזאַ טרויעריגער גוטסקייט, אַז די בייזע רביצין, ביים בעהנדערן טישעל, האָט זיך די אויגען געווישט...

אוי, האָבען מיר איהם דעמאָלט ליעב געהאַט...

דערנאָך האָב איך געליטען גלות: געלערנט ביי אַ מלמד אין דער פרעמד, אין שעברשין, דריי מייל פון דערהיים; דערנאָך אין דערהיים ביי אַ דיין געלערנט; פון דעם אין צווייטען פרק. —

נאָך נעפּעלדיגע יאָרען.

דער יונגער נעקאַנטשעטע מיט חיות. די פֿריִשע ליבע,
שוין ניט אין גרינעם פֿעלד, מען פֿאַרגעסט מיך.

— מיינע נעפּעלדיגע יאָרען, אַ קאַנטערישט הבל ובֿל... אמאָל אַ שפּיטעקל האָבּ. פֿון אַלערליי דעגער נעדאַנקען, שטענדיג מיט צוויי-גען פֿון פֿיִערדיגע פֿינגער איז דער נשמה. און אמאָל דאָכט זיך, איך אַ ציִס. איך ניט צייכען פֿון חיילען, — קאַמדיזען אין פֿער-לאָנגען. און איך דאַרף אַרויס, די מײַן יאָגט, הוילע שטיק... דאָס איינציגע לעבען איז זעהר שראַק. איך בין אַ שטאָב אין וואַס איין. דאָס איינגעזאַפּטע פֿאַלש קרעמען אריין אין מיר. איך ווייס ניטש הויבען. בלויז איך האַלט דערביי ניטש נעדעכטען... דאָס איינ-זעלבע. נור איך קען ניטש. דאָס איז די פֿאַרגעסט. איך זעה מיך ניטש צו. און דאָס פֿרעמד זיך אַלין, און איינס לאַנגעס זיך אריין צווישען... דורך עפּיס אייגעליך געבויס. קומט אַ נייע קאַנטערישע מאַטערנעמען מיט מיר. און פֿערשטעהן יעדע — ברענגען זיך מיטדיך איז חיילען... דאָ אין דאָרט שטאַרט עפּיס אַרויס, אַ שטיין דאָך. אַ שטערן-פֿענציל. אַ שטיק קאַמען...

— — — — — — — —

אַ קאַלטער מיטאָג האָב איך געזעהן. מײַן חבֿר יחזקאל'ס מוטער. אַ יונגע, מאָגערע ווײַבּעלע, אַ בלאַסע, אַ קרענקלענע. פֿון איהר האָט דער שוואַגער זיין בערבאַרע געמאַכט. שטייט שטענ-דיג אַזוי. מײַנע בתולה פֿריקט אַלין אין איינעם מאָרגען-מילך פֿאַר דאָלו און באַקט בּעשטענדיג קוי-קיכלעך וואָס אײַנציגע פֿון ווע-קיכלען, דאָס איך האָב ליבּ אין עסט... און בעראַלט איהם איז אַ הונגער שאַנה, די קאַנטער זאָלסטו זיך, תּהלים, די מעגאַליך ניטש פֿאַרדאַרבען. אין איך, איך ליעבשטער צום קוי-קיכלען, איהר לעבּעס. און גראָבּ. אַ קינד צו בערייטען — שטרענג אונטער, דאָס מיך אָ אין ניטש פֿון שאַנה, שלום שטיקער אין פֿאַרדאַרב מיך הוילך

דעם מאָגן. און עס קומט דער אַלטער בייזער דאָקטאָר סקשינסקי, וואָס וועט מיך שפּעטער בעפרייען פון מיליטער, און פערשרייבט מיך עפּיס ביטערס און געזאַלצענס אין אַ פלעשעלע, אַ ווייסע פּליסיגקייט. און איך, אַז מען ווענדט זיך נור אָב פון מיר, גיס אויס די ביקסטור, גיס אַריין אַ ביסעל מילך מיט וואַסער און נעם איין אַלע שעה איין עס־לעפּעלע, און בעט מיר יעדעס מאָל אויס אַיין אַנדערע מתנה און פערקרים מיך דערביי, גלייך איך שלינג גאָט ווייסט וואָס... קוים ווער איך געזונד,—סקשינסקי וואָהנט צו אונז ווי־זאַ־ווי, אַ פענסטער קעגען אַ פענסטער,—וואַרט איך איהם אָב ביים פענסטער, און ווי ער בעווייזט זיך, שטרעק איך איהם אַרויס די צונג. חאַפּט ער אַ שטעקען און לויפט צו אונז אַרויף, מיר מקיים פּסק זיין, און אין שטוב בין איך אַליין... אָט לויפט ער שוין אויף די טרעפּ... רייס איך אויף אַ גרויסע רויטע שאַפע אין שטוב, שפּרינג אַריין און טרעף מיט איין פוס אין אַ טאָפּ אייער אַריין...

פאַרהאַן ביי אונז אַ שטיקעל גרין בעוואַקסענע חורבה, מן הסתם אין אַ פּראָצעס געשטאַנען. שפּיעל איך מיך דאָרט גאַנץ אָפּט פאַרנאַכט מיט קליינע מיידליך אין חתן־כלה. דער חתן בין איך. איך מיט די פייערדיגע אויגען. די כלה — מיינס אַ קוזינע, אַ מיידעל מיט לאַנגע צעפּ. און אַז דאָס שפּיעל פערלאַנגט, חתן־כלה זאָל זיך קריגען, וואַרפען זיך מיט די מתנות, חאַפּ איך אַ שטיינדיל, וואַרף, טרעף איהר אונטערן אויג, און זי בלייבט ביי'ן אַ צייכען ביז צו דער אמת'ער תופה...און דערביי בין איך גענעראַל און האָב אונטער מיר אַ גאַנצע מחנה חדר־יונגלעך... באַנקאָ־צעטיל האָבען דעמאָלט פערפעהלט, קליין־געלד — וועניג, ערלויבט די רעגיערונג, סוחרים זאָלען לאָזען אין קורס „קוויטליך" אויפ'ן אָרט פון קליינגעלד, — מאַכט דער טאַטע קוויטליך, און איך — „שניעף". און גיב אויס אויף הילצערנע שווערטען מיט פּאַפּיערענע שיידען, אויף געפלאָכטענע שטריקליך צו די לענדען פון מיינע גבורים, און גרייט מיך צו'ן אַ מלחמה מיט די „לעשניטיקים", ווי מען פלעגט רופען די „יונגען" פון דער ניי־שטאָט, צווייי וויאָרסט אונטער זאַמושץ. דאָס „טרעפונג" וועט זיין אין מיט וועג, אונטערן בשותפות'דיגען בית־עלמין... און האָב דערביי נחת פון אַ צופלאָסען שטיק ר"ן, עגמת נפש פון פרי־מגדימ'ס איבערשטרעכליך, טראַכט אויס פּשטליך און זאָג

פאַר די יונגע לייט — קנאַפּ-קינדער, וואָס שלענדערן זיך אַרום אין בית המדרש... און עס איז דער פּריץ קיין אָנגעבן נישט, איך טרינק נאָר די קאַווע. און טראָג אַרויס די בינטל מיט פּיטער פאַר איין אָרים יונגל, אַ יתום. וואָס וואַלגערט זיך אין בית המדרש אַרום, מעשׂה-הורדוס אַלטע יתום... אויי וואָס מיך געווייסן יעדער חובת-הלבבות. און דאַוונען על פּי הרמב״ם פון ״יד החזקה״, און שמונה-עשׂרה, הר דעם רמב״ם חיל, די אַ פּאַלאַץ אין פּראָג. די הענער פון די נעט... און חיים שרין, על פּי הרלב״ג, אז עס הייבט זיך נישט אָן: אליהו הנביא איז גאָר נישט געפֿלויגן אין הימל אַריין...

און אַז על פּי הרמב״ם זענען די נסים עפּעס בלויז גאָר קיין נסים נישט, קיין ״שידוד המערכות״. און דיין הויזעס אין בית המדרש אין דאַוונען אין שאָך-שפּיל. וואָס ברענט — אײַנגעצײכנט מיט קרייד אין דער היך. איז דער פאַלאַנג פּאַרן אָרון קודש (פֿינגער), די שטיינדלך אין די סידורן — געקוקט פון הייס אין דאַווענען בריש. און געשטריקט אויף אײַנגעשניטן פון קאַרטאָפֿ-ליס, די שוואַרצע — אין די שאָלן: און לייט אַלס דאַווענען אין בעלוער שטיבל אַריין: עס ציהט וואָס התלהבות — דער בית, מיטן געשריי, מיטן קלאַפּן קאַם אין וואָגן בײַ שמונה עשׂרה... און צווישן (די איך וואָלט הייבט גוואַגט) דער שטילער שטימונג-צייט גערעדט שטיבל, צו שרײַבן סעודות... און טריקט שרײַבן — פון איין הייס צום ״מורה נבוכים״, וואָס שטייט איז דער העלפֿטער פּליקט (ווער נישט איבן?), און פון דער צווייטער זײַט — צום ״און הייבט״... איך וועל נאָך דערלאַנגען צום זה״ר... און וואָס אַ מאָל אַראָב איין ״אַרום והרמב״ם״ אין שטאָט מיר דעם שכל, ווי אַן אַ שלים-שטיין...

פאַרבעטן פון קיים דריי ״פֿענטגעלטער קינדער-יאָרן״... וואָס בין איך מיט דיר: איז וואָס פאַר אַ שטיקל צוה איך איז די שטיינדלך, גלעזלך אין די פאַר פֿעדיל?

אָב בינדט זיך מיר צוזאַמען מיין — בעקאַנט יעדן מיט פֿייער-פּיסינע: וואָס וועל איך קענען פֿאַרצײלן, ווי מען דאַרף?

די שטאָט, וואָס איך האָב גרייט געטראָפֿן, און וואָס, אײַנגעטריקנט צווישן וואָלקן, פֿעלט-עבערט זיך נישט און ענדערט זיך נישט, וועל איך טרעט ווערן אין שטערנשיין, דריי מייל

פון דער היים, וואו אַהין מען האָט מיך (ווי ווייטער וועט זיין) צו׳ן אַ מלמד פאַרשיקט. אויף אַ גאַנצען זמן... מענשען זעה איך אויך עפּיס נישט. מהאי טעמא... אַ קליינע, רוהיגע שטאָט, פון וואַנדערן, עמיגרירען האָט מען נאָך קיין בייזען חלום נישט, זעלטען עמיי׳ן „גֶעהט אַוועק, פון וואַנען מען קומט נישט צוריק“, זעלטען ווערט עפּיס אין דער משפחה געבוירען... אַמאָל ערגיץ אויף אַ וואַכט־נאַכט געווען און פאַר׳ן „רויטען קליינעם שלימויד“, וואָס מען האָט געוויזען, כמעט זיך דערשראָקען... איך געדענק נור דעם „היילך“, די קנאַלען, ווען מען האָט די פעסטונג צושאָסען, דעם רבי׳נ׳ס מיט דער רביצינ׳ס שרעק, די מויערען פון די הייזער וועלען זיך שפּאַלטען... אויך געדענק איך די שרעק, ווען עס האָט געברענט „איפ׳ן זייגער“ אין טהורם איבערן מאַגיסטראַט. מען האָט זיך געפּאַקט. אַ שניי און אַ שטורם. דער טהורם דער ברענענדיגער וואַקעלט זיך, ער קען פאַלען און אַרויספאַלען אויף די הייזער, רעכטס אָדער לינקס. צושמעטערן די שטאָט. ־אַוועקגעהן מיט׳ן רויך... מען פּאַקט זיך אין דער היים, און איך לויף אין שוהל אַריין, ראַטעווען די ספרי־תורה׳ס...

מ ע נ ש ע ן וועל איך ערשט זעהען נאָך שפּעטער, אין אַפּט, צויזמיר, גרויס פּוילען, וואַרשוי... דערווייל מאַך איך די נעהנטערע בעקאַנטשאַפט, ווי דערמאַנט, מיט בעלי־חיים אָ ה ן לשון..

———

מיט קעץ האָב איך מיך בעקענט נאָך אין חדר ביים רבי׳ן ר׳ בערישיל. ביי אונז אין דער היים איז אויך אַ געוויסע צייט אַ קאַץ געווען, האָט מען זי משלח געווען, איך זאָל מיך נישט שפּיעלען מיט אַ קאַץ... קיה און אָקסען זעה איך גאָר וועניג. איך ווייס, פון וואַנען עס קומען: מילך, קעז, „פּאָדסמעטענע“ (זויער־מילך) און סמעטענע... פערהאַן אויך, מען ברענגט אַ מאָל אויף אַ רפואה ציגען־מילך.... ז ע ה ע ן זעה איך קיין אָקס און קיין קוה — נישט. „בלעקען“ און „מע“ הער איך נור פון חברים, וואָס מאַכען עס נאָך אין אַ קינדער־שפּיעל. אָקסען און קיה פיהרט מען צו „אונז“ (מיין זיידע איז פאַכטער געווען) אין שחט־הויז אַריין, נור איבער׳ן שאָסע, אַרום שטאָט. קיין „בכור“, מיט וועלכען איך ווער בעקאַנט, פריהער פון „לערנען“, שפּעטער פון דער ליטעראַטור, — דרעהט

זיך אין יאַהאַמטען וואָגס „קליינעם טאַיך", ווי די גענגעם רופט
מען נישט אַרום....

מיט פֿקיד – נים געזאָגט. איך, פֿאַרשטייט זיך, געגאַנגען פֿון דער היימשטאָט... און ערשט פֿון „בייטל" א גרויס פּאַפּיערן אַלץ דיין, איך פֿיר אַרויסגעגאַנגען, און עם שטאָט, ביי דער לעמבערגער בראָם. מאָל פֿון רבי דאָס געדאַרפט. שטעלן פֿאַרטן און מאַרקפּלעצ: מיט די פֿירמען. פֿון אויגעס פֿון די הענט דאָס מען ואַך באַקומען, פֿון דאָך אַראָב. א בינטל שטריקלען מיט ריבינס מאַמאַ-יאַל. און מאַך שטאַנשטקייט פֿון פֿערדס-ראַטה, ווי איך אליין הייב נישט. א בינטל פֿער, א בינטל צוער בגלי חיים...

די אַטאַרזערן פֿון גאַרגיזאַן האָבען פֿער. דער גאַרגיזאַן גערוטן אַרויס, קיינער קאַיאַטן, עטליך מאָל אַלאַנגען, דראַיען... אַרײַן טראָגן. ביים געזעגענען דאָס פּוליטער, דאָס איז געגאַנגען פֿון אונז צום מערקישן קריג. דאָס אַרויסגעטאַנצט א יונגער גע-נעראַל אויף א פֿערדיל, א שטרום, א כאַמיטינג, מיט אַ א חן, און מיט אויגן פֿליטערליך געראַנגען... אַ מען קריגט א פֿערלש אויף „לשטחי און שיר השירים...

„אַזוי די ליבע דאָס ישראל זשראַגאַרער, ביי חערלען מען דאָס פֿער, אויב מען ראָט ערגיץ סאַדען און א בישינע זאַך, נישט שלאָגן זיך מיט א פּיקרישער בודר...

„ישראַגאַר", דריי הייכס אונטער דער לעמבערגער בראָם, איז אַמאָל געווען א ייִדישע קאָלאָניע. די פּוילישע רעגירונג האָט געהאָלט צוציען ייִדן צו ערד-אַרבעט און צוגעזאָגט הנחות פֿאַר ייִדישע קאָלאָניסטן: יאָרן לאַנג פֿריי פֿון אָפּצאָלן און דער לעק — פֿון פּוליטער... פֿאַרלייגט די קאָלאָניע דאָס דיר עטלעכער. אַליין מיט די קינדער און פֿעלד געאַרבעט... נישט פֿיינע צייטן. און פֿיינע צייטן איז שוין דער עטלעכער לאַנג געווען א שוין עפּר. דין זוהן האָט שוין צערקיעס גענומען, פֿון טאָג צו טאָג רייכער געוואָרן. „און פֿאָרט — דאָס מען איז קנאה געזאָגט — פֿירלט מען אויב פֿון דעגר דאָס מיטם. ראָב ער פֿלעגט פֿטרען..." און פֿון אַלע ייִדישע קאָלאָניסטן איז געבליבן אין ישראל, דאָס האָט געשריבן נישט קיין שלעכטע ווירטשאַפֿט. געהאַלטן קוי וואָס הינ צוזאָגט די מילך אין שטאָט, אויף שליטה — איך פֿאַטער

און גאָמולקעס, אין קאָנקורירט װעדר שטאַרק מיט׳ן מילכיגער פון שוטאַניעץ (איין אַנדערע זייט אינטער דער שטאָט), װאָס האַלט אויך „פערד, װי די ליבען״...

דער מאמר-המוסגר װעט צו נוץ קומען. און איצט — די בעקאַנטשאַפט, װאָס װערט פון מיר געמאַכט מיט הינד...

פריהער הער איך פון הינד...

איין אַלטע דייטשקע איז „אַװעקגעקומען״, אַ פערזינדיגטע. געטראָגען אייגענע האָדר, און נאָך אַנדערע פלעקען געהאַט אויף דער נשמה, פון װעלכע מען רוימט זיך אויפ׳ן אויער, און מען פערציילט, אַז איהר נשמה איז אַריין אין אַ הונד, אין אַ שװאַרצען, „קודלאַטע״ הונד (ער איז אַריין אין „מאָניש״), װאָס דרעהט זיך נאַכט אויף נאַכט אַרום אויפ׳ן דאַך, איבערן הויז, װאו זי האָט געװאָהנט. דער בעלפער, װאָס מאַכט פרייטאָג ביי אונז די פיש, האָט איהם אַליין געזעהען... סליחות-צייט געה איך מיט׳ן טאַטען, אַ שטיק נאָך פאַר טאָג, צו סליחות, און זוך, נישט אין גאַנצען אָהן שרעק, דעם הינד אויפ׳ן דאַך — קיין זכר; מן הסתם שוין „תקון״ בעקומען...

חברים אין חדר און אין בית המדרש רעדען פיעל פון הינד, יונגע לייטליך — אויך. די הינד זענען אַ שטיין אין װעג... לאָזען קיין לעבעדיגען מענש פון שטאָדט ניט אַרויס...

אונטער דער לעמבערגער בראָם, נאָכן בית-עלמין, נאָך דער ניי-שטאָט, אַ צװיי װיערסט װייטער, איז פאַרהאַן אַ דאָרף יאַטוטאָװ. האָט יאַטוטאָװ אַ שענק מיט אַלטען מעט, בעריהמט אין דער סביבה. פריצים קומען אַהין טרינקען. אַ יונגען מאַן אויף קעסט װילט זיך אַהין... פערצייטענס, פערציילט מען, פלעגען בעלי-בתים, יעדען זומערדיגען פרייטאָג, נאָכ׳ן מרחץ אין אָדער-לאָזען, געהען קיין יאַטוטאָװ, אונטערלעהנען זיך, פאַר קבלת שבת, מיט אַ גלעזיל מעט... נישט היינטיגע צייטען... היינט קען מען שוין נישט. עפּיס בייזע הינד אַיינגעפיהרט. אַ קעסט-קינד האָט זיך געװעט, ער װעט זיך אַראָבחאַפּען... „האָסט אַ פסוק?״ לאַכט מען. ניין... ער האָט אַ „ספּאָסאָב״. הינד, האָט ער בקבלה פון איין אַלטען פּויער, פּגר׳ן פאַר װייך-ברויט, אויסגעשמירט מיט שװיים פון אַ מענש. װעט ער נעמען אַ שטיק װייך-ברויט, אויסקנעטען אין די הענד, ביז ער

יעדע עס הײליקטן פֿון שריפֿט. און װאַרטן... מען געדענקט זיך
(װאָרי פֿאַרבליבן בלויז: די גרינס, קעסט, פּחדים, צרות און קריגן
אין איין א שטעטל „ייִדיש-אַלייניקער" פֿון א גיט. די זאַך קעסט, די
ביסל אייגן דאָרפֿער אויך; מען נעמט אַז דער ...
שפּאַצירן, אונטער דער לבנה-שײַן. גאַס שוטס-הויז,
וואָס די איך האָב שוין הערן: א פּילאָנער. האָט ער א שטיקל
טילניץ אַלבאַניאָ'. פֿאַרקױפֿט ער רעדנ-צײַט ערטליכע טיפּעלעך
פֿאַרגעניגן פֿאַר א הײַזער א טרעפּל, קאַלט, א מחיה, פֿון קעלער
אַריין. און גאַנצע מיט „קלינגענדיק (קלינגל) — איך בין הונגעריק
אין האַרבסט... מען קען אפֿילו זיך אויסשטעלן בײַם שאַפֿע... א
געשרײ פֿון יאָסל: פּונקט ער צוגיט אין פּירקס. הערט די בלאָנס,
מיט א ביסל... קען אָבער אמאָל יאָסל נישט זײַן אין דער היים.
היסטאָריע... די הינט: און אַליין האָב בילן — איז עניגער;
מען קען אפֿילו אין שוטס-הויז אַריין, וואו די שוטפֿים בראַטן
און ... מיט אייער, נישט קעמפֿן; אײַערע בלאָנס מיט פּעטרישקע
פֿאַרגאַנגענע אײַנגאַנג. מיט די קעלבס לעכער ווי נאָז, די חיות
יעזה. לעבער ביי זיי פֿון די הינער און פֿון האַלדעריים אַראָב האָב בלוט,
מיט העלדער ווי ... — די שיכטעס ... שוין אַמאָל אין
א פּגרות. געגעסן לאַנגע קאַטאַמע, נישט שפּעטער מיט ...
די די קעלבס. — און הונגער האָבן האָט נישט ליגב... מען איז ווינטער,
אין הײַזער, ארויסגעגאַנגען פֿון כפֿרים, האָבן איך געטראָגן קאַ-
פּאָטעס, און מען האָלט דעם „לאַ יהיה" פֿאַרן ... צווישן
אַלץ נסים...

... פֿרײַען, וואו די אָפּצײַערן האָבן, יענען פֿאַרן
גרינע מאָלן: ... די לאָנקעס ביים טײַך אונטער דער ...
און בלייבן האָבן. א מחיה צו שפּאַצירן. האָט ליגן ...
פֿון פֿאַבעטונג געפֿלויגענע קײַלן און גראַזמען, און ... קי-
פּעס (...). בעטן א שרעק! און ... מען שוין ... די-
...קן מיט א ...ער, אפֿילו אַריבערן מיט א דאַנער (נישט „צעראַריע!").
האָב פֿאַרבעטונג איז דאָך שוין אויס פֿאַרבעטונג, די מיידלען צישאַבן;
...; האָלטן אָבגעשיט. — איז אָבער דער ... ...
באַרניקס הויז, און אין פֿעדער-הויז שטייט א ...ער, א נחבער. א
שראַנקער, א קוראַטער (פֿון אירם האָט מען, ווערט איס, אָב-

געמאָלט דעם גלגול פון דער דייטשקע!) — גרויס ווי איין — אָקס! אַפּילו אויף אַ קייט, אָבער, אַז ער רייסט איבער די קייט? וואָס איז ביי'ן אַזאַ הונד. אָבּרייסען זיך פון אַ קייט? בפרט, אַז ער וועט דערזעהען אַ קאַפּאָטע? אַהין געהט נור מיין רייכער קרוב (אַ קאַלטער פעטער) י. מ., וואָס האָט אַ הויז אין שטאָט, אַ פּאָלוואַרק אונטערן שטאָט, אַ הויז אין וואַרשוי, וואו ער פערברענגט חדשים, און איז פּאָדריאַדטשיק, און קומט אין קלוב אַריין, און בעט אָפּט דעם פּאָלקאָווניק, מיט וועלכען ער האָט עסקים, צו זיך, און געהט אָפּט צו איהם אויף אַ פּרעפערענס... ער איז געוואָהנט צו הינד, האָט אייגענע אין פּאָלוואַרק, ווייסט, ווי זיך נוהג צו זיין, און דער עיקר — טראָגט זיך שוין האַלב דייטש...

און אַפּילו קליינע, תנ'ווידיגע, מיוחס'דיגע הינטליך האָבען פיינד יודישע קינדער... עס שטערט דעריבער דאָס באָדען זיך זומער, ביים טייכעל. אַרום זענען לאָנקים פון פּעסטונג, פון געוועזענעם; נעמט אַראָב דאָס היי דער געוועזענער, ווי עס זעהט אויס—דער פערגעסענער „סמאָטריטעל". וויל ער נישט, יודישע קינדער זאָלען געהן זיך באָדען, ווייל זיי האַלטען זיך נישט אינ'ם שטעגיל, וואָס פיהרט צום טייכיל און לויפען, און יאָגען זיך איבער גראָז און היי. און דער שמאָלער גאַנג פון שטאָט אַרויס, — איב מען וויל נישט מאַכען אַ גרויס אומוועג, דורך דער שעברשינער בראָם, איבערן שאָסעע און דערנאָך לינקס איבער די גריבער! — איז פּונקט צווישען אַ פערגעסענעם וואל און די פענסטער, וואו דער סמאָטריטעל וואָהנט... וואָלט אייגענטליך דער סמאָטריטעל נישט געווען אַזוי געפעהרליך. ער שפּיעלט גאַנצע נעכט אין קלוב אין קאָרטען („אַיין אייגענס זאָל מען האָבען, וואָס י. מ., אונזער גביר, פערשפּיעלט צו איהם נאַכט אויף נאַכט; ער דאַרף איהם האָבען!") און ביי טאָג האָט ער ליעב דעם ביטערן טראָפּען — טרינקט ער און שלאָפט... ער וואָלט נישט געהערט, חאָטש חמער שלאָפט ער ביים אָפענעם פענסטער („וואָס אַ גוי קען!"), און מען שלייכט זיך פאַרביי שטיל: פאַר'ן הויז נעמט מען שטיוועל און שיך אַראָב, מען געהט אויף די שפּיצנעגיל, מען האַלט דעם אָטעם איין.. מען הערט, ווי דאָס אייגענע האַרץ קלאַפּט, און דער סמאָטריטעל שנאָרכט...

וואָלט גוט געווען? האָט ער אָבער אַ ווייב! און זי שפּיעלט

נישט אין קאָרטן און טרינקט ממש גאָר נישט... זי איז אַ „שט־
רע", וואָס פֿאַרמאַטערט פּלוצעם. און אַזוי פֿאַלט מען זי:
אַ הינטל — ווי אַ וואָנג, אַ האָזט, ווי אַ שטעקן, אַ טראָבנט, ווי
אַ בלעט, אַ פּנים גאָר פֿאַרהוילן ווי אַ הינט־אייזן, מיט אַ בעקיס־
קרישקע אויגן שטיינערנע קאָפּ — מען האָט דערפֿון אַ לעגעל
געגאַנגען, געזינט האָב איך מיטגעטראָגן...

דאָלט די אָבער איך נישט געקענט געוויין. ערשטנס —
אַ פֿריילעך זײַן אַ גוטע קינדער. אַפֿילו ווייניק. און דאָסמאָליק.
דאָס ד לעבן אַרבעט גאַנץ; מען זאָל זיך לאָזן, דאָלט זי אין
גאָס געדאַכט און געשריבן. קען זײַן. ווײַל זי אַליין האָט נישט אין
דאָס נישט געדאַכט קיין קינדער... און הײַנטיקס, איז זי לייכט
נישט אַרום אײַנקויפֿן אין מאַרק, און די נעקלבער. דאָס פֿער־
ניגט אירע 5 טאָג, זיצט זי אײַנע אַליין אין שטוב און לעגט
זיך קאָרטן. און אין מיטן אַ פּאַסיאַנס. מעג זיך די וועלט אי־
בערקערן, וועט זי זיך נישט פֿון אָרט... עטלעכע יאָר שפּעט־
ער האָט זי אַמאָל דערזען אַ שטאַרקן קלאַפּ פֿון מאַנס שטוב. אַ
ווען, די עלטערן פֿאַלט אַראָפּ פֿון בעט, — אַרײַנגעקומען איז זי, אַ
שטאָר ביטעל צו שטעקט; געענדיקט פֿריער דעם פּאַסיאַנס און —
אַ קאַלטן מאַן געפֿינען...

דאָלט זי, הייסט עס, קיין שטענדיק נישט געווען; דאָס זי
אָבער — אַ הינטל: און אַ הינטל אַ „יקר המציאות", אַ מיוחס־
דיקס... שפּענטער. אַז זי איז אַליין אַלמנה געוואָרן, און אײַנער
פֿעלדשער דאָס געדאַכט דאָס גרייטע געווינס, דאָס ער בײַן איר
דאָס הינטל אָבגעקויפֿט פֿאַר אַ מטבע. מען זאָגט פֿאַר זעקס מאָל
הונדערט; און — ער האָט זיך געקויפֿט אין שטאָט אַ הויז,
דאַ ער האָט גענומען אַ מאַגאַזין פֿון בילדער „איך אַלע לשונות",
צו בילדער די שטאָט, און אַ קליין הייזל אונטער דער שטאָט...
דאָס הויז אין שטאָט מיטן מאַגאַזין האָט ער איבערגעגעבן די
זין און ער אַליין (שוין אין אַלטן) האָט זיך אַריבערגעצויגן מיטן
הינטל אין הייזל אַרײַן אונטער דער שטאָט, איך התבודדות
אין הײַנטיקן כּלל. און איך האָב דעמאָלט קיין אָבגעראַטן מײַנע
חברים, זיי זאָלן זיך נישט ניט זײַן אויס „ווייס געוואָרענע הונ־
כּלי" פֿאַר זײַנע הבאים, ווען עס איז אַ גויש הינטל געווען...

דערווײַל אָבער איז נאָך דאָס הינטעל בײַם סמאָטריטעלס ווײַב, און איך דאַרף עס דאָ פערציילען זײַן גרויסע זינה!

איז׳ן איז עס אַ הינטעל, ווי דערמאָנט, איין איידעלס, אַ סאַמיטינס, אַ שוואַרץ גלאַנציגס, מיט אײַן ווײַסען פלעק צווישען די אייגאַליך, וואָס זעהען דעריבער אויס, ווי געבלענדט. און פּיסליך האָט עס דינינקע, אינטען — די פּיסבלעטליך — איבערגעבויגענע, עס זעהט אויס, אַז עס געהט אויף די קניען... און אין גאַנצען אַ ציטעריגס, מיט אַ ציטעריג בײַ־קול׳עכיל. און אַז עס ווערט מיעד, זיצענדיג בײַ דעם סמאָטריטעלס פלונית׳טע אויף דער שויס, בײַם פּאַסיאַנס, און עס חאַפּט זיך אַ ביסעל לופט צו שעפּען, אַ ווײַלע אַרויס פאַר דער טהיר, און דערזעהט אונז, אונז יודישע קינדערליך, הייבט עס אויף דאָס ציטעריג בײַקול׳עכיל און וועקט אויף דעם סמאָטריטעל, וואָס ווײַסט שוין, וואָס עס בעטײַט. און שיקט אונז נאָך זײַנע לײַט, אונזער אָנטהון צו פערנעמען... איז אַ תרפה, און אַ האַרצווייטאָג — די ציצית בײַ גוים און די הענד! מוז מען זיך אָבקויפען אָדער אַזוי לאַנג שרײַען און ווײַנען, ביז די לײַט קריגען רחמנות, אָדער עמיץ קומט אָן און לייזט אויס.

טאַטע־מאַמע זאָגען: „אַ לעבונג אויפ׳ן סמאָטריטעלס קאָפּ! עס וואָלט דען אײַנגעזעסען און תדר נאָך ספירה!“

פון הינט פערציילט אויך מײַן קראַנק ברודערילס ניאַניע. אַ קרענקליך ברודעריל געווען, נאָך מיר דאָס דריטע... עס דאַרף השגחה. דער טאַטע פאָהרט אַרום צו פּריצים וועגען מסחר, די מאַמע — אין געוועלב, דאָס שוועסטעריל — צו קליין, שפּיעלט זיך נאָך אין צייכען, אָדער פאַרן געוועלב און זאַמד. צום ברודעריל נעמט מען צו אַ גויע פון דאָרף.

איז עס אַ קליינע, אַלטע גוי׳ע, שיטערליכע ווײַסע האָהר, אַיין אײַנגעדאַרט פּנים; קליינע, נור שטילע אייגאליך, און פּייכטע, האַלב־פער׳שכור׳טע; זי טרינקט, און טרינקענדיג ווערט זי נאָך בעסער, נאָך געטרייער. האָט אַ מאַן אין דאָרף, צו וועלכען זי בענקט, חאַפּט זיך אַרויס פון צײַט צו צײַט, און קומט צוריק — צושלאָגען, צובײַלט, אָבגעצויגען, האַלב נאַקיט... און ווערט צום הויז נאָך צוגעבונדענער, נאָך געטרייער... שלעפּט זי מײַן קראַנק ברודעריל אַיין מיט געזאַנג און מיט מעשיות... פערשטעה איך וועניג פּויליש, נור איך שטוים מיך, טרעף, וואָס מען מיינט.

דאָס איך מיך אַמאָל פֿאַרגאַפֿט. אין שטוב אַרײַן, לײג מיך אויפֿן בעט, פֿאַרמאַכט — דאָס־מײַסטער. און דער מיך אײַן. ביז די פֿאַרן קומט און גיט ,,אײַנגעדרימלט״ — א איסור. אָבער עס פֿירט וויגט ווי אויף ,,קאָלנערס״, געטריבענע. לאַנג געשװיגענע. און איך דאַרף אָן מיט שפּילן דער־קלאַסטער איבער דעם הימל:

— הער, קאָלנערן, קאָ־לעגער:

און דאָס הערבוי א שפּילן דאָגמות איך דער אָרימער, פֿאַרלאָזטער, געשטשעטעלטער גײַט. איך הײם, אַז עס איז מעדיר די דינגען־לעבער. אַז עס איז איבער געבעט, איבער הפֿלה, און — דער יעדער ווי די הפֿלה צוגעריסט אין אים... אַפֿילו ווער קלײנער וועלט דאָך זיעדן סאַמע אין דער עיר אַרײַן, איך א דאָרף ואיך דאָלט א גערן געדונק מיטעטן, געטונגען א ,,פֿאַבאַבט״)... איך התמונות דאָלט איך איבער ,,די אויגן געשטעגט״, ואָל זי אויפֿלעבן דעם מקום... אַי, א ישר: יונה, דאָס דאָס נישט געדאָלט דאַרטעגן נגה, איז בעשטראַפֿט געוואָרן... מיז איך אָבער דאַרטן, ביז איך וועל אויסלערנען צו הערן בעסער פּיליש... ואו איך האָב שוין גע־דאַגט, איז ווי שוין נישט געווען. און איך האָב שוין דעם חשבון נישט געדאַכט...) אַמאָל. פֿאַלט איבער אײן, פֿערצײלט זי (ראַלב שכור) פֿון א גרישען מלאך המות — א סאָנגע, דאָס פֿלידט אויס און דער לעבן אין דאָרט. און פֿאַנט מיט א חײם לויביל... און דער, איך דערלבען זי פֿאַנים. — גערט פֿון דער וועלט. אַז עס א שטאָרם, דערט א מנשה... נאָך מיטער מעה: איך חיים דאָך: דער מלאך המות איז א מאַנסבערשין, דאָס מיטענער איבנן...

איז אַמ־לעבטען, הען זי פֿערצײלט הענגען חיות ובהמות פֿון דאָרף. ליעבער פֿון פּריצישע און דאָרפֿישע יונה. דאָס פֿערצײלט זי לעבעדיג, מיט בעווייגונגען, מאַכט נאָך מימיש דאָס בילן, דאָס האַסן, דאָס ליבען...

די פּריצישע הינד זענען פֿלינק, געווען איך געזען: איך לאַנג שטערן געסיזרט. אַז מען גיט א בלאָ, לאָזט מען זיי אָב, פֿלידען זיי, די די הינטען... יאַגען נאָך די חיות... און־גבורים! — פֿאַלען אָן אַפֿילו איך חולות חזירים. איך בעדען אין וועלד, האַסען גע־שיקט דאָיען און פֿיקסען... איך חזירים — א מציה! איך די דאָיען דעם זיך התמונות. איבעראַל איך האָב קיינמאָל קײן דאָ:

ניט געזעהען און ווייס פֿון איהם נור פֿון דער תורה, וואו ער ווערט פֿערדרעבֿענט צווישען די „נישט רייניגע“... אָבער אַ ציטעריגס איז עס, לויט זי פֿערציילט, אַ שטיל ציטעריגס. אויף די פּיקסען — אויך אַ מצוה; ווערגען די היהנער, אַזוי פֿערציילט זי: און לויפֿען, דאָס ווייס איך, איבער די חורבות פֿון בית־המקדש... און פֿון „שיר השירים“ ווייס איך, אַז זיי פֿערדאַרבען די ווייַנגערטנער אין ארץ־ישראל... קלוג זענען זיי, די פּיקסען, איך ווייס: „משלי שועלים“. אָבער וואָס טויג מיר זייער חכמה, אַז עס איז נור צום שלעכטען?

די פּויערישע הינט זענען אויך בריה׳ס. היטען פֿאַר גנבֿים... זיי ליידען פֿיעל. מען האַלט זיי, דאָס מעהרסט, אויף קייטען, אַזוי הייסט די פּאָליציי. און די גנבֿים סמ׳ען זיי... און די הינט זענען אַזוי געטריי: זיי בילען און וועקען דאָס דאָרף, קוים בעווייזט זיך אַ פֿונק, אַ שׂרפֿה. אָדער ווינטער־צייט, אין די גרויסע פֿרעסט, ווען די חיות, פֿון הונגער געטריבען, לאָזען זיך פֿון וואַלד אַרויס צום ישובֿ — באַלד אַ רעש, אַ געפּילדער: חאַפּען זיך די פּויערן אויף, לויפֿט מען אַרויס מיט שטעקענס, מיט דרענגער, מיסט־גאָפּלען, הו־האַ! מען רינגעלט אַרום, מען קלאַפּט דער חיה אין קאָפּ אַריין, מען צושמעטערט איהר דעם קאָפּ.

„און פֿאַר וואָס חאַפּען זיי אין שטאָט די „היצלים“ (הינד־שלעגער)?

— — — — — —

און באַלד איז מיר בעשערט געווען צו בעקענען זיך מיט לעבענדיגע פּריצישע הינט.

דער טאַטע, ווי דערמאָנט, האַנדעלט מיט פּריצים. דאַרף ער אַמאָל, אין אַ ווינטער־טאָג, אַרויספֿאָהרען צום פּריץ קיין סטאַבּ־ראָוו, פֿאַלט איהם אַיין, מיך מיטצונעמען. פֿערפֿאָהרט ער צום „הייפֿעל“ צו, קומט אין חדר אַריין. — אַ מאַמר המוסגר: עס איז קיין מנהג נישט, צו פֿאָהרען איבער דער שטאָט. ווער דאַרף וויסען, ווער וואו אַהין עס פֿאָהרט, וואָס פֿאַר אַ געשעפֿטען עמיץ האָט? אַ קלייניגקייט: קאָנקורענץ און עין הרע!

אַפֿילו מיין רייכער קאַלטער פֿעטער, דער דערמאָנטער י. ס., וואָס געהט איבער דער שטאָט מיט פֿערלייגטע הענד הינטער זיך, אַפֿילו ער, וואָס מען שיקט נאָך איהם זיינע אייגענע פֿערד פֿון

פּאָליאַרק, פאָרט אַרויס נישט פון מאַרק, נאָר פון הינטער-
געסל. נעמט דורכן הויף צו דער בריטשקע. אונטערן גערטן אַרויס
פון שטאָט און וואַגן זיך אויף. כאָטש מיין מאַמע פערטאַרגט פאַרן
הימל א יום. אז ער נעמט אויף איך די טרעפּ. נעמט
מען אים נאָך, עס מוז נישט זיין אַנדערש! געזעגנט די מוטער.
לאָזט מען זי אים ניט צוזאַמען: הינטער אים און מוטער בריינ-
גען מיט איבערגעלאָזטע אויגן א טיר, הינטער אים — עטלע-
כע ייִנגל. דאָס תּחת נאָכט. און אז דער מאַמע זאָגט, נאָך דאָס ער
איז געקומען. נאָכט פון נאָך מיט. מיין מאַמע דאַרף מען „איך
זאָגן דאַנק פאַר א „נישט גרייטער"! „אייער", ווייל איך בין שוין
נאָר א „פּערזענלעכער"...

— ר' יחזקאל — פרעגט זיך דער רבי, בשעת־מעשה, בשעת־תורה:
דער מאַמע שלאָגט זיך. ער הייבט אין אַלע חייִם, אז איך
און יחזקאל וועלן מיר בייד פֿון אים וועקן שוין אין דאָך. ער.
א נגלאַטענער, הערט זיך אין זיך שוין באַלד זוכטאַג אין פאַר-
טיקע דעם רבין, דאָס איז אַמאָל פאָרגעקומען מיט א בייטשנבער, א
שרקנות צו א בוחרים, און נאָרט מיט די תּלמיד. איך הייבט
לערן עריכט פרייטאָג... פרייטאָג קריגט דער רבי „בחצי חנם" א
באַבעלע פון ר' משה יצחקס גאָרקין, פאַר איבערשיקן עפּיס א
שווער. אז פאַרן באַבעלע די ערשטע רעטעניצע צים פאָרגעטן
אויף שבת, און איך לערן, — נאָכן באַבעלע. דאַרף זיך דער
רבי ביי אים הייסן די פעסטע האַנטן און אָפּשאָקלען די באָרד.
און איך פיהר דאָס חדר ביז דאַן!

פאַטער איך. יחזקאל וויל מיט. דער מאַמע האָט מורא
צו נעמען. ער הערט זיך, חס ושלום, פאַרקילן, וועט ער זיך ביי
פייערן (זיין מוטער) קיינמאָל נישט אויסקיסטן...

מען קומט אין פעלד אַריין — עס האָט זיך אים א
חידוש, דאָס ערשטע מאָל געזעענע, חיטקייט. דער מאַמע איז
שוין פאַרטראַכט אין די חשבונות פון מבצר־אַדער ברויט, און
איך בין געבליבן פון שניי, און פון די „בריאַנעסטע" אייגענע שניי,
פון דער צעבליטקייט און ריינקייט... די שטימונג, האָט איך דאָך
איבערגעגעבן אין „דאָס אין פּאָליע שטעקט"; וואָס פערצייל
זי. איך גיב אַ קוק צום הימל, און האָב אין דעם מאַמען ביים אַרבל:

— טאַטע, טאַטע, זעה אַ געגליווערטע זוז, ווי אונזער אתרוג-פּושקע!

געווען בּיי אונז איין אתרוג-פּושקע אַ מאַט-זילבּערנע...

דער טאַטע אָבּער לאָזט זיך פֿון זיינע חשבּונות ניט אָבּפֿיהרען:

— רעדע נישט קיין נאַרישקייטען... זיץ שטיל...

דערזעה איך דעם שמייסערס אַקסעל, אַזוינע בּרייטע, און די קאָמישע, פּוטערנע קוטשמע אויפ'ן קאָפּ... און קוק פּאַר מיר.... און זעה, ווי די פּערדליך ליפּען, ליפּען... קליינע, פלינקע פֿערדאַליך, שפּריצען פֿון אונטער די פּיסליך גאַנצע וואָלקען שניי-שטויבּ. און דער פּויער זיצט און ריהרט זיך נישט, ווי אַ שטיק זאַלץ (דער פֿערגלייך — פֿון לוט'ס ווייבּ!) זיצט ער, און די בּייטש שטעהט איהם בּיי דער זייט. ער דאַרף זי נישט! דער שליטען גליטשט זיך. נעמען די בּייטש? וואָס וועט זאָגען דער פּויער? אַ בּייטש איז דאָך אַ יצר-הרע! איך שטרעק אויס די האַנד. דער טאַטע, אונגעדולדיג:

— ניטע!

איך ציה די האַנד צוריק. עס ווערט מיר קאַלט, דעם טאַטען זאָג איך נישט, איך בּין אויפ'ן בּרוגז. דערווייל פֿערפאָהרט מען פאַר'ן הויף. ווי אַ שטעטיש-הויז... נור הינט שפּרינגען אַרויס, ערגיץ פֿון אַ ווינקעל... איינס, צוויי דריי, פֿיער — — איך ציהל, נישט אָהן שרעק... הינט גרויסע, מיט די צונגען אויס די מיילער, טהייל בּילען... אַלע שפּרינגען צו... דער טאַטע מאַכט זיך נישט פֿון זיי. שפּרינגט אַראָבּ פֿון דער פֿוהר, טהוט אויס דעם פּעלץ, וויקעלט מיך מיט איהם אַרום, געהט צום הויף צו. (אַ גבּור, דער טאַטע!) טהייל הינט געהען איהם נאָך, בּילענדיג... („אַיי, אַ גבּור!!!"). צוויי אָבּער בּלייבּען, שטעלען זיך, פֿון בּיידע זייטען שליטען, אויף די הינטערשטע, אָנגעשפּאַרט אויפ'ן שליטען מיט די פֿעדערשטע פיס. איך זעה בּחוש, זיי נישטערן מיט די אויגען אין שליטען, חכען מיט די ציטעריגע נעז, — נישטאָ עפּיס גוטס? דער פּויער, וואָס האָט אָנגעהאַנגען האָבּער פאַר די פערד און זיך אויך גענומען צום עסען, וואַרפֿט זיי שטיקליך בּרויט און שטיקליך חזיר-פֿעטס. דאָס בּרויט ריהרען זיי נישט, דאָס חזיר-פעטס שלינגט מען!

דאָס געפֿעלט מיר נישט!

— — — — — —

י. ל. פּרץ — מינע זכרונות.

הערט אַ גרויסן גערודער.

שבת. פֿאַרטראַכט איך מיך צו די מעשׂה־ווערק, ביים רב. פֿון אים זאָג איך געהאַלטן אין די ...ער הויכע די וועלטן.. אַ מאַג מיר. כּמעט ראַט ער ליגן, און זאָגט דעם מאַטען:

– ער ראַכט אין אַנדערן מלוכה.

– וואָס נעמט מען?

– שוין אים קען שטערבן צו פֿינף־לעך... (ס'איז די פֿינף־לעך – שטעקעלעך).

– וואָס הערט זאָגען ווייטער?

– ווייסט דו זאָגט. יודעלע פֿריי אַ זמן אין בית־המדרש.

זאָל ער לערנען אַליין.

בלייבט אזוי. עס איז מאַכן ענדער זמן. איך זאָג צו, אַז איך וועל ניט זיין. פֿרום זיין, אַ מתמיד זיין. און דער פֿריי; און האָט מיך מיט געשמאַק צו תּקיעה און קבלת־שבתים... און נאָך מער לויף איך אים... פֿון מעשׂים.

מיר גייט. בלייבט. מען מוז בעקומען אַ רעכטן מחבר. דערווייל זאָל איך לערנען אין דער היים. און, כּדי איך זאָל ניט פֿאַר־גען אַרומלויפֿן, נעמט מען מיר די שטיוועל צו איך אַ גאַנצע וואָך. מיר מאַכט ניט אויס. לויף איך אַרום אין די שטעקשיך אין הויז. דערט גיך, ראַכט איך מיט פֿיס־בענטשונגען די שטעקשיך אויסן ראָך אַרויס, און האָט מיך, דורך אינער נאָגיק אַרויף אויסן ראָך פֿון צווישן־שאַקלען הויז אַרויף, אַראָפּגענומען זיי. דערנאָך איך די שטאָט האָט ערשטע מאָל פֿון דער הייך, מאַכט עס איך מיר קיין גרויסן רייטס ניט. הענגען, דריי־שטאָקיגע הייזער, פֿאַרשטעלן זי... דערזאָן איך מיך, וואָס איך האָב געהערט, אַז פֿון נאָגיקל. אַרום וויינער־שטויב אינגערן מאַגיסטראַט, זעהט מען ניט נאָר די גאַנצע שטאָט, נאָר אַרום און אַרום שטאָט איך אַ מהלך; האָבט מיך אָן אַ גליסטונג דאָס צו זעהן. קריך איך אַראָפּ פֿון ראָך און גיי אַרום מיט און טראָגט, די אַזוי גנבֿט מען אויך די שטיוועל, און די אַזוי בערען איך מיך מיטן אַלטן וויינער־מאַכער, ראָס געדט יעדן טאָג אַרויף, אַנצוריכטן דעם זייגער, ער זאָל מיך מיטנעמען...

זאָגט מען: אַ ביסל געלאָסענער געוואָרן... שטיוועל איך אין מיר אַרײַן און טראָגט הינטער... דערווייל, שטענדיגנריג אַמאָל פֿאַר־

י. ל. פרצ׳ס באבע

י. ל. פרצ׳ס פאטער

טראַכט אויפֿן גאַניקיל, הער איך, ווי דער טאַטע, אַרויסקומענדיג פֿון טהיר צום גאַניקיל (מיך, שטאַרק פֿערנומען, זעהט ער נישט), רופֿט צו דער צווייטער טהיר, אין קיך אַריין:

— מירעל, זייטשע מוחל, לויפֿט אַראָב, נעמט אַ שליח און שיקט צו ישׂראל'ן קיין זשדאַנאָוו, ער זאָל תּיכּף ומיד קומען מיט די פֿערד...

מירעל ענטפֿערט: גוט, גוט! זי וועט זיך נור אָנטהון, נור חאַפּען אויף זיך עפּיס... דאָס וועט דויערן! נעם איך, חאַפּ און לויף קיין זשדאַנאָוו. דאָס גאַניקיל פֿון זייגער ווערט דערווייל אָבגעלעגט. לויף אין די שטעק-שיך. אין גאַס קוקט מען מיר נאָך, מען רופֿט: משוגענער! מען וויל מיך פֿערהאַלטען. איך דרעה מיך אויס, ווי אַ שלאַנג. חאַפּט מען מיך אומגעריכט, רייס איך מיך אויס, און לויף, און קום... און פֿרעג (אַזוי פֿיעל פּויליש קאָן איך שוין) אַ פּויער פֿון דאָרף, וואו ישׂראל'ס הייזעל איז? „טאַם", און ווייזט מיר מיט'ן פֿינגער. איך מיין, איך וויים, און לויף, און פֿאַל אַריין צו'ן אַ שכן אַ דייטש, אַ רייכען קאָלאָניסט. און באַלד נאָך דער טורקע פּאַלט צו אַ הונד, גיט אַ שפּרונג צו דער ברוסט, לעגט מיר די פֿעדערשטע לאַפּעס אויפ'ן אַקסעל, און קוקט מיט זיינע גרויסע, רויט-קלוגע אויגען אין מיינע אייגען אַריין: ביסט אפֿשר אַ גנב? אַ געלערנטער הונד, און וואַרט, עמיץ זאָל אַרויסקומען... וואָס איך פֿיהל, מאָלט אייך אַליין. דעם הונד פֿערשטעה איך וועניג. און אַ הונד איז ער אַ גרויסער, אַ ברוינער, אַ האָהריגער... דער מוטערס מילך ווערט מיר ענטרינען. און שרייען קען איך נישט, פֿערשניערט דער האַלז. אַ מערכה, מען האָט מיך, נאָך אויפ'ן וועג, פֿון ישׂראל'ס פֿענסטער'ל דערזעהען. תּוך כּדי דבּור שפּרינגט איבערן פּלויט אַ מיידעל, חאַפּט אָן דעם הונד ביים אַקסעל, גיט איהם אַ שליידער אַוועק און פֿיהרט מיך אַרויס צו ישׂראל'ן...

זיין טאָכטער געווען...

אַ מיידעל, אַ יונגגס — בלוט און מילך. אייגען קלאָרע, קלוגע און זיסע. אַ נעץ פֿון שוואַרץ-גלאַנציגע האָהר. אַ שטיק פּירוש צו שיר השירים... און אַזאַ גבורה... וואָלט איך געקאָנט קומען פֿון די לעמפּערט-בערג...

און אַז עס מאַכט זיך שפּעטער אַ מעשה, אַז איך פֿאַל שיער

נישט אין גרונט אריין, פארווייסט מיך. פאר וואס האסט מיך פער-
ראלשן? עטיס אייך עלטערן ווענען און נישט זי...

די מלחמה וועט מיר שוין נאכט... ניט אריינגיין קיין ישרא-
נאך, די יערן, פאלט מיר אפילו נישט איין...

פאר וואס פאלט מיר איין נאר צו בעהאלטן א נפשות און
אנהאלטן א נבלה? גרייטן היינט ביים עק... און ער גיט זיך א ריס
אָן, א שפרונג ארונטער, און א שפרינג אויף מיר אויפן אקסל...

איך האב בין ריינט א צייכן...

האט זיך שוין איבערגעפילט די מאס, שיקט מען מיך קיין
טרעבלינקע, צו די פארברענען...

— — — — — — — —

אז איך רייסט זיך אריין, דערנאכטאגס האט זיך ארייננע-
מען א שטיקל גאסער צוו א יודיש יונגעל און ראדן אריין...

זאַמושץ – שעבערשין – זאַמושץ. — די לעצטע צוויי מלמדים. — חלומות.

— איהר, אַלס קינסטלער, רעאַגירט נישט דירעקט אויף געגענוואַרטיגע פֿאַקטען... זיי מוזען פֿריהער ווערען פֿערגאַנגענהייט, ערינערונג. העכסטענס שפּיצט איהר צו אַיין עפּילאָג צו לאַנג הינטער די קוליסען אָבגעשפּילטע אַקטען...

די בעמערקונג האָט מיר אַמאָל געמאַכט אַ צופֿעליגער רייזע־בעקאַנטער, און דערביי אַזוינער, וואָס האָט, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אין ווייטערן געשפּרעך, געלעזען פֿון מיינע זאַכען ווייניג און אויך נור אין דייטשער און רוסישער איבערזעצונג.

— איהר — האָט ער צוגעגעבען מיט אַ שמייכעל — עסט פּיללייכט פֿרוכטען פֿון בוים אַראָב, אונז גיט איהר זייער עקסטראַקט. אַ דאַנק, וואָס מיט'ן פֿרישען גערוך.

וואָהר איז: אויף געגענוואַרטיגע פֿאַקטען, זאָגאַר אין פּריוואַטען לעבען, רעאַגיער איך שוואַך אָדער גאָר נישט. די פֿאַקטען זענען דאָס מערסטע פֿאַר מיר צו טריוויאַל. די מאָטיווען געמישטע, פֿערפּלאָנטערטע; די פֿאַרבען — גרעל, די טענער — צו שרייענדיג, די ליניען — גראָב;

אין דער ערינערונג ווערט אַלץ פֿערפֿיינערט און גערייניגט... אין לעבען בעט איך נור: זאָל דער וואַל אַריבער! פֿאַר אַריבערגעהן, פֿערמאָג איך פֿאַר יעדען וואַל אַ גרויסע דאָזע מיסטישע רעזיגנאַציאָן און פֿילאָזאָפֿישע שטאַנדהאַפֿטיגקייט. צוברעכען לאָז איך מיך נישט. מיין אינערליכקייט היט איך אָב פֿאַר יעדער מינדסטער אַריינמישונג. עס רעגענט מיט אַל־דאָס ביין; אינעווייניג הער איך נישט נאַס... די אַלע וואַלען אָבער, אָבגעשוימטע, אין לעבען און בענייט אין די ערינערונג, בעקום איך ליעב. פֿון תהי־

נײַ. „פֿון אונטער דער בערעזשעװיצער שװעל קומען װי אַרױס
רױן־טאַלערן, פֿון װאַסער געריװנס און געראַשען...
דערקענט די פּורימע. דאָס בלאָזט איך תּחית־המתים!

דאָס מערקסט בײַ מיר — דער קאָנטראַבאַס. פֿון אַלע אַבאָצי־
ציאַנס־פֿאַרמען איז בײַ מיר די שטאַרקסטע די קאָנטראַבאַסן־פֿאָרם.
דער קאָנטראַבאַסן־קלאַראַנעט איז שטענדיק פֿעסטער. און דער „װאָך
— דער געמעקטסטער, בלײַבט איך אַמאָל שטעהן, — װײַזט מיר נאָך
װאָס אין געגענזאַן צוזאַמען — אַ דאָ־ײַאַל־פּילה. װאָל דער לע־
דער לױטן װי פּיטסאַטיש געריבן רעכטס אָדער לינקס...
געבױרן און פֿאַריקט און װאַקסן. מיר איך, אַז װאַקסן
צו קומען. פֿאַרשריבן דערױף דרײַ פּילן דיס — קײן שעבריען.

ערשט אין דער הילגערנער שטאָרס (די אײנציקע מיטל איז
דעמאָלט געװען דאָס פּריציש אײַנקױפֿן הױז אין פּיס מאַרק־
אין אײנפֿאַרד־הױז, פֿראַקטיקער אין קלײנע צוזאַמען): ערשט אין
ניט־ציגײַנער, שפּיגל־אין איך שטױ־נערקטן שעפּערשן,
פֿלאַגט זיך אין שטעלט זיך איך. פֿאַר מײַנע פֿײַנס־פֿערבענקטע
אײגן. מײַן געמײנטע, דרײַ שטאָקיגע, אײזן־און דאָך־ציגל־
געדעקטע הײַס... דאָס צײַט זיך ניטש אים אין דער לענג. „די
אין אַבענטשטאַגיער פּיר. נר כּמו, צװישן האַלבן געדענגט,
האָקסן אַרױף, צו דער הײך.

איך דאָס געמױט בגרײטן צו װערן דאָס אײנציק־מעכטיקס
הילציקער פּיטבערים פֿון שטאָטישער אין שעפּערשן, — איך װאָל
דערצײלן די גאַנצע הײַנט פּראָבע פֿון מײַן הײמישן װינטער־
פּורים, דאָס קראַנק, װי מיר דאָס זיך דעמאָלט געדאַכט. די
האָלקן; און געמױט בגרײטן צו װערן דאָס שטיק „ברײ־נבשטי
אַרים שעפּערשן, די „לבּישע פּריס הצאן — דאָס גרינע מיטשיך,
בשעלקט מיטן בטמבישן גלי' אין הײס, מיטן בריקל צום
ראָבער אין צו דער, פֿון דער עלטער פֿערטראַנטער אין פֿון
מיכל פֿערהײטעטער, האָבערמיגל, — איך װאָל בגמערקן און ראַנגען
אַבזאַגן דעם בגרינען חן פֿון אונזער „אונטערן פֿענסטער",
דאָס איז דאָס איבערגעגעבן אין „משיחס צײַטן": פֿון קלײנע
פֿערשאַנטע שטאָצער־פֿלין צװישן האַלבן, אין דער בגראַל־

טענער „איציעצקאַ“ *, וואו איך האָב געלאָזט שפּאַצירען דעם קאַצ־קער און בעלזער אין „שהשמחה במעונו“... ווי איך די פּייכטע לאָנקים מיט פרעש־זומפּען, בעשיטע מיט „משוגענע גרייפּליך“ און קליינע היגעל פון שלאנקע, געלב־גאָלדענע קעניגס־קערצען...

עס וועקט זיך דאָס ערשט נישט לאַנג פערבאָרגענע, און אין די „וועהענישען“ פון דער היים, וואָס איך האָב ווירקליך מיט אייגענע אויגען געזעהען. מישט זיך אַריין דאָס געהערטע, דאָס עלטערע זאַמושץ, פון וועלכען נור מיין אויער האָט פערנומען.

שוין אויפגעזעסען בין איך אַ פערחלומטער....

מען האָט מיך איבערגעגעבען אַ שעברעשינער יוד, וואָס האָט מבטיח געווען, אַז ער וועט מיך בשלום צושטעלען צו ר' פּנחס'־לען אין שטוב אַריין, — איך זעה איהם נישט; פערנעפּעלטע אויגען האָב איך. איך פיהל איהם נור מאָגער — אַזוי פיעל פּלאַץ האָט ער מיר איבערגעלאָזט אויפ'ן געזעס, שאַרף־ביינינ — אויב ביי אַ וואָגען־בעוועגונג אונזערע עלענבויגענס שטויסען זיך צוזאַמען, און הויך, — זיין שטימע קומט אין מיין אויער אַריין פון דער הייך. דאָס אויער מיינס איז אָפען: איך האָב נישט געזעהען, ווער עס איז אַראָבגעקומען פון דער היים צו דער פוהר, נור איך האָב געהערט, ווי דער יוד האָט געזאָגט:

— זאָרג נישט (בלשון אתה — אַ היימישער יוד!), ריבעלע, — עלי ועל צוארי.

און זיך צום פוהרמאַן ווענדענדיג:

— וויאָ!

די פוהר רירט. קולות: פאָהר לחיים ולשלום! געמישטע: יונגע און אַלטע. דער טאַטע.

— און ווי אַ מענש...

קלאַפּט דער וואָגען איבער'ן ברוק פון גאַס, פאַלט אַריין אין שאָטען פון קלויסטער, נעמט זיך לינקס, אַריין אין טונקעלקייט פון דער שעברשינער ברום; אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין, ווערט באַלד שטילער; שוין שאָסע.

הייסט עס: איך פאָהר. קיין שעברשין. לערנען ביי ר'

* א וועג צום אנט/זיפען.

פֿינפֿלען? דער ר' פּינקל איז אין דער קר איז, מיט איך נישט.
אַמאָל האָט מען מיר איבערגעגעבן אַ הלכה איך דערציילט אַ בײַ־
שפּיל פֿון דער צײַט. און אויסדערציילט האָט איך אַ שטיקל:

— שפּעט נישט!

שפּעטער איז מיר נישט געווען... די שענדערישע ייִדן האָבן מיך געלערנט שענדערישע פֿראַנצויזיש. פֿאַרוואָס, ווײַל איך נישט, די איך מיט נישט. פֿאַרוואָס מען האָט די נישטיקער? רעקאָרדקייט און אַזוי — "אַמעריקאַנער פֿרעמדער", נישט אַלע ווײַזן דאָך פּרעמיע־פֿרייטיקס. מאָל מאָכט שטענדיק קוילן... פֿון אונז און דער מיט עפּעס מען אַלע מאָל קאָסט מיט ייִן...

פֿון שענדערישן דאָג איך אַמאָל פֿיל געהערט. וואַרשע באַשטימטע, ... מיט שענדערישן. פֿאַרגעסט, די געיאָגט, צעריסן באַלקן, אַלס געקריגט פֿעסטונג. דאָס לאָזט זיך נישט צעשטערן. דאָס וואַרשען נאָך היינט איבער פֿאָטאָ־אַלבאָם איז דער נאָכמיטאָג. און דערנאָך — דער אַלטער באָגן (מיר, געריכט) און שענדערישן, דאָרט ווײַט דער אַלטער, דאָס שטייט אי דיני נפֿשות אי דיני ממונות און דאָס צו שאַפֿן איבער מיט און לעבן. פֿון וואַרשען פֿירט מען צו אים אין קייטן גנבים... פֿון מאַראָקאָ. דאָס בײַ דער גרענעץ, אַנטקעגן און וואַרשען בײַם פּאַריאַנט, דאָ מען מאַכט נאָך אַמאָל אַ פּראָטאָקאָל — קאָנטראָ־באַנד. אויסגעשמוגלט מיט אַ װאָך פֿון גרענעץ־ווײַטער און גרינגע לאַנדשאַפֿטן... פֿון היינט פֿון פֿאַריאַנט האָט איינמאָל הודל גנב, אַבֿיגדור כּלמרים פֿעלדמאַכער יתום, אַראָפּגענומען פֿון דער פֿרט, און דער האָבן איז, אַ פּעקל זיידענע־, און בעת־אָדר, אַ מאָן פֿון אַ רבֿ און אַ טאָכטער פֿון אַ קונדס. פֿון תּפֿיסה דערציילט האָט אים די שטאָט אַלין מיט געזען: נעכ־ולם אויבערן הימל, געקויפֿט, פֿאַר דער קונץ־שטיק, און בנ־יהל. און נישט אײנער האָט געזאָגט:

— קום צו מיר אַרײַן נאָך אַ הײמט.

און צווישן־יאָרן פֿאָרגעקומען צו די פּראָבאַטע בעלי־דינים, וואָס די מורים האָבן נישט איבערגעלייגט. דער רב נישט געקאָנט פֿאַרגלײַכן, מענטשן אײַנגעשפּאַרט, געהונגערט, — נישט קיין לײַ־ייִשע מענטשן...

קיין שעבערשין פאַהרט אָפּט מיין חבר יצחקל׳ס פּאָטער פּ. ג.

פּ. ג. איז אַ שם דבר. אַ מושלם („איי־איי, נאָך וואָס פאַר אַ מושלם, כמעט אַ מלומד!״) און איין אפּיקורס, אויף וואָס די וועלט שטעהט; זיין חלק לעולם הבא וואָלט מען נישט געקויפט פאַר אַ דרייער! און ער האָט עס בירושה, זיין פאָטער איז שוין אויך געווען פון די ליט... אַ מדקדק, איין בעל קורא אין דער וועלט, אַ חבר מיט צעדערבוים, אייכענבוים און אַנדערע אַמאָליגע משכילים...

דאָס האָט ער עס מיך און מיין חבר יצחקל, זיין אייניקעל, פּ. ג.׳ס זהן, געבראַכט צום „מורה נבוכים״. מיר האָבען גלאַט געגנישטערט אין די שאַנק. אַראָפּגעכאַפּט גראַד דעם מורה נבוכים. ער איז גראַד דערביי געווען,—

— נישט פאַר אייך, קונדסים, נישט פאַר אייערע קעפּ!

דאָס איז געווען גענוג, מיר זאָלען שוין דאָס ספר נישט אַרויסלאָזען פון די הענד און דערנאָך האַלטען פאַר איהם עק־זאַמען...

זיין זהן פּ. ג. שטייגט איהם איבער.

גאַנצע מעשיות פערצעהלט מען פון איהם, די אויערן הע־רען פול.

זענען די מעשיות וועגען פּ. ג. וואָהר? מען פערצייהלט אַזוי פיעל נישט אמת... און איך קען פרעגען מיין חבר יצחקל, היינט אַרצט אין זאַמושץ, און ער וואָלט מיר באַלד געענטפערט דעם אמת. איך וויל עס נישט טהון. וויל...

וויל די פאַבעל איז שטענדיג וואָהרהאַפטיגער פאַר׳ן ווירק־ליך געשעהענעם; די פאָלקס־דיכטונג — פאַר׳ן אמת׳ן פאַקט... דער מענש פערביינגט זיין ווילען, פערשטעלט זיין אמת פנים און טהוט, וואָס עס פאַסט. דער עולם האָט אַ נאָז, דערשפּירט דעם תוך און דעם עצם־ענין פון מענש, און פערצייהלט פון איהם דאָס, וואָס ער וואָלט געטהון, ווען ער וואָלט געווען זיך אַליין געטריי; דאָס געשעהענע, וואָס וואָלט, ווען נישט צופעליגע שטערונגען, פון איהם אַרויסגעשטראַהלט...

„אַחרי מות קדושים״ קומט אויך דערפון. די צופע־ליגקייטען, די קליינע אַבעראַציאָנען, די „מעשים צוליעב פּרנסה״, צוליעב כעס, אַ רגע נצחון — פאַלען אָב, פערזינקען אין פער־

גענומען, און עס קומט ארויס א געשטאַלט, כמעט א נאַקעטע... און מען באַקליידט זי אויף דער נײַ, און איזר פאַרבנע קליידער. און עס קומען אויס גאַנצע מענטשן; גאַנצע, שטאַרקע, נישט האַל־קערדיקע מענטשן. די צײַט לעבעדיק...

דאָס איז אויך דער צייכנער און די מאַלעריש און פאַלקס־טימלעכע פּרימיטיווקייט... די אינטעליגענץ דער צייכנער און די האַרמאָנישקייט פון דער „קונסט"...

לאָמיר צוריקקערן צו פ. ג.

פ. ג. איז, די גרויסע, איין אַסקעט: שפּיט נישט אויס ביי „קליידער". היטסט אינער די כראַנים פון שרעק־גלאָזן. בלייבט שטיקן ביי „בריקס". און איזר הייסט. דאָס ער פירט און דער־ביי דאַווענט שחרית, און טלית ותפלין, זאָגט שמונה עשרה, און זיך אײַלנדיק צו פאַרטיקן קיין שטענדיקן, פּיקט ער זיך אין איין דעגט מיט באַרשט און שרײַבט מאָלט די שטיקל... אייגן מיט שטענדיקן שיין ברייט מיט פּענער מיט קאַסע, און אז דאָס פּענער איז שטייסט, שאַרפט ער עס אָן אָן דער המעל... נבֿיאים טראָגט ער נישט, הושענות — כלל נביאים — אויך נישט. און קען הוא „פּסוק; גאַנץ תנ"ך איבערגעזעצט.

און — איין אייזערנער מת... און א פּלומפּער פון זיך אַליין. דאָס אייניקל צוגעלייגט נעקיפּט אין מאַרק, ביי א שמייכל נײַ, פאַר א צעטל א פּיליטשן קאַרטקע, און האָט זיך איבערגעלעגט „פראַנצויז" מיט פּיליש צושטעלן; אזוי אויך — געזאָגט, ערגעץ אויך א בילדער, א פראַנצויזישע מאַטעמאַטיק, ונאך פון גאַסאַלעאָנס צײַטן, וועט מען טראָגט די רויטע פּלערינע, נאָך־פּליך און מען זאָגט „מגלה" און „פּאָליטער"), און איבערשטערט פראַנצויזיש מיט דעם און מגילה צוזאַמען; דער פון דאָרטן נעקסטענער לעה־רער לאָזט אַפּילו אין די פּיסקעס. באַשר כּכן — דאָס פראַנצויזישע לערנען דאָס „קרי וכתיב", נישט הי עס שרײַבט און הויכט זיך, הערט מען, און פ. ג. לייענט דברים כּהווײַן... לאָזט מען אייגן לעהרער. ער קען פּלאַפּלען פראַנצויזיש מיטן אַפּאָסטראָפּן חייב; און דער קען מאַכן מגילה!

— איזר שפּילט אויך מיט פ. ג.?!

הייבן קומט אידס מעניג צו נעץ. עס, אז עס מאַכט

אַ שווערע משנה אין זרעים, אַז אַפילו מיכל שמש (שוין דערמאַנט) הויבט אָן „שטאַמלען מיט דער צונג און פּינטלען מיט די אייגען", לויפט מען אַהיים צו פּ. ג. (אין איין וועגס, זיך צוצוקוקען צו זיין התנהגות), און מען הערט שוין קלאָרע דבורים...

איינמאָל איז מען צוריק געקומען און פערציילט, ווי אַזוי פּ. ג. האָט זיך אַרויסגענומען אַ שלעכטען צאָהן. נישט געגאַנגען צום רופא. פּ. ג. האָט פיינט אַרויס צו וואַרפען געלד: גענומען אַ גרויסען נאָגעל, אַריינגעשלאָגען כמעט ביז'ן קעפּיל אין גרויסען טיש אַריין. גענומען דערנאָך אַ קורץ שטריקעל, איין עק פערקניפּט ביים נאָגעלס קאָפּ, גענומען אַ האַמער און נאָך אַ זעץ אין קאָפּ אַריין. ער איז אַריין אין בלאַט פון טיש. דערנאָך אַרומגעבונדען מיט'ן צווייטען עק פון שטריקעל דעם שלעכטען צאָהן... שטעהט ער אַזוי אַ ווילע אַיינגעבויגען איבער'ן טיש, גיט פּלוצלינג אַ וואָרף אַרונטער דעם קאָפּ. דער טיש — אַ שפּרינג אונטער, דער צאָהן — אַ שפּרונג אַרויס...

„אפילו זיך נישט אויסגעוואַשען דאָס מויל און גענומען די משנה, און געזאָגט..."

דער עיקר קומט איהם חשבון צו נוץ צום פלינקען לפ"קין מאַכען. אַ שוואַכקייט האָט ער צו לפ"קין. גאַנצע בריעף שרייבט מיט לפ"קין, שטעגרייף; „וואָס אַ שורה — אַ לפ"ק!"

און זאָגען זאָגט ער, אַז ווען ער דאַרף שרייבען אַזאַ בריעף, לעגט ער זיך שלאָפען, כאַפּען כאַפּט ער איהם שוין מיט גרייטע לפ"קין; „דער קאָפּ אַרבייט ביי'ן איהם אין שלאָף!"

איינמאָל איז ער אַפילו אַרויסגעטרעטען מיט זיין חכמת החשבון והמדידה פאַר דער וועלט; אינ'ם ויכוח צווישען גבריאל יהודה ליכטענפעלד און סלאָנימסקי, מיט איין אָפענעם בריעף פון ליכטענפעלד'ס צד...

יודי האָט איהם בעסער געדיענט, געגעבען פּרנסה, נישט די גאַנצע; דאָס ווייב האָט עפּיס אַ געוועלב. אָבער ער פיהרט גאַנץ אָפט פּראָצעסען, שרייבט „פּראָשבים", פאָהרט צום אַסעסאָר קיין שעברשין. אין דעם פאַך איז ער אַ גרויסער בעל נצחון, טרעט נישט אָב. דער אמת מוז אַרויס ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער. קיין פאַלשען פּראָצעס וועט ער ניט אָננעמען; די ערליכקייט אַליין.

האָט ער, סטרוזשילאָ מען, געטריבן צו יאָהר נאָכאַנאַנד א פּראָ-
צענט היינטן א פֿונט פּיטער, די פּראָצענט-ראָבטשיק ראָבן הענדלערס
פֿון זיי, זאָגן אַלע: וועקן הונדערט גילדן; „איזי פּיעל, פּיסיעל"
עס האָט געקאָסט דאָס היטל. דאָס איז ריין-מאַנופֿאַקטור)
פֿאַלישער האָט געקויפֿט ביים טעאַטריאַליס פֿלאַנטישע... מעלדט
ער עס האָט געזאָלט די קאָסטן באַצאָלן, מיט איך נישט...

פֿון די ברי, סטרוזשילאָ מיין חבר יחזקאל נאָגן אַמאָל:

— מיין מאַמע איז געשטאָרבן —

און שפּעטער:

— מיין מאַמע איז געוואָרן קיין שמעטערלין...

ס. נ. סידרס זיך פֿראַגט, נאַטור-מענטש.

„איך — זאָגט ער — האָב זיין געזונט, די אַפּעראַ. און איצט — זאָגט דער עולם — איז וועגן ליידט צו זיין געזונט: „מאַכט זיך איך בייזאָגט. און נאַכט אויף א מאָן-קיבעלע (מיין מיינט: א נאַכט ווילן) און — אַמעראַטשן; ווער דאַרף נאָר פֿון מיט אחרונים-הוילן). גערעדט האָט זיך דער מויל קיין שמעטערלין צו פֿיס...

— באַזיכטיגט, ר' ס., און אייערע יאָהרן — דויי מויל...

— איך גיי צו פֿיס נאָר א היאָרבט...

— און היינטיקן?

— היינטיקן — נאָך א היאָרבט און נאָך א היאָרבט...

און איי, ביז ער קומט קיין שמעטערלין.

און נאָכן גערעדט ער די אבא חלקיה איז די — באַרימט, מיט די שטיוועל איזט א שטעקן אונטער די אַקסל. דער שאַפּעץ האָט באַרבען שטערנדלעך. א פֿיס טייטלט זיך אַליין איז. א שטשי-טעל פֿון מיין שיקן צום עסנבעט; און שטייענדיק באַרשטעס, די א וועלגער און בראָנט, און קאָמאַנדירט זיך אַליין:

— ראַז-דוואַ, ראַז-דוואַ, ראַז-דוואַ! „מסני — זאָגט מען, און זיין נאָמען: ישראל יפה לתלפּיות... „אמת יעלים האָבן שבלי.

מיט איך, אַז איך באַדאַרף איזט 6. נ.ם מען.

און קיין איינע פֿראַגט געענטפֿערט, דערזען איך אים: הער איך אונטערלייך בעטן-אָט. די שאַרף און בילט איך ווען אים: אַז געזעגט ער... גלייך מיט דער הער. עפּעס פֿראַגט ער, גענומען מאַכט פֿאַר לופֿטן, אַרויף האָבנס אַזוי... די ברעמען — די לאַנגע, די

געלע און שטעלעדיגע — איבער די אויגען אַראָב. איך האָב קיינמאָל זיינע אויגען נישט געזעהען, און ווייס נישט, וואָס פֿאַר אַ קאָליער זיי האָבען געהאַט... נישט בּעהאַלטען האָט ער זיי, איין אָפֿענער מענש געווען, — איין אָפֿענער, געראָכטער און פֿעסטער מענש! — נור אַזוינע לאַנגע, געלע, שפּיציגע בּרעמען געהאַט, וואָס האָבען נאָך לענגערע שאָטען געוואָרפֿען!

מיט יאָהרען שפּעטער, אַז איך בּין אויף זיין לויה געווען, ער ליגט אַם ראַנד פֿון קבֿר, און מיך כאַפּט פּלוצלונג אָן אַ ווילד פֿערלאַנג, צו זעהן זיינע אויגען. „אם לא עכשיו אימתי?" — די לעצטע רגע, דער קבֿרן שפּרינגט שוין אין אָפֿענעם קבֿר אַריין — איך מוז איהם אָבּדעקען. שטאַרט אַרויס פֿון דער ווייסער טיכע אַ שטיק זילבּערנע בּאָרד און לאָזט מיך נישט... איך וויל אַ רידה טהוּן מיט דער האַנד, אַ זילבּערהאָר גיט אַ ציטער...

דערווייל געהט ער, מאַרשירט ער... אַ קורץ, פּעבּט הדעל, די פֿאָלים פֿערקאַשערט. די הענד, רעכטס, לינקס, רעגעלמעסיג געוואָרפֿען, נור קאָמאַנדירען קאָמאַנדירט ער זיך נישט.

טהוּ איך עס פֿאַר איהם, הייב אָן:

— ראַז-דוואַ, ראַז-דוואַ!

מיין הויכען שכנים קול:

— פּע!

„אַ יונגעל פֿאָהרט צו ר' פּנחס'לען, תּורה לערנען... ווייסט, קינדאס איינער, ווער און וואָס אַזוינס ר' פּנחס'ל איז? ר' פּנחס'ל איז איין אַלטער קאָצקער"...

„איין אַלטער קאָצקער" אינטערעסירט מיך. איך פֿערשווייג. פֿ. ג. פֿערשווינד. איך וויל הערען; אַ מאָדנע פֿאָלק — די אַלטע קאָצקער... מען קען — און מען לערנט נישט, דבֿקות — און מען דאַווענט נישט... דער לאַנגער יוד האָט אָבער נישט וואָס, צי ער קען נישט פֿערציילען... עס פֿאַלען איינצעלנע, טרוקענע ווערטער מיט אַ הייזעריגען צו-פֿייף: פּיש, פּיש! „ר' פּנחס'ל, פּיש, פּיש! אַ קאָצקער פּיש-פּיש..." און איך ווער האַלב פֿערדרימעלט, און אויפֿ'ן אָרט פֿון פֿ. ג. געדט שוין איבער'ן וועג „ר' ליבוש צימעלעס". דער לאַנגער, קליינבּערטיגער, בּלאַסער יוד, מיט די אויסגעלאָשענע אויגען, מיט דער בּעשטענדיגער ליולקע-ציבוק צווישען די

פֿרעגלען ליבקע... דער שטיינערנער, פֿערטיקשטער, אַלטער
קאַמער, דאָס גאַנצע שטענדיק איז אין אַן אינגערן בית-המדרש.
פֿון אײַזנקרײַז בײַם פֿענצטערל צו דער שמיסערײַ, מיטן ניטעטן
פּראָטקע אין אײַנדריקלעך צום פֿערנייטען (געה-דינען וגו׳), און-
צייכן. מאַכנער שטייגט ער ווי אַז בײַם פֿענצטערל, פּייקט
אין בײַם אַ טיגער, שטיל. פֿיל אין פֿערגעניקט, געקוקט אַ קיילע-
דיקל מיט אַ קלעבל... טריקעט אים, פֿערגייטט אַ פּיצל קנעל...
און ווידער — איז אין אַז... און קיינער פֿעראַלט אים נישט,
דער גרעסטער קנאַק טוט אים אַז אָן ריגן. מען טייטש, ער
איז דער יחיד אין זײַן חדר. ער דאַרף מיט אים נישט דאָס טרין,
דאָס אים נאָר נישט צו טרינקען. נאָר נישט צו פֿערציילן...
פֿרעגן נאָך איינער אַ מאַמער, און ווינט יאָרען. ער יענער איז
אין ערשט, דאָס אַ מיאוסע שעה... (די בעריל פֿון די רייזע
בילדער) נישט וויבט גרײַכן.

און אַז גייט ער אַוועקן שאַפֿנען. דאַ איזן פֿון הבית
קין דאַכן... איז קבר אָבֿות... אַוועקן מוז קרן שעבריגען!
באָזעט ער... איך דיל חסמון צו אים, און קען דאָס קל נישט
איבערבײַגען פֿון דאַלן... איך ליג שוין מיט קאָפּ אין אַקעגל
איבען געקומט...

... און אײַנפֿאַל! געדרימט. איך פֿאָר קין שעבריגען!
דאָס איז, פֿערטיקט דאָס מען טוען! דער טאַטע דאָס מיך געלאָזט!
די מאַמע - טייער געקריגן! איך בין אין דער הויף! איז דער
טאָפּ ליגט איך, בײַם פֿענצטער. ווען, ווי דער עולם גייט אינטער
דער נאָס אין טרין. דער ...ער מיטן בערקעל, די ...
באַלד נאָך שבת, הקלײַנער אים אײַנטרעשיקן נאָך אַ כּבֿוד-רבנית
פֿון ערגין אַ שטעקעלע, דער ער ליגן אים צום הייב מיט אַ
בשׂורה, און בעטן רשות, צו פֿאָרן....

אָבער פֿאַר דאָס ליג איך! בן הבית — קראַנק. יאָ, די פּליי-
צעס בריגען מיך אַוועק. עס מוז אָבער נישט זיין געפֿערלעך.
דער טאַטע איז חוזר אויפֿקלערונגען צו קבלת שבת, און די מאַמע
גייט זיך צו בענטשן ליכט. אַ שיינע צווי פֿאָר זילבערנע לײַכ-
טער מיר דאַכטן. דער עיקר די הויכע פֿאָר, די מיט די רייזע-
לעך און קרײַזעלעך... די מאַמע בענטשט ליכט ערנסט, אוי, ווי

פרום מיין מאַמע איז! און דאָך בין איך זיכער, אַז זי קוקט אויף מיר פון צווישען די פינגער... אַזוי, גלייך, קוקט זי אויף קיינעם נישט... קוקט און שמייכעלט אַוודאַי... אָט, שטעהט זי שוין ביים צווייטען פענסטער... ליכט אָבגעבענשט און קוקט אויס דעם טאַטען. לכבוד שבת: אין שטוב אין דער טערקישער שאַל; די לאַנגע אוירינגליך ציטערן איהר אין אויערען. וויל אָבווישען די פערהויכטע שויב, דערמאַנט זיך: שבת, און טהוט עס נישט. אין גאַס איז פינסטער, און דעם טאַטען וועט זי דערקענען אינ'ם גאַנג... אַז זי דערזעהט איהם, רייטעלט זי זיך שטיל, שטיל און וועגדט אָב, זעצט זיך אין אַ ווינקעלע, מיט אַ האַלב פנים צו דער וואַנד... פאַר וואָס קומט נאָך דער טאַטע נישט? שטיקער ליכט שוין אָבגעברענט... פערדעד זיך אַוודאַי... קלייבט זיך אַיין אורח צום טיש... און אָט — עס עפענט זיך די טהיר...

— גוט שבת, גוט שבת! דער טאַטע — פריילעך, נאָך איהם דער אורח — עפּיס גרילעכציג און גרעבליך. די מאַמע ענטפערט שטיל: „גוט שבת, גוט יאָהר", און געהט איבער דער שטוב און שטעלט זיך מיר צו קאָפּענס. איך ענטפער נישט, מיר האָט דער טאַטע קיין „גוט שבת" נישט געזאָגט, ער האָט מיך נישט געזעהען! זאָל ער זיך דערמאָנען און פרעגען, וואו ליבּיש איז. ער פרעגט נישט, מאַכט קדוש. קוקט אויף מיר, און רעדט נישט אַ וואָרט. איך בין קראַנק, און ער מיינט, איך שלאָף. קוקט מיט גרויס בּאַרמהערצינקייט. ער וואָלט געקרעכצט, נור שבת... עס מוז מיר זיין ערגער. דעריבער שטעהט מיר די מאַמע צוקאָפּענס. פאַר וואָס לעגט זי מיר נישט די האַנד אויפ'ן שטערען? זי וועט עס טהון, זי מוז עס טהון. אַניט, וועל איך מיך צווויינען! — דערווייל וואַשט מען זיך; דער טאַטע, דערנאָך דער אורח. נעמט ער, דער אורח, אונזער גרויסע, שווערע, צוויי-אויערינדיגע פולע קיפערנע קוואָרט אין איין האַנד אַריין, גיט מיט אַמאָל אַ גאָס אויף דער צווייטער, — שעפּט אָן פון פעסיל, טוישט די הענד — ווידער מיט אַמאָל אַ פולע קוואָרט וואַסער. און אַזוי דריי מאָל... ביי אונז טראָגט וואַסער דאָס קראַנקע קליינע אַייזיקיל, וואָס איז מפרנס מיט וואַסער-טראָגען אַ ווייב מיט אַכט קינדער, און נעמען נעמט מען ביי אונז נישט פון דער קאַן, נור פאַר דער וואָך;

דאָס טעפּל מאַך נישט זײַן לײדיג... טאָנט די מאַמע, דאָס שטערט מיר צוקוקן. שטיל צו זיך, טו איך דער:

— פֿרײַ איך אײַערלעך חשבון!

דאָס טאַטעס ״אַהערלס״ װעט מען נישט אײַך, און דער טאַטעס! ״פֿרײַ איך אײַערלעך חשבון״ — די צװײ װאָכן, די צװײ קערלעך, דאָס מען דאָס טיר. און דער יונגער נישט אײַנגעקראָכ־ טן, זײַען קײנמאָל נישט פֿעלדערן געװאָגן, שטעקנדיג, שטיל און בעדראָלטן, געשטראָפֿט און אָלע מײַנע װאָכן אײַנגע־ שטראָפֿט...

דערבײַל אָבער עס מען אָן טיר.

בין איך הײַנטלעך אַזױ קראַנק...

אָבער, איך פֿאַר נישט קײן שעבריטן! קראַנקערהײט אַדראַי נישט! די די טײַנטע בעטלען, אָבער צו דאָס שעבריטן! קײן שעבריטן פֿאָרט ר׳ הלמן דער שענקער. עס ברײטיג, הײליגן געשטעלטן... דינגט ער בײַ ישראל װשראַנקער די פֿערד. איז דאָך אָבער ״רעב־סילין״ — מוז מען דאָך פֿאָדערן אָדער מיט דער פּאַטש אָדער מיט אײגענע פֿערד, אָדער אָנצאָלן שטײער פֿאַר נישט ניצן די פּאַטש... יאָ, ״רעב־סילין״ — װיפֿצע ער, פֿער־ צילעכניג — שיקט ער אין טאַנגשטראָט אַרײַן, איך דער נײַ־ שטאָט אַרױס, און לאָזט זיך ברענגען אַ צײַכעניש, אַז עס יענען זײַנע אײגענע פֿערד. אָבער ״רעב־סילין״, דער שמש הײנט צו־ לײגן נאָר און אײגענע צום תּחת מיט דער תּהילה און פֿריזען, און אַפֿשר נאָך אַ פֿרעג טון: אָפֿשר געשעלטס! און ר׳ זלמן שענקער דעם דער מיסטערס מײלך געטריגען, — שיקט ער דעם אײגענעם שליח נאָך אַמאָל איך דער נײַשטאָט אין קײַפֿט אים אײן ערליבעניש צו באָדרען איך אַ נגרינגענער פֿערד... און איז זיך מישב: ״רעב־סילין״, און שיקט צום הײַטן מאָל איך דער נײַשטאָט אַרױס און לאָזט זיך ברענגען די פּאַטש...

דאָס פֿאָרט ער קײן שעבריטן...

מען טראָמפּײטערט — טראַ־בראַ־טראַ...

און, אין מיטן טראָמפּײטערן:

— פּאַזו־ן־ן! — — —

———

אָנגעקומען...

דער לאַנגער יוד לאַפּט זיין פּעקיל און ווערט נעלם אין דער פערשאָטענטער הילצערנער פּאָדציענע *, צווישען קלייטען, שטעלען און שרייענדיגע ווייבער... ר׳ פּנחס׳ל, האָט זיך איסגעוויזען, איז נישט אין דער היים... געקומען פון דאָרף אַ זייגענדיגע טאָכטער, וואָס איז קראַנק געוואָרען אויף דער ברוסט, צו׳ן אַ דאָקטאָר און פערנומען זיין אַלקיר... איז ער אויף די פּאָר טעג אַוועק צום איידעם אין דאָרף אַריין: קאָצקער האָבען פיינד עצבות, מחלות, געקרעכצעריי׳ען...

מיך מיט׳ן קעסטיל נעמט אַראָב די רביצין. אַ שוואַרצע, האָהריגע, הויך-געוואַקסענע יודינע...

אַ מאַמר המוסגר: מחויב צו גלייבען זענט איהר מיר נישט. איך מאָל נישט קיין מענשען, נור זייער אָבבילדונג אין מיר, און די אָבבילדונגען זענען זעלטען ענליך צום מענש; איך מיין: צום אויסערליכען פון מענש. עס בלייבט ביי מיר אַ שוואַרצע פאָטאָגראַפיע פון אַ בלאָנדען מענש, וואָס האָט מיר אַרויסגעזאָגט אַ שוואַרצען געדאַנקען. און דוקא אַ העלע און גאָלדענע — פון אַ שוואַרצע, וואָס האָט מיר אַ שטראַהל אין האַרץ אַריינגעוואָרפען, פון נאָך אַ שוואַרצער איג... די זעלישע ליניען און פאַרבען פערדעקען פאַר מיר די אויסערליכע ליניען און פאַרבען פון קערפּער... די רביצין האָט געקענט גאַנץ אַנדערש אויסזעהן...

נור, ווי זי האָט נישט איסגעזעהען, זי נעמט מיך אַראָב, מיך מיט׳ן קעסטיל, רייסט אונז ביידע קוים אַרוים פון צווישען אַ קרענציל ווייבער, וואָס האָט זיך שוין אַרום אונז פערזאַמעלט... פון די ווייבער פליהען צו מיר ווערטער:

— ר׳ יודעלעס... ריבעלים... זוהן... עלסטער זוהן... אַהער געשיקט... מן הסתם — סחורה! צו ר׳ פּנחסל׳ען — ער וועט איהם שוין מאַכען פאַר אַ לייט... אַ שאלה... אַ יונג ביימעל...

— אָבער, וואָס פאַר איין אויגאַנים! זעהט! זעהט! —

לאָז איך די אויגען אַראָב. און די רביצין פיהרט... און זי פיהרט מיך אַריין אין אַ פערשאָטענטער שטוב, — נור אַ טהיר

* סאָד-ציען—פּויליש—אונטערן שאָטען.

מיט א פענצטער אויף דער טונקעלער סאדמעגע אריס... און שטוב, קוים איך דערזע — קימפעל-אריבער, א מיט און א לאנ-גע באנק, א פאר בענקעלעך... בײ די װענט — װעק... גראדע, הײנגע-דיגע װענט (טיכער מיט פיס, מיט אויסגעװאשטע, ליכטיגע...) װעט מיט קאפאטקעל, פון אינען א ביסל אויפגעשטעלט... הויכן ציגעלע, פארציקע... די צירס פון הימל, און א נאך פענצ-טערל שטײט אײן, דאס צירס אײער ליכטיגע חיונה הויך אײן אפענער פרײד און נײטיקן צימער אײן, און דאס נאך א פער-מאמעס פרוד צום ארבן...

— די פענסטערס אריבער, צוגער פערגעסען... מיין מאמער געטרויט... מיט נאס יין הויזט... געווען אנגעאריבן די טעג. די פענסטעל הינט קוקן... און אלוי וועלכע לערנען מיט אייס הויז...

דאס קינד איז אויך שפאציר אין דאָרט, און פער-געסט נישט צו פרעגן:

— ליבע, זײגעלע, וועלכע קינדער...

און גיט עפּעס א ריבעון שפילעכל אין דער פענסטער:

— נישט אמת, זונעלע, די מאמע דאס דאָך דיר מיט-געגעבן קליין-גלעזל...

און הויבט אן:

— יאָ!

— יאָ, יאָ! זאָגסטו אָבער קען איך נישט, קריג איך מיט דער האנט אין קעשענע.

— אַ קוק, א קוק... ט, זונעניו, דערזייסט וויין ריך... ביסט דאָך מיער פון הינט. אָט דא, זונעלע: דאס בענקעל שאָקלט זיך נישט...

די זעגט מיך.

— און דאָ, האָבסטו בײ דער האנט, צוויישן דער שאנק און דעם פענסטער האָבער (פון אלוי הערט זיך קרעכצן. זי: באלד, באלד, מאמעניו, איך לויף שוין אַקעגן דעם האָרבאָר! —) דאָ האָט זיין דיין געלעגער. איך ווייל דיר פון אינבעטן. און דערווייל (א קוקן און — באלד, באלד, איצט הינט... פארזעל איז דאָך הונטערן:) אָט וועסטו, א שטעקל צובעלקעס, עפּעס געמאכט;

י. ל. פרץ און זיין פרוי

געוואַלט, הז קומסט. און רעטיך אַ ביסעלע, שוויצט פון זאַלץ... עס, עס... איך לויף נור אַ קעגען דעם דאָקטאָר, ברענג איך דיר נאָך אַ גלאָז מילך... אָט אַיין אייער-קיכעל. זאָלסט דיך נישט דאַרפֿען וואַשען.

זי פערשווינד. דער הונגער טהוט זיינס, איך וויל איך „פערעסען" דאָס קרעכצען פון אַלקיר... איך עס, און די טרערען (פאַר וואָס?) רינען מור פון די איגען איבער די באַקען אין שיסעלע אַריין... אָבער — פאַר וואָס האָט מען עס מיך פערטריבען פון דער היים? וואָס האָב איך אַזוינס געזינדיגט? — איך וויל נאָכ־קלערען, דערמאַנען זיך, פערטראַכט זיך און קען זיך נישט דער־מאַנען. פערטראַכטעהייט, איפגעגעסען דאָס גאַנצע שיסעלע, עס וועקט מיך אַ שרעקליכער חרשט. געוואָהנט שוין אַ ביסל צו דער פינסטערקייט, דערזעה איך איפ'ן טיש אַ גלאָז מילך. מיין איך, די רביצין איז שוין געווען, געברענגט, און איך האָב נישט געהערט. כאַפּ איך, טרינק אויס, — און, דאָס גלאָז נאָך אין דער האַנד, — די רביצין, מיט אַ גלאָז מילך!

— אַ בהאָך איז צו מיר! אַ קלאָג איז צו מיר!

צוויי גלעזער פאַלען; פון מיין האַנד און איהר האַנד. צווי־קלינג און געפּלאַצעריי. אַ טויט-שרעק-געשריי פון אַלקיר...

עס ווייזט זיך אויס, אַז איך האָב אויסגעטרונקען דאָס גלאָז־מילך, וואָס מען האָט אָבגעצאַפּט פון דער קראַנקער ברוסט, צו ווייזען דעם דאָקטאָר.

די רביצין, ענדליך, זאָגט:

— אַ מען זאָגט משוגע, גלייב!

— — — — — —

ווייזט שוין שעברשין איך מון מיין משוגעת, פון מיין פערי־חלומטקייט, טהוען אַלץ קאַפּויער. און ווער עס וויל, נעמט אין בית המדרש אַ שטיקעל קרייד, מאַלט איפ'ן טיש אַ ראָד, אין מיט'ן ראָד — אַ פינטעלע. אַרום ראָד שרייבט מען איף אַלע מעלות טובות, וואָס אַ מענש קען האָבען: אַ גוטער קאָפּ, אַ גוט האַרץ, אַ גוט אויג... און אין מיטן, ביים קליינעם פינ־טעלע — „מישוגע"...

„אַ ביסל משוגע האָלט נישט געשאַט, נור, אַז דאָס מישוגעת

אױ און דער טיש, און אַלע ספֿרים אױך, — איז אַלץ פֿאַרגע...
הײליקל איז דאָס היכל געװען געװאָרן, אָנגעשאַרן
געװען־טעגלעך. די פּנקסל — געבליבן, דאָס אַלקיר פֿאַרטרײסטן....
ליכט. צו בלײבן דאָס אַלקיר נעמט מען בײ טיר; ניט
ער. די רבנים... יעדעס מאָל װאָגט װי: די פּנקסל װאָל חיבון,
װאָלט ער מיר די קאָפּ אָנגעריסן..." איך געמערק, אַז עס איז
צום גראַד. און בין איך מוחל... אָבער לערנען אין אַלקיר לערן
איך יעדער קלײנער. בײ טאָג איז די פּנקסל דאָס מײנעם ספֿרי־
טשיקן מיט בודקין... פֿאַרט אַמאָל איך אַ טאָג און אַ עבֿרית
שטײן און אַ ראָק, צי און אַ גאַנצע שטעקל אײַן. בײנאַכט דאָס
ער און אַלקיר התבֿודדות, מיט אײך און אַג. אַרער דעם און
שרײַבט חדושי תּורה... אַ מחבר — די פּנקסלי אַמאָל, װאָגט
מען, דעם די הױלט אַ גרויס ליכט העריערן, אַ גרויס ליכט
מיקן שעפּערײַען... דאָס ליכט האָט מען ניט געזעען... די
פּנקסל איז געקומען אין זײַן צײַט צו קבֿר ישׂראל, — דאַ די
חדושי תּורה קינען אַרין געקומען, — איך האָב מיך שטענדער
גאַנץ אָנגעשטעלט, — מײַנט קײנער ניט; אפֿילו די רבנים ניט...
און איך לערן אין אים. יעדער טאָג — װאָגט ער — איז דאָס
לערנען... דאָס לערנען פֿאַר זיך. דאָס שאַרפֿן זיך אַלײן דעם
מח... צום רבין דאַרפֿן מען קומען מיט ספֿקות, מיט שאלות...
מיט „חדושי תּורה"...

„און יעדער טאָג לערנען איז פֿאַר טאָג... מאַמע"....

און ער טוט זיך דינגען בײ מײַנע ליכט און אַלקיר געגאַנגען
געגעבן, און מיר שאַפֿט ער אַ חבֿר, צו לערנען פֿאַר טאָג און בית
המדרש... אַרױס דערפֿון טרײב איך ניט. ערשטענס — פֿיל צום
שרײַבן בריװ, בײַ הײנטיקן טאָג; צװײטענס — עס שמעקט
מיט מסירה; דריטענס, אַז „זײ" האָבן מיך אױסגעקליקט, איז
ניט דיעדער דאָגה... פֿערטנס נאָך אַ פֿירטענס — און דאָס איז
יעדער טאָג — איך בין אים דאַנקבאַר פֿאַרן חבֿר. דעם קלײנעם
חבֿר האָב איך ליב בעקומען אַרבעט נאַט. מיט פֿרײד נאָס מיך
מיך אַראָב. פֿירען פֿאַר טאָג, פֿון געלערנער. און הײַנט צום חבֿר...
און דאַרט אָב זײַן קומען מיט דער־דאַרן־קלאָסטעריש; לערנען לערנען
מיר „גבֿרים". און איך קריגן ליגט. צו ליגט אים, די טויא... אַ יונגער

מאַן, וואָס דערמאַנט מיך מיין פעטער שמואל-ליבוש מיט די בלאָהע, טאַנצענדיגע, דינע אָדערליך ביי די שלעפען. יענער האָט איך ליעב צו לערנען פאַר טאָג. איך בין אַמאָל קראַנק געלעגען ביי דער באָבען אין דער גרויסער שטוב. און יעדען פאַרטאָג זיך אַיינגעהערט, ווי ער לערנט, שטיל, שטיל-זינגענדיג. דער יונגער מאַן, מיין חבר, לערנט אויך האַרציג. די שטימע — ווייך, סאַמיטען, פערגנביט זיך אַזוי צום האַרץ. און שוואַרצע, שוואַרץ-גלאַנצענדיגע פאות געלאָקטע האָט ער. און כאַפּט אָפּט אַיין עק פאה אין מויל אַריין. דורך די רויט-זאַפטיגע ליפּען, צווישען די מילך-ווייסע ציינער. און אויגען אונטערן שטערן, היינט וואָלט איך געזאָגט: „פּייניגט פערבענקטע", דעמאָלט: „אַזוינע גוטע, גוטע"... „גוט" און „טרויער" איז דעמאָלט ביי מיר דאָס זעלבע. און באַקען עטוואָס געלבליכע, פערשאָטענטע, נור מיט אָבגלאַנצען פון די „גוטע" אויגען... איינמאָל, לויפענדיג אַזוי פאַר טאָג אין בית-המדרש אַריין, האָב איך דערזעהען אַ „רוח". ער האָט זיך געוויעגט אין דער לופט, אַראָבהענגענדיג פון אַ פענסטער אין אַיין אַלט הויז... „נישט דאָ קיין רוח", וויים איך! דאָס האַרץ אָבער קלאַפּט, דאָס בלוט פולסיערט אָבער — איך זעה דאָך פאָרט... דאָס האַלט מיך נישט אָב. איך לויף פאַרביי, נישט צום מקום קדוש, נישט צו „זבחים", — איך ווייס יעצט בעשטימט — צו מיין „חבר"... זיינע אויגען רופען מיך... שפּעטער האָט זיך אויסגעוויזען: עמיץ האָט אַרויסגעהאַנגען אַ העמד צו טריקענען... אָבער מיין שרעק, און דער לויף פאַר דער שרעק — דיין צערטליכקייט!..

אין עטליכע יאָהר אַרום איז דער יונגער מאַן געקומען קיין זאַמושץ, זוכען פּרנסה. זיין פאָטער איז שטענדיג געווען איין אָרימאַן און געטהיין מיט איהם אַ געלד-שדוך, מיט אַ רייכען אַרענדאַר פון אַ מיהל. דער פּריץ האָט זיך געענדערט, אָנגעהויבען פערלאַנגען הוספות, דאָס געשעפט איז ערגער און ערגער געוואָרען, דער מילנער — בדיל הדל. און מיין יונגער-מאַן איז געקומען זעהען זיך עפּיס אַ געשעפט, מפרנס צו זיין — זיך, זיין ווייב און קינד, און דעם אַלטען שווער מיט'ן הויז-געזינד. אַיין אַנדערער מענש. דאָס פּנים האַרט-ביינית, און די אויגען — דאַגת פּרנסה, שרעקיגע דאַגת פּרנסה.. איך האָב מיט איהם מיט-

מיר איז דאָך מיר אין אידן איש, איך האָב אין דאָרטן אַ
שיין בילד פון אַנגעלענטן מענטש. ביי יעדן טריטן ווייך מיט
אים דערמאָנט דאָס בילד פון מיין פאַרשטאָרבענעם טאַטן, און איך וויל
נאָך זיצן מיט אים אַנדער... מיר איז אים גוט...
שטייט איך אויף, די נשמה טרויעריק פאַר מיר, און ביי
נאַכט שלאָף איך נישט שלעכט. דאָס סאַמע־טאָגער קוקט מיר
דאָך דאָס, ווייל איך אינטערעסיר זיך מיט גאָלדענער; מיין שוואַרצע
רביצין פאַרשטייט מיט די ווערטער:
— אַיאַ משוגע, מיט די 3 צו דער מער וויל ער לייענען...
שלאָף איך און שלאָף נישט. און דאָך אַליין. דאָס איז מיר
ווי, דאָך איך. די רבי׳ס טישל געווען איז אין אַ גן עדן אַלקער. אַיער
בקריאת מיט דער געזונטער טיפער איבערן פאַסיקן. אַלער שטעלט
זיך אויף אויף אַ ביינקל און זינגט אַ כוס אין דעם קענעדיקן
ראָש־השנהדיקן... אַ ביסל „אנגעריכטע" בין איך שוין. קלער איך,
דאָס זינגט ער: אַ „קולי" צו אַ „תמורה" — געשריבן אָבער
דאָס ער פּשוטלעך... געהערט אויסגעגאָסן אַ כוס מיט פּשוטלעך
פאַר בני־מצוה און חתנים... די נשמה, פאַרלוירן געגאַנגען;
די רביצין קלאַפּט זיך אַזוי:
— ער זאָל מיר עס אַזוי צעגלעטן צו דער אַרבייט...
און ער ענטפערט אין דער הייסער טרויער:
— יאָ אידך, אַז איך וויל מיין כסף ענדיקן, וועל איך
אייער קיינעם טייל...
די שוואַרצע האָדערנע רביצין, מיט אַ טאַרצעל (וואָס איך
האָב ערשט) איבער שטערן, רייסלט זיך פאַר נחת, די איי־
נאַלן גיבן אַ טיקל, טעמל דאָס אַ וויינט לעבן. תורה —
איך: און נאָך זיך, זיך נישט איבערגעבן. אַ הענט אָב צו דער
דאָרף... מיין מאַמעס בענטשונג, גאַר אַרויס אַנטלויפֿן אין (וואָס
נאָך מיטבער איז) אַ גאַנץ דעם טאַנצן צו דער נאַכט.
און אַמאָל בעקלער איך צו הערן, ווי די רביצין רעדט
זיך, ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרין, מיט שכנות, מיט הויל־
כע די דאָס געקויפט און פאַרקויפט בשותפות אַ מציאה...
היינט הייבט זיך עס אָן שפּיל, ווערט שטיל... גלייך
פּשוטע טייערלעך צישן. פאַרצייטלעך האָבן זיך אָבער צעשפּרייט

(דערמאָלדיגער אײַנדרוק; וואו איך האָב דעם אויסדרוק גענומען, ווייס איך נישט!) און אַלע מאָל: טסס... דאָס יונגעל שלאָפט. אָדער: „הערקט נישט דאָס משוגעת'ל", און „ר' פּנחס'ל שרייבט תּורה!". פּלוצלינג — אַ הויך וואָרט, באַלד אַ געראַנגל, און נאָך, און נאָך...

— „גנבֿ'טע, גזלנטע"... אַ קללה אַ שאַרפע... און שטענדיג מיינט מען „מײַן" רביצין... און: שאַ, שאַ!

זי גיט נאָך! איהר געלד, זייער נשמה! לאָ'מען נור איהר פּנחס'לען נישט הערקען... און דעם „תּכשיט", וואָס קען אַהיים שרייבען אַ בריעף...

און עס ווערט רוהיגער... און, נאָך די חשבונות — גלאַט אַ גערייד... מען געניצט, און עס פאַרדימט זיך אײַן אַ שמועס. דאָס מערהסט רעדט די רביצין, וואָס זיצט בײַם קימען-אויבען, נישט ווייט פון מיר און מײַן געלעגער. און רעדען רעדט זי פון איהר קינפטיגער שנור פּעריל און שפּעטערן חלק לעולם-הבא — פון איהר ר' פּנחס'לען. און — גאַנץ אָפט פון מיר...

דערמאָלט הער איך און גאַנצען וואַך. עס אינטערעסירט מיך. איך ווער פון איהר רעדער פיעל געוואָהר און הערמאַנט. איך טהו פיעל זאַכען אונבעוואוסט און פערגעסען פערגעס איך נאָך מעהר.

זי רעדט, שטריקענדיג אַ זאָק, אָדער צערינגדיג איין אַלט בגד. אַנדערע טהוען דאָס זעלבע; מען געהט נישט פון שטוב אַרויס, אָהן איין אַרבייט אין בוזעם. און אַלע אינטערעסירען זיך מיט מיר, מיט'ן „תּכשיט", מיט'ן „משוגעת", מיט „די גרויסע, ברענענדיגע אויגען". „ווי ברענענדיגע הבדלות", האָט איינע פערגלײַכט; איך האָב עס גענומען אין „מאָגניש" אַרײַן. און די רביצין רעכענט אויס מיינע שגעונות. פערציהלט, ווי איך רייס אַלץ פון מיר אַראָב. ווי איך שלייף אָב די אָבצאַסען פון די שטיוועל. „אַפילו דאָס היטעל צוררייסט ער"...

— אַ וואונדער! אַז אַ יונג לויפט אַרום גאַנצע טעג... ר' פּנחס'ל איז דאָך שטענדיג אַ פערטראַכטער, אַזאַ למדן! און איידער ער קוקט זיך אום, והילד איננו! (שקר, ער קוקט זיך גאָר נישט אום!) זוכט מען (איך זעלטען אמת). וואו געפינט מען איהם? אונטער דער שטאָט. וואו איז ער דער בחור? בײַם וואַסער, אויף

דער לאַנגער איבערטײַטש. קוקט אין סידורל אַרײַן אָדער טײַטשן;
פּנים צום גראָ... אָדער הוקט זיך בײַ צום ראַנד פֿון דער האַמבער־
מיזל (פֿון זײַנע ...־מאַנטל) אַרונטער. און אַז ער נישט אַ קאַ־
לער זיך דערשפּרײטן און אַ אקה, דאָס פֿאַרשטײט זיך, דעם איבער
גענומען אַלאַס איצט די ... — דער דעם זײַן שרײַבער

און נאָך, און נאָך. אַ כאַטע קלײנינקע; ...
די פֿאַרציגע אין. מעשה שטן. פֿאַרציעכטס זיך און זײַן קנאַפּ
...ילס בת יהודית צאַפּ... הערט אַגערדײַ: פּיל־שבּ;
פּיל־שבּ. חתן כלה; די הינטערשטע ... דאָס דאַך קײן בײַנער נישט;
גערעט דער ... שטעלט אים די ... צום סידורלס קאָפּ —
דאַלעס זיך אים גלײַך פֿאַרן פּנים און זאָגט: אדרבא. אַ שײן
סידורל; געדרוקט אָדינגען.

— און מײנט איהר — געהערט מען אַמאָל, נישט אָרן נדבֿות.
צו מײַן אַבּאַטאַמעסט; — מײנט איהר. אַני הער'ר — פֿון אַ שטײן;
אין דאָס געפֿונען; פֿון פֿאַטערס — די יורעלס צו־ איבערגעריקט אין
..., און נדבֿות, און עשירות, ביז צום רבין די ...!...

אַ שטערונג. װײַל פֿון דעם צו נישט „בגראַיעגט". פֿאַר דאָס
איבערזידלינגער פֿון דער מאַמעס צד, — זאָגט ער —

און איך דער געראָטער (איב אַבא), אַז מײַן עלטער װײדען
פֿון דער מאַמעס צד דאָס מען געהײסן „דער שבֿאַרצער". די
לײַבעס שבֿאַרצער; איך הײס נאָך אים — דער פּשוטענער
לײַביש; (איך פֿאַל דאָך בײַ מיר נישט אָבן) און פֿאַר דאָס דאָס
מען אים געהײסן שבֿאַרצער; װײַל ער האָט זיך געפֿירט די
אַבֿאַראַטשאַ, די אַ שרה; געראָטן דך זײַן בעױנערע שטוב.
נישט קײן אַלקיר; ריט געפֿאַרבטע פּיש און בענקלעך. געטראָ־
גען װײַסע זאָקן. געטראָגן די אַראַבער. און אַז ער
איז געקומען דער שרה האַמאָסקי, דער אַדױנאָס, דאָס האָט
האַמאַשן געבעטן. פֿלעגט ער אים הפֿקר און רעדן מיט אים
פּנים־אל־פּנים. און נישט: „פֿלוני", װשרקער נור מיט נרױס הרך
אַרײַן...

און די עלטער־באָבע דאָס אַבֿיטעלע געראָטן. אַ נרױס נאָ־
מענס פֿון קאַלאַנאַל פּתרה. מאַן כּבֿל של און — טעמבר לײַב...
פּתרה און לײַבעק: הײנט האָט דאָס געשטאָלט ביזשה מײַן פֿאָטער

אינ׳ם האַרטען קאַפּעליוש, ווי דערמאָנט — דער שפּעטיקער וואַ־לער פון מיינע היימיש־געבאַקענע שירים. און אין דעם געוועלב — הערט, וואָס אַ יתומהנע אַ צדקה קען! — זענען געווען אָבגעטיילט צוויי שופלאָדען: איינס מיט ראָזינקעס, דאָס צווייטע מיט מאַנדלען, פאַר אָרימע לייט. דער גאַנצער פדיון — אויף צדקה! און קומט אַריין אַן אייגען קינד און וויל אַ ראָזינקע, קריגט עס איבער די הענטליך; מוז עס אַריינוואַרפען אין בעזונדערן שופלעדיל פאַר אָרימע לייט אַ גראָשען... אַ פּרוטה. (דעמאָלט נאָך פּרוטות געגאַנגען).

און הערט שטיל, אָדער איך חלום׳על עטוואָס פעסטער אַיין. בויט זיך אויף פאַר מיר „מיין" און מיין זאַמאָסקי׳ס זאַמושץ — דאָס קליינע פּאַריז. און, ווי דערמאָנט, אויסגעמישט מיט׳ן עלטערן זאַמושץ, פון וועלכען איך האָב קינדהייט געהערט.

און איך זעה זאַמושץ נאָך אַלס פעסטונג אין איהר מאַלט, פּראַכט און אַרומגעוואָרפענער שרעק... אַרום — נישט פערלאָזטע, נישט אָבגעשיטע, נישט אָבגעשטאָכענע וואַלען; צווישען וואַלען און וואַלען — פּאָסען מיט וואַסער; טיעף, קלאָר וואַסער... אַ זעלנער, פון אַ דאָרף אין טיעף רוסלאַנד, האָט זיך אַמאָל אַהיים פערבענקט, אַנטלאָפען פון קאַזאַרמע, געוואָלט אַריבערשווימען דאָס וואַסער, צו שווערע שטיוועל געהאַט, און — דערטרונקען געוואָרען. אַרום, אויף די וואַלען — אַרמאַטען, קאַרטעציען, דריי־ און פיער־עקען מיט קוילען, — מען טאָר אויף די נישט ווייזען מיט אַ פינגער! עס געהט אויף און אָב אויף דער וואַך אַ בעוואָפענטער זעלנער, און ניט מען אַ ווייז מיט אַ פינגער — „פּיף־פּאַף!", געשאָסען, און לית־דין ולית־דיין! ס׳קומט אַזוי!

די בראָמען זענען נאָך ברומען. אין דער פריה בלאָזט אַ טראָמפּייט, עפענט מען. פאַרנאַכט שפּילט מען „זאָרים" — פערמאַכט מען... די לובלינער בראָם איז ווי־זאַ־ווי צו די בית־המדרש־פענסטער... צווישען דער חאַף אין דער בראָם איז פאַרהאַן אַ זעלנער אַ קאַנטאָניסט.... אַ גאַנצען טאָג ליגט ער אין דרייסען, מיט די אייגען פערקוקט און די אויערן אויסגעשפּיצט צו די בית־המדרש־פענסטער צו... נאָך זאָרים. אַז די חאַף געדט

אויף איר פּנים. געדענקט זיך דער קאַטאַוויטש און בית־המדרש
אַרום און דעם זיך לערנען...

מען האָט אים אַמאָל געזאָגט, אויסן פּלאַן, שרייבן דאָך
אין בית המדרש, „סקריפּט סטאַר" געשריבן... בלויז דאָס
געשטאָרבן, ער האָט קיין קרעפֿט נישט געהאַט... מיטן איינגע-
שטעלטן שרייבן דעם אַזוינער. דאָס איז דערמיט געשטאַנען.
אין מאַרץ אַרײַן געזאָגט: דאָס ווערט אַ קאָמאַנדיר געשטאַנען;
יעדער, יעזראַמאַ! דאָס דער ערשט אַבגעריכטן אַשטרייכעלס...
די איך די „דרײַ כּהנים"... אין בית המדרש דאָס מען געהאַלטן...
די קלוג און קײַן נישט. דאָס דערבײַ ווינען זיך צוזאַמענגעראָ-
טן, איז און לעבן — פֿאַל גאָר איז גאָר נישטא!

אגבֿ דערפֿאַר האָט ער געקומען אין פּראָוואָנצן...
קיין סקריפּקע געשוויגן...

און איבער די דאַכער פֿון די פֿאַבריק, הינטער אַלע הויי-
בײַמער, — די אייזערנע טעלעגראַף־בריקן אויף קייטן... פֿאַרן
נעמען די בראָנ לאַנג כּמעט די אַראָב. פֿאַרן פֿאַרמאַכט דערין
די אייזגעהייבן...

פּלוצלינג דערקענט זיך דאָס בילד, און איך זע „טעלעפֿאָניסטן
אַפּערירנדיק אין מײַן מאַרק... איך בין נאָך אַ קינד, נאָר
אויבן פֿון הויכקײַט און גײ אַהים נישט קענען. „מען ווערט
טעלעפֿאָנירן...

אין מײַן מאַרק שטעלט אַ טיש, אויסן פּיש ברויט. און
קוים אַ גאַנץ, אַ טישטוך. אויסן פּיש שטעלט דער ראַבֿ נאָקעטער
סערווירטישער... בײַם אים — דער הײַנטיקער (טעלעפֿאָניסטער, הלוי).
די האַלב מיט דער לעקעכל צו דעם ווײַנען, און אין דער
דרעמעס — אַ הויכלעכנע שטיבל פֿון אַ חתונה, וואָס גלײַך אין
פֿײַער... קוים אַמאָל שרעקלעך דאָס שטעלט אויף דער חתונה.
גנבֿ, צו חצות... איך געדענק נישט... אויבן פּיש — דער נאַרישער
מיט דער מוזיק, אויבן מעלאָדיע מיט דער מוזיק — שיר... שפּאַצי-
רט. „מעשׂה־טאַנצער" פֿון די פֿאַרשטעלטע — קינדער און קוים, אַפֿילו
פֿײַערן מיט פֿײַערטס. דאָס וועגן צופֿעליק פֿון דאָרט געקו-
מען. דער מאַרק — געמאַכט. פֿאַל קוים — די פֿענצטער. פֿאַר דעם
אַנטיקווארן כּאַלאַק... קליינע מענטשעלעך — אויף די דעכער. אויבן

די קיימענס *. „דודיל גנב“ קריכט אַרויף אויף אַ בלעכענע רינע...
מען בעמערקט עם:

— די רינע וועט זיך אָבברייסען!

שפּרינגט ער אַראָב, ווי אַ קאַץ...

פּלוצלינג — אַ שטילקייט פון פּאַר שופר בלאָזען, דער היצעל כאַפּט אַרויס די התימה, די מוזיק גיט אַ שמעטער, די חתימה ווערט צוגעלעגט צום זינדיגענס שטערן, דערנאָך צום נאַקיטען עלענבויגען...

ווערט מיר פּלוצלונג קאַלט, כ׳ציה אַרויף די קאָלדרע, איך ציטער אין גאַנצען, עפּיס אַ האַנד (אַ האַרטע; דער רביצינס?) טאַפּט מיר דעם שטערן...

— פּנחסיל, פּנחסיל... היץ האָט ער!

— — — — — — — —

געזונד געוואָרען, צום זמן איז קיין סך נישט געבליבען, שיקט מען מיך אָב, ר׳ פּנחסיל דאַרף סיי ווי סיי פּאָהרען כשר׳ן מיהלען אויף פּסח. און אַזאַ תּלמיד דאַרף ער נישט. פון מיין קרענק אָבער פערציילט מען נישט, און מען שיקט מיך אָב מיט אַ גאַנץ פּעקיל מסירות. „עס איז פון מיר נישט אויסצוהאַלטען. אמת משוגע“. פּאַקטיש, וואָס מען האָט געמסרט, געדענק איך נישט. עס האָט מיך באַלד נישט אינטערעסירט, אָבער וואָרט ביי וואָרט פאַלש. מיך צו פערטיידיגען האָב איך קיין צונג נישט אין מויל. דער טאַטע שרייט אַ ביסעל, וועט ער זיך אויס־שרייען. די מאַמע וויל אַ ביסעל וויינען, וואַרפט אָבער אויף מיר אַ בליק, זעהט מיין רוהיגקייט און ציהט צוריק די טרערען; דאַכט זיך, איינבעוואוסט איבערצייגט, אַז — נישט קשה...

אין בית המדרש רעדט מען אַ ביסל. דערנאָך אינטערעסירט מען זיך מעהר צו וויסען, וואָס און ווער ר׳ פּנחסיל איז... איך ווייס נישט, וואָס צו זאָגען. כמעט אידם נישט געזעהען אָדער פערגעסען.

— וואָס האָט ער מיט דיר געלערנט?

דאכט זיך, גאָר נישט...

* אויך „דריי מתנות“

און עס גלייבט זיך נישט פֿאַרגאַנגען. גוט, אַז אויס־
געלערנט, פֿריי געוואָרן...

אָבער נישט אַזוי לאַנג. דאָס לערנען אין דער היים —
(„חדר"... „אַ פּאָר יאָר אין בית־מדרש"...) ביי ר' אַברהם יהושע...
ה' און... מען האָט מיר אַן אתּה. מיט העלפֿן איך דאָך
היהלך אַ קורצע צייט געלערנט, און קען מיך יעצט בשום אופֿן
נישט פֿאַרגעסן. נישט מיין תּורה געווען. נישט זיין גע־
שטאַלט. און נישט דאָס מיר דאַכטן צוזאַמען געלערנט. בכלל
פֿליסיק מיר אין קאָפּ אים גאַנצע סוגיות, גמרא־שטיקער, אָבער
ביי דעמען געלערנט און דעם געדענק איך נישט.

ר' אַברהם יהושע איז פֿריער דיין געווען. פֿאַר דאָס איז
דיין געוואָרן אַז איך פֿריער. פֿערטשיים מען. דאָס אַפֿילו קיין
גליק נישט צו בחורה. מען געפֿנט אים נישט געבן. אַ הויי־
קאָפּ, זאָגט מען. אַלמן איז ער. און די גרינגער, און דאָס
פֿון אייגענעם קאָפּ מלא ומלאַ... פֿון אייגענער־איך — אַ גרויסער
ירא שמים. ער עסט גלייבט זיך נישט... אַ קורצזיכטיקער. לאַנג־
קעסינער, פֿאַרשאַבירטער יוד און איין אַלט בּאַריקל מיט לענג־
לאַך. ביי אונז און שטוב דעמען צוויי פֿאַרברעטן, פֿון טאָטן
שפּעטער איז אַ ליצענציעט געקויפֿט. נאָכאַלעמאָל דער הויפּ־
מער און זיין רבי — די ישיבה, די קורצע יאַנגען. דער־
נאָך מיר איבער די ישיבה איסן יראת־שמים וויס. דאָרט ער
אַ בליק. דערנאָך אים דאָס אַז און קוקט שיין גוט צו דער קליינ־
אינטערעסאַנטער האַנט. דאָ מיר האָבן געשריבן און איבערזאַגען
נאָכאַלעמאָל. צו כאַראַקטער — דערנאָך יאַנגען צוריק איך אויף
איס... ער בריט הייזער זיך אָב. קוקט שיין נישט איך די
דקדוק...

קומט אָבער צו „חומש־לערנען", קריכט שוין זיין גאווה אַרויס
פֿון דער שיט און גאַנצען.

שפּראַכן? הבלים! דען ער זאָל העלפֿן קענען אַ שפּראַך.
נעמט ער אַ העברעיִשן און לערנט מיט אים, איז אַ תּורה צייט.
איבערזעצונג. קען ער די שפּראַך...

— און אייערע תּלמות!

— רבי, ווי אַזוי, למשל, קען מען וויסן, ווי ווייט עס איז פון אונז די זון?

תיזק!

„מען נעמט אַ ליכט, מען מעסט איס די הייך מיט דער ברייט — דעם גאַנצן פערנעם פון פלעמל. דערנאָך נעמט מען און מען רוקט פאַמעליך, פאַמעליך פון זיך אָב דאָס ליכט, למשל: אויף ד׳ אמות, און מען מעסט איבער... ווערט מען, אַז דאָס פלעמל איז, אויף ד׳ אמות, אויף אַזוי פיל און אַזוי פיל קלענער געוואָרען, ווייסט מען, אַז אויף ד׳ אמות ווערט אַ פלעמל אויף אַזוי פיל און אַזוי פיל קלענער. מהיילט מען דעם מהלך צו דער זון אויף ד׳ אמות, אַ פשוט׳ער חלוק, און מען טאָפּעלט מיט דער צאָהל פון קלענער ווערען... אַ פשוט׳ער כפל“...

פלאַצען מיר אַרויס מיט אַ געלעכטער:

— און ווי מעסט מען דעם מהלך פון דער זון?

איך פשוט, און נעמט אַ שמעק טאַביק: אַ פשוט׳ער חשבון, נור פערקעהרט... אַז מען ווייסט, ווי גרויס די זון איז און ווי קליין זי ווערט אויס, דאָס מעסט מען שוין מיט׳ן אויג — — — —

— — — — — — — —

עס הילכט אַ ניי געלעכטער. בעליידיגט, פערשווייגט ער און נעמט זיך צום לערנען.

דער ריבוח שמעקט, ווי אידר האָט געווים בעמערקט, מיט „בערנשטיין“...

ווי קומען מיר צו בערנשטיין?

„הנצנים נראו בארץ!“ — עס שמעקט שוין אין „קליין פאַריז“ מיט השכלה...

דערפון אין די ווייטערע פרקים!

השמלות. א בלבול. אבערבס מאגים. צייטיק השמלות.

רעגנס גראָ גאַרין — עס הענגט אַן שפּראָצן אין אַלוי-
לאַגער.

און דאַרפֿסט דיך בעדייטן נייע שפּראָצונגען. איז וואַציר-
לין. אויסער דאַרפֿין, דאַמאָלסן די שטאָרם מיט אַלען רעגנס
זייף בבורים!

דער געבראָך היינט דין!

אבֿיל ראַנס-טרויס דעמעגליך בעדייטן זיך ביי אונז וואָס
רייכט מען זיין, ערלייך די אמונות. איי שטעקנער אַלץ
ערלויבט, מעגליך, די עס פֿאַלט מיר יעצט איין, אַז דאַרום
האָט מען אונז, די שרין דערמאָנט: „וואָס שטערט עלעגער?"

——

די השמלה, אַז די רעגט זיך בעדייטן, רעגט ביי אונז
קיין אבֿיל-אַנאַרכיסט פּאַרבן נישט טראָגן. עס קען ביי אונז
פּאַסירן. עס קען זיין, אַז גאַלוכאַרטן האָט רעגנט. דאַכט זיך-
ויט און די לעדיגע: עס איז שוין לאַנג פֿאַר מיין דאָרף, עס
איז שוין צייט אַדורכגעגאַנגען און נאָך. אָבער און נאָך וואַרטן
אויף אונז די אמות הקלים נישט, און געאַרבעט שפּאַצירן
אין געמיינזאַמע פֿאַראַראַרן איז דערהייל ביי אונז נישט דאָס צו
רעדן...

קליין פּאַריז איז אַ בעטונדער, שאַרף-אבגעריסענעם קעלטיל.
עס פֿאַלט גאָר נישט איין, זיך מיט עמיצן צו מישן. און עס
איז נישטאָ מיט וועמען!

אַ באַזונדער הויפּט-בולבאָזיש קאָמעדיע. אַ סייער-עקזאָנער
מאַרק (אוגענטאַנען קומען צו שפּעטער) מיט אַ שיינע יערל פֿון
צוויי ברוקירטע גאַסן. שטעלט איר אייך, למשל, אין מיט
שבת. אויפֿן מאַרק, וואו די ברוקירטע גאַסן לויפֿן זיך
צונויף. מיטן גרויסן מאַנעבראַם מיטן וויינשט-סהורס, — דאָס

אידר אַרום זיך די גאַנצע, שאַרף אָבגעגרעניצטע, רוהיג-בעל-בתישע מלוכה.

האָט אידר: מאַר זיך — אַ שמאָל געסיל צום טאַרג; פון טאַרג — אויך אַ שמאָלס, צו דער לובלינער בראָם.

רעכטס, עטוואָס אינטער זיך — די לעמבערגער בראָם... אַמאָל — נאָהנט געווען לעמבערג. היינט דאַרף מען אַיין אויסלענדישען פּאַס, אַהין צו קומען. מיר זענען יוצא מיט טאָמאַשאָוו, פון פאַר דער גרעניץ, אין דער רעזיהענץ פון „שמע ישראל“.

צווישען ביידע בראָמען, אין אַן איבערן וואַל — קאַזאַרמען. קאָשאַרען גרויסע, פעסטע, מיט רויטע ציגעל בעזעצטע, געדעקט מיט אַייזען.

לינקס, פיהרט די ברקאָוואַנע גאַס צום שלאָס. אַ גערטיל, פון דער שטאָדט זייט — אָפען, הינטען — דרייקאַנטיג אַרומגעמויערט מיט הייזער, וואו די אָפיציערען וואָהנען. צוויי דורכגענג, נישט זעהר צוגענגליכע, צווישען די הייזער, ביי די ווינקעל, וואָס פיהרען צו'ן אַ פּאָסע אַראָב, צום צעך-הויז, צום פלאַץ פון קוילען און האַרמאַטען, און דאָס אַלץ לויפט צו צום קאַסעמאַט ביי דער שעברשינער בראָם, וואָס אידר האָט אונטער זיך, לינקס, — אויף דער זעלבער, האַלב רונדער ליניע, — דאָס שמאָלע וועגיל, צום סמאָטריטעלס הויז, צום טייך; דער אָפיציערען-קלוב — די בלאַגאָראָדנאָיע סאָבראַניע. — פאַר'ן קלוב — די רייטשוהל, און ווייטער, ביז דער לעמבערגער בראָם ווידער — וואָלען, קאַזיאָנע געביידען א. ד. ג.

אַרום געקרייד...

וועמען האָבען מיר אין שטאָט פון פּאָליאַקען?

דעם אַפּטייקער, וואָס פערקויפט מיט אַ שטיל-שטאָלצע איינגעהאַלטענקייט פון איין אָבגעקומענעם שררה — מעדיקאַמענטען (דאָס מעהרסט געהט „ווינער-טרענקעל“ און ביטער-וואַסער) און זיצט זיך, אויב ער האָט צייט, ביי זיך, אויפ'ן גאַניקעל אין מאַרק אַריין, און בלעטערט אַ בוך מיט בילדער פון אַלט-פּוילישע מלכים. זענען די שויבען-טהירען אין שטוב אַריין אָפען, הערט זיך פון דאָרט די פּיאַנע. דאָס ווייב אין צוויי טעכטער שפּיעלען. זענען דאָס ווייב מיט ביידע טעכטער העסליך, די דריי אויסגעצויגענע

שוואַרצע נעכט, און שפּילן ניטש שוין.— דער ווין־
טער, וואָס האָט אים אַמאָל פֿאַרשפּעטיקט, שטורעמט נאָך ערגעץ.
דעם קאָמענדאַנט־פֿאַסטעכער, וואָס וואַרט אין הויף מיט
גרינעם הויך לענגען דער דישטאַל: פֿאַרגעסנס די הינטער־
אַנגעזעך שפּילערײַ מיטן הינט יקען קווייטר ניטש דאָ. הינ־
טערגעשטן — איבן אויס אין פֿאַרשטיל־פֿענצטל. זיצט אין פּלאַנעט
פֿענצטערבעט־עפּיס זיין געפֿיל אין הויף, און בעטראַכט ער זיך ווידער
אַמאָל אין באַרג, איך דער פֿאַרציינען, בליקן אים די אייגאַליך,
הײַסלעך זיך די בעקאַליך. און מאַכן מאַכט ער פֿרישליך, די
איך דראַרקן: הײַנט. דאַלבאָרער געדויבעניש. — הײַנט מיין
אים: דאָס א שפּאַנקיס — זיך צו קוקן: ניטש זיין שלאָר:
נור זיין בעראַלעטן הינט. וואָס קיינער וועט פֿאַר די אייגענעם
ניטש: אָט הינטיאַן שפּילט זי איינס א־כ־פ־ה פֿינף, דער
אַ פֿאַר הערשטער ווידיש!

דעם דאַזיקער פֿקרשינסקי, דעם גוט־דאַרציינען, נאָך לײַ־
פֿערליך צאַרט־שטימעריקן אלטן אינטעליגענט — איך —
א הייס אין דריי פֿענצטער, איך — שוואַרצע נעכט. און ער אַליין־
איינגערעכנט. נאָכן ערקלערן דאָס בין פֿאַרמאַכט אין מיר ניטש
געקענט. פֿאַרוואָס זיין פֿאַר, געענדיקט איינגעריכט, קומט
אין שפּיצאַל אַרײַן, נעמט דורך צוזעצן די צוויי רייען בענקען,
וואַרפֿט א בליק, הייבט הויך און באַקוקט די צונג, — רעכנט,
צייכנט דעם — לינקס, און לאָזט זיך אין קאַנצעלײַ אַרײַן. דער
פֿעלדשער נאָך, קומט צום טיש. פֿאַרשרייבט מיט אינעם
עפּלדיקן הויבן רעכענעכן מיט אַמאָל און — באַרט, פֿשאַקערי:
ניט אינטער דעם פֿעלדשער...

דאָס עס איז געשטאַנען אין דער פֿענצטער נאָך זיין עקזאַ־
מענען, — ניטש זיין יאָר. שפּעטער, אז מיין הײַנט קאַלטע מיטאָג,
מיט די בלאָנדזשען אין די אויגן, מיטן קאָלנער, איינגע־
ניט מיט פֿעל, י. פ...ס קליין שטיפֿעלדיג הינטל, הינט
קראַנק געווען. און מען האָט אַראָפּגעגעבן איך א קאָנסיליום א
בעריכטבריוו פֿון האַריער, און די בעריכטבריוו האָט איבערגערן
דאָס דאָרך. — האָט זיך פֿקרשינסקי ניטש איינגעהאַלטן. נאָכן
די פּלאַנעטדאַר פֿאַרן מיל און אַרויסלאָזן מיט א געלעכטער:

— קאָלעגאָ, דו גלויבסט איך אין די שוואַרצע קונצען? וועמען נאָך?

איך געדענק נישט מער. אַ שבת-גוי? דאַכט זיך, גאָר אַ שבת-גויע...

עפּיס אַ „לאַפּיי“ — אַזוי רופט מען איין אַלטע, נישט-גאַניק-ביים-שכל'דיגע, גראָהע, אַזוי גערופענע „לאַפּיי“, וואָס גייט איבער דער שטאָט נישט אין'ן גאַנצען געשטעלט פון פוס, נור אויף די שפּיץ פינגער, מיט די פוס-באַלען קאַפּויער, מיט'ן גראָהען קאָפּ, וואַסערדיגע איגען אין האַלב אָפענעם מויל, מיט צוויי קרומע ציינער, און מיט'ן קאָפּ אַרויף, גלייך — צום הימעל מיט אַ טעמפּע טענה: צו וואָס האָסט דו מיך בעשאַפען? צו וואַשען פאָדליגים? — בין איך אָבער נישט זיכער, צי איז לאַפּיי נישט קיין יודיש קינד...

וואָס נאָך? אויף דער לאַנגער פּאָדציענע זיצען אַלטע גוי'עס, ביי שטעלען פון דינע, שוואַרצע קעלבאַסים און חזיר-פעטס... אין דער טיעף פון דער לינקער פּאָדציענע צום מאַגיסטראַט—אַ קריסט-ליך הויז פאַר אַלטע; שיטען זיך אַמאָל פון דאָרט אַרויס אַלטע גוי'עס (מענער זעהט מען נישט), געהויקערטע, בלינדליכע, גע-בויגענע, שוואַרץ געקליידטע, מיט שוואַרצע ציפּקיס אויף די קעפּ, שוואַרצע קרייצען אויף דער ברוסט, שוואַרצע „פּאַציאָרקיס“ אויף שוואַרצע שנירליך — אויפ'ן האַלז. און עס גייט, און שטאָלפּערט, און ברומט עפּיס בייזליך, און מורמעלט עפּיס — צום קלויסטער צו און צוריק....

איין אָפּטער גאַסט אין שטאָט איז: „דיעדע“. אַ מולער פון פּאָרשטאָט. אַ הויכער, שטענדיג שכור, שטענדיג שלעכט גע-גאָלט, אַ האָדריג געל פּנים, ווי איין ערשט אָבגעשניטען פעלד, — געהט איבער די פּאָדציענעס, מיט די פערגעפּעלטע אויגען, עפּיס אין דער לופט זוכענדיג, גלייך, פאַר זיך, און קרעה-בלועה, אָבגעריסענע ליינוואַנד... שטאָלפּערט מיט די לאַנגע קרומע פיס, איבער וואָס עס ליגט אויף דער פּאָדלאָגע, פערציעפּעט מיט די אוּמגעלומפּערטע הענד בייגעל און איבס אויף די שטעלען, און שילט מיט שוים איבער'ן מויל, און קיינער הערט נישט וועמען. מען זאָגט: ווייב און קינד, וואָס האָבען איהם זיין געלד, וואָס ער האָט

מיט מילדע פּערדישע, או ער איז א שטיל געוואָרן, צונג־
גיסן; מיטן רויז. מיט א שטיק־ליד, און איהם אליין געלאַכט
רייך—

דעגעס פריצים האָבמיר נישט אין אָרינאַש יאַמיאַקן.
הייס עד וון נישט... קומט, האָט מען, אַמאָל אין ,,כלי אָבנט"
אין הייסן קליינעם אָרט, ווא זיי ליגן אין אייגענע,
פערדקעל. בראָנזן אין וולכערנע פּרוכעס אין די קעלער. און
דעמאָלט אין דער הויך אין קליינער אלס פּאַטערען אין רעליגס.
מיט א בין שטיפערישלן אין די קלס און גרינע שטיקעל אין די פּיס.
אָבער קומען זיינע פּאַבעסאָרן, אַמאָל. זאָגט מען, יענע עס זיינען
גוטן, אינגעניער אויפקומעס. אין י. פ. ביין א פּאָבעסטע
געזעלשאפֿט קומען זיי אַמאָל אין דער אין פעלד־ווענטלין. קוימען
עטיס אין, מינער — אין די אייזן־געשטעטן, די פּריזן —
אין קאַלאָניאַל־ראַנהלען, אַמאָל אויך אין איינציגן מאַרק־מאַגאַזין,
דאָס עס האָט א יידישע אלמנה מיט צוויי דיקע אינדיק־ראָקטעווע
מענטשער (איז דערלבע מען רופט: אָסטיגערע קומען אַריין) אין־
געשן אַמאָל א מינאַג אין קינדס הינדאָדעל אין דער ,,ברי־
קאַראַגע גאָס.

בלייבט דאָס פּייערן־פּאָלק אויס... דאָס קומט וואָנאַג אויסן
כאָרק, ווינטער אין יעדער רונא נאָך אין קליינער אָרין. — א שטיל
אָנגעשטעלטע פּאָלק... ערשט פון דער ,,פּאָנשטוואָ" בעסריים: די
אַלטע בענקען נאָך אייך, די מיר אַמאָל. נאָך מצרים צום פּליינט־
מאַס, די יוגנט — רייסן נאָך נישט. מיט דער פריהייט האָט צו טהון,
לעבן נאָך אונטער דער השגחה פון די אַלטע, פון וועלכע מען
קריגט נאָך פּעטש, אויב מען גיבט נישט דעם פּרין מיטן דאָס
צו דער ערד, אָדן א היטעל, צו די קינדער צפּאַליערן... און שפּאָס
הייסט ווי עסיק אַבריענים, אוזערינג־שריקים, קאָמיש־שפּאַלטעניק
איז טרעט. געפערלעך הערן די יונגע ליים מיר ראַן, ווען זיי
קומען צו דער ,,סבּעמיוויק" — בין המצרים: צווישען, פון
דאָרט־יעזעס בעסריים, און מילכגעריכטן נאָך נישט אַרין, — מאַכט
מען ,,טיקעטעך", אַרום איזר ביין א סאָד, אַבאָס א בייגעל ביין
א יינגערן: אויפגעראַקט א שיכט און שונק... און הינטער שטיל און
מיט דער אין פּאַרן זיך, דאָס איז ערשט נישט לאַנג געשטאַנען צווי־

י. ל. פרץ אין זיין געבורסט-שטאט זאמאשץ אין יאר 1913

שען איהם און דעם פּריץ. אין דאָרף איז מען מיט מאָשקען „כּל ולך". אָהן איהם געהט מען צו קיין רופא נישט, ראָט מען זיך מיט קיין אַדוואָקאַט נישט, — און ער איז אויך אָפט דער בּורר אין דאָרף...

מיט'ן „חם" זיך אַסימילירען?

בּלייבּט דאָס מיליטער אין שטאָט.

דעם סאָלדאַט לאָזט מען אַפילו נישט איבּער דער פאָדציענע. „אַ מזיק, לקחנ'ט מיט די אויגען".... די אינטעראָפיציערען, די פעלדפעבּעלס, שוין לייטישער, זיצען בּיי מענדיל שענקער אין בּעזונדערן אַלקער און לאָזען זיך שמעקען די יודישע פּופּיקליך מיט די העלזליך, וואָס ווערען דאָרט געבּראָטען. פערטרינקען זיי מיט יי"ש און — רעדען אָן די טאָכטער צו שמד... קוים בּעפרייט זי...

קיין „געזעלשאַפט" איז דאָס מיליטער נישט...

בּלייבּען די אָפיציערען...

מיט זיי האָט מען שוין מגע ומשא... זיי טרינקען ווין בּיי ק—נ'ען אין ווין-הויז, צובּרעכען נאָכ'ן טרינקען די גלעזער, קריצען אויס זייערע נעמען מיט די דימענטענע פינגערליך אויפ'ן גרויסען שפּיגעל אין דער מאַכאָגענער רעם; אויף די שויבּען פון פענסטער... זיי בּאָרגען ק—נ'ס קליינער, בּלאָנדער, שטילער טאָכטער רוסישע בּיכליך... זיי „בּיווען" זעהר אָפט, נאָכפרעגענדיג אויף די ווייבּער אָדער „גלאַט אַזוי" אין דערמאָנטען מאָדע-מאַגאַזין פון דער אלמנה מיט די צוויי בּוגרת'ן און (וואָס איך האָבּ נאָך נישט דערמאָנט) דעם זוהן — יונה'ציע...

אויף די טעכטער, ווי געזאָגט, רעדט מען... זיי זענען אויך דער יצר-הרע פון נישט איין ישיבה בּחור: „ווען אַ גרויסער, קנאַקענדיגער פראָסט, ווען מען פאָהרט מיט איינע פון זיי, אַליין איינס וועלכע, אַליין אין אַ בּויד... קאַלט, זי מוז זיך צורוקען... נענטער, נענטער..." און יונה'ציע — מוקצה מחמת מאוס... אַ דיקער, איין אַראָבּגעזעצטער, אַ רויט פּרצוף, אַ געגאָלטע מאָרדע, האַלט אין איין איסקראַצען זיך מיט די נעגיל די ווינפּערליך פון דער געגאָלטער מאָרדע... „שילאַטען-שמש" בּיי די אָפיציערען, טראָגט „בּריוועליך" און חבר'ט זיך מיט דיענסט-מיידען...

— פוי! און שטילערהייט — אַ בּיסל מקנא...

פֿון די פּני — אַ פֿרעמדע וועלט. און דאָך עס הייבט זיך אָן שפּינען אַ פּיטשיקל בעציִונג... ניטש חס ושלום קענען פֿאַר-לאָזן... פֿאַרלאָזן ווערן מיר דאָרטן: די לאַגע איז, ווי מיר האָ-בן תהלים געזאָגט פֿאַרן גזלן פֿון דער צווייטער מדינה!!

קיין פּויליש ווייל. קיין באַראַטשעטשען פֿאָלאָך ראַנג מיר פֿאַר די אויגן ניטש געווען. פֿון לעמבערג איז אַ צווייטע רעקעטע געווען ווידער פֿאָטאָ-ראַטשען איז אַ דאָך און מיטער פֿון אַ פֿאַר-ציגנער-קאַרטן. אַז יאַמירען איז געווען: עס איז אפֿילו ניטש געלעגערט געווען אַפֿילו פֿון ווינער-גאָניקל ראָס מען אַרום און אַרום. קיין באַראַטשעטשען פֿאָלק ניטש געווען... ווענען מיר יונג-לייט, הער און בית-המדרש-יונגליך, פּויליש ווייל געווען; און אין גאַנגען אין אייגענעם שנאה געראָט: אַבער, ערשט פֿון ביאַ-ליסטאָק צוזאַמען אַ סאָטער געקומען; אַ בריוו איז אין אין איג. דאָגמיר אייגן מאַכן שיער ניטש אויסגעקראַצט דאָס צווייטע, און איי. איין מאָל, די ביינער געבראָכן, אַז ער איז תמיד לאַנג געווען אין קיין זיך אויסגעלעקט... און ווער איז דער פּוילישער גאַנצן פֿאַראַנט; דער שיקט אַרויס אין וואַלד אַריין ברויט מיט קליינער מיטגעקרעכלעכע. און אַמאָל איך אַ ביסל אַמאָליקע, פֿון צווער-טויזן געגעבן; י. פּ.ס אַ סטראַשנער; שוין... דאָס דאָס אויס מאַכן, דעם סאָטער, אַז מען דאָס אויס, צוריק פֿאַרענדיק פֿון דאָרטן. און דאָך געלאַסט. און קלייניגע אויפֿשטיין פֿאַס גע-בונען, און אין די שטיבל — אַ קאָנטראַקט צוזאַמען היי און ראַבער פֿאַר קאָזאַקן — פֿון דער הלכה אַראָפּגענומען; גראָד אָנ-געקומען....

און פּינקטלעך — פֿאַרדראָסן: מען פֿרעגט זיך מיט אַבייטערן און היטשטיל... ייִדישע מענטשן ווענען תמיד... אַ ביסל אַ רעכט באַרגט מען... אַפֿילו מיך הייבט מען אָן צו לערנען רעכט... נאָך „סקר-סקרהי", נאָך „אַליגראַטי" אויף ייִדיש, כּוז איך ווייסן פֿון גרעסטע גראַמאַטיק, און פֿון לערערס (אַ „שיינער" און פֿאַלק) מייל, פֿון הערלען עס יאָגט „סיפֿנאַ"...

עס שטייט זיך עפּיס, און פּלוצלינג — דאָס שטינקענס רייסט זיך אָבער אויבן!

געקומען אַ בלבול!

— — — — — — —

צווישען אונז און די אָפיציערען שטעלט זיך אַ וואַנד און זי וואַקסט...

אין גערטיל פאַר'ן שלאָס, וואו די אָפיציערען וואָהנען, שטעהט, צווישען די קליינע גרינע ביימליך, די קאַסע פון פאָלק. בעוואַכט, פערשטעהט זיך, פון אַ זעלנער, אין שווערד און ביקס בעוואָפענט. קומט ווער אין זיינע ד' אמות — שיעסט ער!

אין איינמאָל, פאַר־טאָג, מען קומט איהם אָבוועקסלען, מיין סאָלדאַט מיט'ן קיווער, מיט'ן גאַנצען געווער ליגט אין אַ זאַק געבונדען. די קאַסע — אויפגעבראָכען, דאָס אַייזערנע קעסטיל מיט'ן געלד — פערשוואונדען!

דאָס אַייזערנע קעסטיל געפינט דעם זעלבען טאָג אַ פּייער אונטער דער שטאָדט, איינגעשלאָגען און אין גראָז אַריינגעוואָרפען.

וויים די גאַנצע שטאָט, וואָס דאָס אַלץ בעטייט:

דער פאָלקאָווניק — איין אַלטער מאַן, לאַנגע שפּיציגע וואָנסען, אַ געגאָלטער אַלטער קאָפּ, טריפענדיגע אייגאַליך, אַ נאָגגעשלעפטער פוס, — דער פאָלקאָווניק האָט אַ יונג ווייב: מילך און בלוט און אַ „וואהלע" — רייט אויף פערד, טרינקט שאַמפּאַניער, קלייבט זיך אין לובלין און אין וואַרשוי, ווערט פערשוואונדען אויף גאַנצע מעת לעת'ן אין וועלדער אויף פּיקניקס... און דריי יונגע אָפיציערען, וואָס דרעהען זיך אַרום איהר — מאַכען תּבות... שטעלען אויס וועקסאַליך... צום טערמין טוישט מען די וועקסאַליך... און אַזוי לאַנג ווערט געטוישט, ביז מען מוז אַמאָל צאָהלען...

פאַר זיי האָט זיך דער צאַסאָוואָי, אַ פּרישער סאָלדאַט פון קאָסטראָמאַ, אַ פויערן־יונג — געקאָנט דערשרעקען...

די שטאָט ווייסט, אָבער נישט דער שלאָס! בפרט, אַז איינער פון די דריי לעב־יונגען איז דער אַדיטאָר אין פאָלק...

דעם קאָסטראָמער גבור וואַרפט מען קודם כל אין קאַסעמאַט אַריין... איבערן וועג פאַלען אויפ'ן האַלב דערשטיקטען, פאַר שרעק האַלב טויטען סאָלדאַט קלעפּ ווי האָגעל, מיט די שווערדען, מיט די קאָלבים — פערשוועכט דעם כּבוד פון גאַנצען פאָלק!

פֿון דער גאַנצער אַרמײַ: דער שלאָס קלערט אַליין: דאָס פּרוּווט
מען, איז דער פּאַראָם שוין צוויי טעג אין גרונט אין וואַסער,
נאָר אין גרונט אין וואַסער... און פֿישט צום הײַנטיקן טאָג בײַ־
דעמ ווי אונטער אַריבער און דער געלעגנהייט פֿון פּאַראָמען
מיט רעדער... מען שרײַבט, און דער אַריבער פֿרעגט און
פֿאַרשרײַבט...

דער פּאַראָם זאָגט: ייִדישע גנבים... געקומען פֿלוצלינג...
גאַרניט... ראַש יאַך פֿון היינטיקן טשערנאָביל... ער האָט ווי קיי־
מאָל פֿריער נישט געזעען... גור יודען... באַרד און פּאות...
און ...

פֿאַרגעסט אויס גלות...

אַליין אײַנס, — אױסשרײַבן טי די טי נישט געקאַנט.
דער אַריבער שרײַבט אונטער און שיקט צום פּאָלקאָווניק דעם
פּראָטאָקאָל... גזל ותּנים.

שיקט דער פּאָלקאָווניק נאָך די פּאָראָמער. דאָס זענען
דײַטשע געווען.

— איר האָט געזעען?

— יאַק טאָטשנאָ!

— דאָס?

— ער האָט געשריבן...

— דאָס האָט ער געשריבן!..

— ניין טאָקע זאָגט: (מיר קענען נישט הייסן)

— נישט גוט געזעען?

— יאַק טאָטשנאָ (ריכטיג).

— און דער אַריבער האָט געזעען?

— ער איז געווען אַגענט, אַבאַטשאַני!

און שוין בײַליך:

— ער האָט געזעצט?

— פֿון הכּתב...

— וואָס בפֿירושו שאַרף!!

— טאַק טאָטשנאָ!

— שרײַבן דעריך!!

— אי מען וועט הייסן...

— ערליך שווערן?

— טאַק טאַטשנאָ...

בליבט — „יודישע גנבים“...

געהט באַלד אַ פּאַפּיער צום מאַגיסטראַט: היות די קאַסע, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזען, האָבען בעגנבעט יודישע גנבים, זאָל דאָס מאַגיסטראַט תיכף ומיד צושטעלען די אַדרעסען פון אַלע יודישע גנבים אין שטאָט...

ענטפערט דער מאַגיסטראַט: נישטאָ! געווען אַ יונגער חד״ל, נעלם געוואָרען. נאָך אַ יונגעל, בע'גנב' יט אַ געוועלב מיט באַקאַליען, — זיצט ער תפוס אין שעברשין.... אויסער אויף דער ניישטאָט....

— זאָל זיין — ניישטאָט.

מאַכט מען אַ רשימה... שיקט מען נאָך די פערצייכענטע, ברענגט מען זיי פון דער ניישטאָט אין קייטען, און מען וואַרפט זיי אַריין אין פינסטער-נאַסען קאַסעמאַט אין וואָל...

קומען באַלד ווייבער און קינדער אין שטאָט אַריין מיט אַ געוויין... בערוהיגט מען זיי, דער אמת וועט אַרויס, ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער, נישט אַמאָליגע צייטען!

„זיי זענען דאָך אָבער די נאַכט גאָר איז דער היים נישט געווען“...

„מיינער האָט געהאַט אַ גנבה אין“... אין פערשלינגט דעם נאָמען פון אָרט.

„מיינער איז געווען אין שהיתות אין דאָרף, ביים פריץ“...

איז דאָך גוט, וועלען זיי דאָס זאָגען, עדות שטעלען... און ווירקליך, גנבים זענען זיי דאָך, וועלען זיי זיצען אַ ביסל... געהט אָבער אַזוי אַוועק אַ וואָך, נאָך אַ וואָך, און עס לאָזט זיך פלוצלינג אַרויס אַ קול:

— מודה געווען!

נישט מעגליך... קומט אָבער צו די איערן: גענייט! איף הייסע, אַייזערנע פליטעס באָרוויס געלאָזט... אונטער די נעגיל געברענט... נעגיל פון די פיס מיט צווענגליך געריסען... האָר פון די ברעמען געצופּט...

ווייטער אַ יללה פון ווייבער און קינדער...

שרייבט מען שוין ניט. שרייבט מען פּראָטעסטן, דער שרייבט: אייער אַדרעסאַט ס. ג....

שרייבט ער פּויליש. שיקט מען צוריק... שרייבט ער רוי-סיש. קען ער רוסיש? קיין רוסיש ניט, שיקט מען ווייטער צוריק: סאָ ניעגראַמאָטנאָסטי...

האָט מען מיין יונגווארג... ער וויל ניט, ער מאָר ניט... ניטא מען איבן אַריין אין כיסע, אַצוויסטע, אַדריסטע אַנגע-פיסטע, אַסערטע — אַגעטייטשט מיט עטיש צייגעטיישט. מיין לערע-רער צווינגט זיך אויף אַקיל. נאָכט זיך קושן... ער האָט שרייב-נען, ער האָט איינו ליגט דאָס לעבן, גאָנצער כאַר אַ יור צו נעמען איין כניר, און ער שרייבט...

האָט צווייטן טאָג — דער שרייבער געלט געוואָרן... מען האָט אידם מער ניט געוויזן. אָבער די פּראָטעסטן האָט געהאָלפן. געקומען אַ פּריקאַז פון דעם ...: נאָך אַמאָל איבערשרייבן די תּמידים, איבערשרייבן אין מאַגיסטראַט, און דערביי זאָל זיין דער רב פון שטאָט...

זענען זיי זיך מודה, און געקומען צום רב, ר׳ משה האָהל: די האָבן דעם זאַך פאַרשטאַנען, די קאָפּ געטריבן... דאָס קאַפּיטל איבערגעקוקט, איבערגעטראַכטן...

ר׳ משה האָהל פרעגט:

— און האָט דאָס אייער אויך געטאָן דאָס געלד?

כאָטש איצט דער אויסער איסטאָריקאָס. אַז לויטן פּרי-קאַז דאַרף איין געשריבן: ... יעוואָ, דאַרינאָ, פּריסוטסטוויע. אָבער קיין רוסיש האָט ער ניט. איבערשרייבן מוז ער ניט. און לעבט אונטער דעם פּראָטאָקאָל און פרעגט: חיערנאָ?

די תּמידים ענטפערן: חיערנאָ...

און ר׳ משה האָהל מוז אונטער תּחתמען...

און ער קומט אַראָפּ פון מאַגיסטראַט, און מען פרעגט אידם:

— דאָס הייסט זיך? די זעקען ווי איז?

ציטערניש ער זיך, די אַקליין קינד...

מוז מען שוין עפּיס טאָן, זיך נעמען צו דער זאַך. מען מוז דאָך דערגיין, ווי האָט מען אויף ווי אַזאַ שרעק געמאַכט... לאָז נאָר קומען י. מ. פון האַרטוי, ער האָט גע-

וואָהר ווערען... אָבער אסיפות מאַכט מען, קלערען קלערט מען, טהון עפּיס מיז מען...

פּלוצלינג אַ נייע מעשה:

אַ קול לאָזט זיך אַרויס אין שטאָט, מען זייסט נישט פון וואַנען, נור אויף זיכער — איינער פון די יודען איז געשטאָרבען אין קאַסעמאַט!

מען דערמאָנט זיך אָן ציאַסאוואַי'ס טויט; מן הסתם איך דערשמיסען. און מען ווייסט שוין אויף קלאָר, אַז יציאת נשמה איז געווען נאָך פּאַר עטליכע טעג... זיי ווילען איהם נישט אַרויסגעבען. אוים מורא, מען זאָל נישט זעהען, וואָס מען האָט איהם גע- טהון. זיי ווילען, ער זאָל פערפוילט ווערען... און אפשר ווערען זיי איהם ערגיץ אין אַ הייל אַריינוואַרפען, צי אין וואַסער, — דער יוד וועט גאָר צו קבר ישראל נישט קומען! און מען ווייסט שוין, ווער עס איז דער קרבן: משה! און אין אַלע גאַסען שטעהט איין קול: משה! משה! און נישט אָבגערעדט, מיט אַמאָל אַלט און יונג, קינד און קייט, מענער און ווייבער, — אַלאָז זיך גע- טהון צו די קאַסעמאַט! און איין געשריי, איין יללה:

— גיט אונז אָב דעם בר מנן!..

שטעהט איין אָפיציער ביים קאַסעמאַט: שרייט ער:

— משה לעבט...

און רופט אין קאַסעמאַט אַריין: זאָל ער זיך בעווייזען! און אין שמאָלען קאַסעמאַט פענסטערל אין דער הייך בעווייזט זיך משה'ס קאָפּ, אַלעבענדיגער —

מען גלויבט זיך קוים, שרייט מען צו איהם אַרויף:

— מאַך מיט'ן מויל, מאַך מיט די אויגען!

ער טהוט עס. איז נאָך ווייניג:

— שריי אַרויס אַ וואָרט:

ער מאַכט מיט די ליפּען, הערען הערט מען נישט... קיין כח נישט צו רעדען... אָבער אַבי ער לעבט, מען גייהט אַהיים מיט אַ פריידי: ער לעבט, ער לעבט...

און דעמזועלבען טאָג געהט אַ דאָקלאַד קיין לובלין:

— יודען אַ בונט געמאַכט, בעפאַלען דאָס קאַסעמאַט, גע-

האָלץ אויפֿרייסן... געשריי פֿון ווייטן די גנבֿים... געשריגן ווי
מיט גוואַלד געשריי... אַ מהומה דער און דער אָפֿיציִער...
קריגט דער אָפֿיציִער אַ ראַנג, ווערט פֿאָרגעשטעלט אויף אַן אָר-
דען... אַ דעקאָראַציע. און אין שטאָט ווערט אײַנגעפֿירט קריגס-
מצבֿ. ניטאָ מאַכט קיין רעדלעך. מער ווי צוויי צוזאַמען
ניט גיין... נאָך אַכטן אַזייגער — די לאָדנס פֿאַר-
מאַכן, אין גאַס זיך ניט ווײַזן... קיין אָנטאָן ניט מאַכן. ניטאָ אין
גאַנץ אַרויס. ניטאָ אין חדר... און קאַזאַקן אויף פֿערד
רייטן אַרום אַלס פּאַטרולן מיט נאַגײַקעס... בײַ נאַכט — פּאַ-
טראָלירן פּאַטרולן... באַפֿאַלן זיך דער — מיט נאַגײַקעס אין האַ-
גאַנצן אַרײַן... סיידן דערזען אין מיטן נאַכט באַפֿאַלן אויך בײַ-
נאַכט אין בעטלעך. גענומען פּיקן עפּעס אַ צײַכן חוזק געבן — מיט
נאַגײַקעס. אין האַלבנאַכט אַרײַן... אַ שרעקן באַפֿאַלן...

ליגט מען אין בית-המדרש אויך תהלים זאָגן. — מען צו-
טרײַבט מיט נאַגײַקעס... היינט לייענען אײַנגעהאַלטן די שטיבל-קאַזאַ-
קן רײַטן אַן, רײַטן אויף מיט די פֿערד... מען רײַסט אַראָפּ
די קאַפּאָטעס: די שטאַלן, און הערן געלט... פֿון דער ניי-
שטאָט לויפֿט מען אויפֿן בית עולם אַריין, וואַלגערן זיך די
פּיקן מענטשן... אַרײַנגעלאָפֿן שטילערהייט, בײַנאַכט. אין אַ פֿינ-
צטערער נאַכט, צוגעפֿאַלן צו דער ערד. מיט די מילער צו די
מצבֿות, פֿאַרשטיקטע יללות... בית עולם — דער שלאָף דער-
שראָקן, פֿאַרמאַטערטע וואָס בית עולם, אײַנגעצונדן אַרויסגעלאָזט
פֿון שרעק.

זיי האָבן מורא פֿאַר פּוסטן!

אין אײַנגעשלאָפֿענע שטאָט... און י. פּ. די אײַנציקע,
די לענגסט האָסעוויטש קומט אַליין ניטאָ... פּהייל וואַגן: קראַנק,
אַנדערע: מורא צו קומען...

היוצא מזה: אל תבטחו בנדיבים...

און אין דער פּיסקער שטילקייט רעדט ער זיך:

— אַ פֿעלד-גענײַם געקומען...

אַ פֿאַר טאָג שטעטל:

— היינטיקער מורה גערעדט...

— נײַגעקיס — תּהילה!

— אַוועקגעשיקט דעם פּסק צום בעשטעטיגען...

דערמאָנט מען זיך:

פֿערהאַן דאָך ערגיץ ידען, וואָס האָבען אַ דעה; וואָס קע־
נען, וואָס מוזען העלפֿען!

אָבער ווי קומט מען צו זיי? די בראָמען — טאָ־
פּעלט בעוואַכט, קיין פּעסער גיט מען נישט; קיין אויס־
לענדישע וועט מען געוויס נישט געבען... קיין דעפּעשען וועט
מען נישט אָננעמען, און ווער עס וועט געהן מיט אַ דעפּעש, וועט
אַריינפֿאַלען אין קאַסעמאַט...

זאָל זיך עמיץ מוסר נפש זיין, אַריבערלאַפּען די גרע־
ניץ אין טאָמאַשאָוו, דריי מייל אין גאַנצען, פֿון דאָרט קיין לעמ־
בערג, פֿאַרהאַן דאָרט אַ פּרעדיגער לעווינשטיין, פֿון דאָרט טע־
לעגראַפֿירען צו משה מאָנטיפֿיורע קיין לאָנדאָן, צו קרעמיע קיין
פּאַריז...

— ווער וויל זיך קויפֿען עולם הבא, זוכה זיין אין איי־
ביגען לעבען?

געפֿינען זיך אַחינער...

אַברהם מאַנים — זיין נאָמען; נאָלען ווייב: אַברהם מאַנים
דער ראָניאַלים; זיין ווייב הייסט ראָניע...

ווער איז ער?

אַ בעל הבית? אַ דאָזאָר? אַ מתעסק בצרכי צבור? אַ מושלם?
אַ משכיל?

גאָר נישט פֿון דעם אַלעם...

איין אַלטער ייד, קרוב לשמונים, קלייבט זיך שוין לאַנג
צו פֿאָהרען שטאַרבען קיין ארץ ישראל, נור זוגתו ראָניע תּחיי
וויל נישט. זי וויל נישט און קען נישט איבערלאָזען דאָס
זאַמושציער בית עולם, וואו זי האָט אידר גאַנצע משפחה... אין
בית המקדש וואָלט זי אָהן די מתים אַ יתומה געוועזען... און אָהן
ראָניען וועט אַברהם מאַנים נישט פֿאָהרען... ווי פֿאָהרט עס אַ ייד
אָהן אַ ווייב?

און שפּעטער מיט אַ צוויי יאָהר, אַז ער האָט זי איבער־
געדייבערט, און זי פֿאָהרט מיט איהם, איז זי איהם פֿון צפֿת,
וואו זי האָט איהם איבערגעגעבען אין זיבעציג הענד אַריין, אונ־

פֿאַר די העכער אויסגעקוקט, אַרויס. צוזן איהר בית עלמין גענו־
לאָזט... אַבּי אבֿרהם מאָגיס איז בּטלים אַריבּער דעם ים!.. און
צוגעשטעלט איז די צעם בית עלמין מיט אַ פֿריד און אַ געוויין, די
ערד געקושט און געקושט, קוים מען האָט די אָבּגעריסען...

די דאָס ראָס לעבען איהר אבֿרהם מאָגיס! צוגעשפּרונגען
איז ער צו איהר געלאָפֿען... אַ גאַנץ יאָהר איז ער געוועזען, איינ־
מאָל נאָך שבת אַרויס געגאַנגען זיך אײַנגעהאַנדעלט, און גע־
בּראַכט, אַ פּערלמוטער זיד, אייגען אָרט פֿון קישעל־ראָגיס אַ הייס
רעגעל...

נישט קשה, האָט ער, איין איינע צעקע ראָגיץ, אַ
גרין, מען מעג אין איהר הענער בּלאָזען...

ראָס נאָך איז ער געווען?

אַ חסיד – אַ בּטלן, פֿריער אַ בּעדאַלסטער; שרײַבּ געווען:
אויף דער עלטער, אז די אייגען יונגען איהם אַ ביסעל שוואַך געוואָרען,
זיך פֿון פּרנסה אָבּגעזאָגט. און [illegible] רעכאָלם מורה געווען: ער
איז אַ בּעלנער חסיד. קיין מיטלס אַליין נישט; אפֿילו אַ שטיקעל עס
האָרין און הגדה... האָט אַמאָל, און בּעלוטרים נאָמען, אַ נעטריקון
אויף יעקב אבֿינו'ס ליטער, אז הייסט נישט, אז „בּלבּל" אין
הגדה איז אָהן אויך...

בײַ די ווייטען האָבּ מיר זיך רעכאָלם געראַלטען!

און ער, דער אַלטער בּטלן, האָט פֿאַרדינען..

ער איז געפֿאַרען...

די „אייכאַריישענ" הערען ענין, האָט מען איהם איבּער גע־
געבּען פֿאַרן פּרעדיגער לעווינשטיין, און אין יעלכער איך האָבּ
איך אַ חלק געהאַט, האָט מען איהם אין העכער פּאַרנייס... הערך
בּטלים די פּראָס... אַריבּער בּטלים, אָהן אַ פּאַס, די גרענין־
און דרײַ פֿאַג אַהם:
בּטל ראָס מישפּט!

די אָפּיציערען האָט מען שפּעטער געזעהן אין האַרבּי.
אָהן קפּאָלעמען, אפֿילו אָהן שטיוועל... אָבּגעריסענע...
– אַה, אַ ואַכשטייער! שענק אַ פּאָר גראָשען...

– – – – – – –

אָן מען פּטרנעמס די צרות... אבֿרהם מאָגיס בּטלים מען

קיין ארץ־ישראל מיט גרוים פאַראַד און – מיט דער צייט הויבט זיך אָן צו בלעזולען אויפ׳ס ניי... השכלה!

צו „בלעזולען“, ווייל ביי אונז אין קליין פּאַריז וועט דער פּראָצעס נישט זיין געפעדהרליך, גאָר אָהן אַ הויכע טעמפעראַטור. און אַז איך און מיין חבר יהזקאל וועלען זיך מיט אַמאָל, אין אַ שיינעם העלען פרייטאָגדיגען טאָג, בעווייזען זיך פלוצלינג אין גאַס, איף די פּאָרציענים, אָנגעטהון „דייטש“, און מאַריי־נאַרקים, — און אַז מיין חבר יצחק׳ל וועט אַריין אינ׳ם ניי־געעפענטען פּראָגימנאַזיום, וועט צו קיין עקצעסען קעגען השכלה נישט קומען...

דער השכלה־פּראָצעס וועט הורגעהן, ווי ווייט מעגליך, שטיל, די געבורט אָהן גרויסע וועהען, — די הימלישע טאָטער וועט נישט אָבגענומען ווערען מיט צוואַנגען, — דאָס קעפּיל איז גאָר נישט אַזוי גרויס, און קיין ערשטלינג וועט עס נישט זיין...

דערפון אָבער שפּעטער. —

הײַבלע, די מיטע יאָרן, דרײַ־שפּיצפֿיטער־ליבע:

צו קײן לעקעכן דאַרף ניט קומען,
חתונה־צײַט — אַ לײַטישע שטאָט;
פֿון אײַנס איז אײן „יעדר מלאה תנאים ושטרים״,— געװען
אַ שטיקל פֿון תורה. „און האָ תורה — דאָ חכמה״ —
אַ קוגל הײַנט צו דין און עלױ;
שטענדער, אַלס „מאָניטער", פֿערזען איז בעסער און יענע צײַטן
פֿרײַ... דאָ —

געלערנט האָבן די אַלטע בעל־בתים,
סקריפּטע ברײלען, װילבערגע בתים
גאָלדנע עטרות, אײזערנע מטות...
אַנטיקע יאָרן, אַנטיקע כּתות...

דאָס בית המדרש איז „פֿול מיט קאַרטן קנעפּ״. און עס איז עבר: „מען לערנט נאָך און פּאַליש, מען לערנט נאָך אײַך די פּרקים"... און די גמראָס: „דאָ תורה — דאָ חכמה". און שטענ־דיג איז געזען. אױך דערצײלט מען: ניט מער; איך דער אונטער. „דאָ מען װײַס מיך ניט״,— אײנ עס הערט נאָר עפּעס פֿאַרצײלט, „האָט איך אײַך", און „דין, די אָגולט״ מיט אײן אָפּן מיל. עלטערע האַנדלען דך: „אײן עלױשער קאָפּ״: חברים: אַ יונג, די אַ „קאָקענעלבער" און לענט אײנער פֿאַר מעשׂה־לעך: אַ בלאַט גמרא — געלערנט און מײַך; איך אַלײן פֿאַרשטײ עס איך נישט, נאָר עס צידט מיך. איך האַלט פֿאַר אַ מעשׂה־לע אַפֿילו חתן־כּלה־שפּיל און תּרבה אײַנגעלעגט.— דאָס עס אַבער אַלײן אײַנגעשטיקט... מײדלעך הערן פֿרײַער רײד; כּלה־מײד־לעך: מיט מײן כּלה פֿון תּרבה האָב איך אײַך אין אין דױלבע כּלה און פֿרעגט װי נישט...

— — — — — — —

אײַנגענומען האָב איך ליבע מעשׂהלעך.

דאַוונען אין בית המדרש צוויי גראָהע טויבען, צווילינג־ברידער, זיך ענליכע, ווי צוויי טראָפּען וואַסער. מען פֿערשטעהט נישט, ווי די ווייבער אונטערשיידען זיי, ווי די קינדער דערקענען...
„מעגליך — שמייכעלט מען, עס טרעפֿען זיך טעותים!“ האַלטען זיי זיך שטענדיג צו זאַמען, האָבען בשותפות איין אײַנפֿאָהר־הויז אויף דער ברוקאָוואנער גאַס, און זיצען אין בית־המדרש שטאָט־ביי־שטאָט, מיט'ן רוקען צום שלחן, מיט'ן פּנים צו ארון קודש. און טרעטען זיך נישט אָב, און וואורקען, אויב זיי בלייבען עטוואָס לענגער נאָכען דאַוונען, ווי די טויבען, וועגען אַלטע צייטען; און איך בין שוין ביים שלחן, האַלט שוין די אויערען צווישען די גראָהע קעפּ.

„אַ שפּאַס אַמאָליג זאַמושׂץ“, דער „גאון“ — „דער אײַזערנער קאָפּ!“

דאָס מיינט מען איין אַמאָליגען רב אין זאַמושׂץ. און „חי־חי־חי!“ — איין שפּראַך און איין געלעכטעריל. און צוויי פּלאַכע הענד — אַ חאַפּ זיך פֿאַר די ליפּען, מנהג פּראַנצויז; ד“ר סקשינסקי טהוט אויך אַזוי: אַ מענש זאָל נישט שפּריצען מיט'ן מויל. און פֿערציילען פֿערציילען זיי זיך איין אַנעקדאָט, ווער ווייסט, צום וויפֿעלטען מאָל — פֿון „גאון“:

מאַכט זיך אַ מעשה: אַ זומער טאָג, אָפֿען די טהיר. קומט אַ דיענסט־מיידעל מיט אַ שאלה, מיט אַ וואַרים גענזיל אויף אַ טעלער... פֿריש געבראָטען, צושניטען און עפּיס געפֿונען... געהט דאָס מיידיל באָרוויס, הערט ער נישט איהר קומען; זיצט איבער אַ ספֿר!.. קומט זי צו צום טיש, שטעלט פֿאַר איהם די „שאלה“, ער זעהט נישט, אין ספֿר פֿערקוקט. רוקט זי זיך אָב צוריק צו דער טהיר און שטעלט זיך וואַרטען, זי וועט דאָך איהם נישט מבטל זיין... האָט ער, דער גאון, אַ חוש הריח, דערפֿיהלט ער און דערזעהט... מיינט ער, ער זיצט און עסט... קוקט זיך צו — אַ גענזיל. „אַיי, אַ רביצין!“ — ווי זי „קעכילט איהם!“ לעדנט ער ווייטער מיט די אויגען, און די הענד האַפּען און וואַרפֿען שמיקער „שאלה“, צווישען באָרד און וואָנסען, אין מויל אַריין... די מיד — פֿערשטייגערט פֿאַר שרעק. און איידער זי קומט צו זיך, איידער זי גיט אַ געשריי צו

ייִדער רביצין אין קין אריין, און איטלעכע די רביצין קושט, — אוים גורל!

מאַכט ער —

— שאַ, שאַ, רביצין! אַז איך האָב געזעגנט, איז בשרן

פינקלט די רביצין מיט די אויגן, און ער:

— יאָ, אהרן, ווי מוחל, — די כלים כּשרן!

און דער אייניקער גאַנץ איז אַ בקי בשבע חכמות. פירט, פּראַצירן זיך, הטבים מיט קאַזאַק, און דער נגיד שטענדיק אייניק אבל וחסיד ראש, ווי אַ קיינעהורעדיקער!

און אַ שטיל-שטומע געוויין — —

— אַיין אַפּילו...

— אַ משל!

— מען האָט גאָר נישט געזאָגט, אַז ער איז אַזאַ כּריך...

און דער ייִד האָט געפינען אַ נייעם אופן צו חשבונען, מען זאָל אויסרעכענען „אויף הונדערטער יאָרן להבא" אַלע ליקוי חמה און אַלע ליקוי לבנה. נאָך דער ספירה געפינט מען די קאָנסטאַנטינאָוויטש, האָט ער האָט געפירט דעריבער מיט דער פאַרייניקער אַקאַדעמיע. ווי הייסט עס איז אמת, און וואו די כּלבים זענען אויסגעקומען, הייסט מען נישט. צו חכמה — זאָגט מען — פּלעגט ער, דער שטאָט, און ר' ישראל זאַמאָשטש, דער בעל מחבר פון „נצח ישראל" (וויבאַלד איך האָב קיין ספרים נישט) צי־זאַמענקומען זיך ביים „אייזערנעם קאָפּ", און נאָך חצות, פאַר עלות השחר, זיך מתווכח זיין אין חכמה... פון ישראל זאַמאָשטשן ווערן די מעשׂה זאָל אפילו אמת זיין) דער מען ייִנגל. דעם דעקסטירטן רבי; גלייכער מען שרייבט. נישט קיין גנבֿ, נישט קיין שלעכטס.

און גבירים געווען...

— פּאָטעמקינאַרטן. גרייסנישטער געראַלטן.

— דער־פילין, אַרייסגעבראַכטן.

— נאָך פּראַגעטען געמאַכט. הקיפים אין באַנק, דער קראָנאַט זאָגט, דאָס דער פּרינץ הייסט. און מען ליצייטערט נאָך אַזאַ ייִד. דאָס נעמט אַליין נישט אויך פאַרן טעטן, למשל־

— ר' יוסל!

— נפטר געוואָרען אין שטאָט, — איין אביון...
— אַ יתומה געלאָזט — אַ בוגרת...

פון דעם ווייס איך אויך עפּיס. די יתומה קען איך. אַ הויכע, אַ מאָגערע, מיט שלעפּעדיגע פיס, וואַסערדיגע אויגען און האָהר — ווייסע, ווי פלאַקס; דאָרפישע האָהר. אָבער מען לויבט זעהר איהר פוילישׁ רעדען. און — די פּאָר פּאָרטרעטען, וואָס העַנגען ביי אונז אויף די ווענד: נאַפּאָלעאָן דער דריטער און זיין קיסערטע אאוגעניא, מיט וועלכער איך האָב מיין לעצטען רבין געפּייניגט, — די רויטע גרויסע, הויכע און ברייטע שאַפע („אַ שאַפע, חי אַ הויז״), און וועלכער, זיך בעהאַלטענדיג פאַר׳ן ד״ר סקשינסקים נקמה, איך האָב איבערגעפיהרט אַ פולען טאָפּ מיט אייער, און די צוויי לאַנגע, שוואַרצע שטאַנגען, מיט די מעשענע גאַלקיס צו פאַר־האַנגען, וואָס די מאַמע לאָזט נישט קיפּען („משוגע מיינע שונאים!״) און וואַלגערן זיך דעריבער אַרום אויפ׳ן בוידעם, — די אַלע דריי מציאות (די ליעבשאַפט צו מציאות, וואָס איך האָב געירשנט!) האָט דער טאַטע אויף דער ליציטאַציע ביי דעם יוסל אין דאָרף געקויפט.

— „רע־פּוילין״... איינציגוויין אין שטאָט אַריין געטריבען.
— ווער איז געבליבען? איין י. מ....
— איז ער דאָך י. מ.!

אָבער די פּאָסעסאָרען זענען געווען „אויסגעמישט״ מיט פריצים, געפיהרט זיך פריציש, געקומען און געברעַנגט אין שטאָט אַריין פריצישע מנהגים, ווי די „לייפּסקער סוחרים״ פון לייפּציג — אַ ביסעלע דייטש! — (די דייטשקע, וואָס איז אַ גלגול געוואָרען!)

— אַ מהלך קיין לייפּסק!
— גזלנים אויפ׳ן וועג!
— מען פלעגט דאָך פאַר׳ן פאָהרען שרייבען צוואות, אי־בערגעלאָזען גיטן על תנאי...
— נישט אונזערע צייטען!

— — — — — — — —

— אָבער געהערט האָט מען, פערציילט האָט מען!
און „אונזערע צייטען״ זענען אויך נישט אַזוי שלעכט.

ערשט נאָך אײַנגעבויט. צעטראָגן אין אַנדערע. עס קומט קיין
וואַרשע צו י. ב. אין דער אַרײַן — יעקב ריטמאַן. דער גרויסער
אַפּיקורס אין „חוזק ערמבויט". מײַן פֿעטער. דאָס רעדט וואַס-
רען מיינע נתנים — מיינע תאוות געדרים. פֿרעגט זיך דימער-
קעריש. ניטש נאָר קורץ. אָבער ניטש איבער די קוויטן. וצוויי
ראַסן געקעגן. בין צו קויטן — דיטשטעריש. נאָר קורץ, אַ נײַען
קלאַנג זיך אין די מאַרינקע רײַס קיט אָן מיט די וויטען דאָס
געוויינט — עלטע רייטן. פֿאַרטן דורך בראָדער וויגער. קומען וי
צו אים. וויינען... בײַ אים איז דאָ אַ באַך קליינע בפּרימ-לער
אין אַ „גליטערנער" שאַנק. צווישן אַנדערע: די עשׂנגערס „בעטי-
קליגן". וויין „קוגעל". דאָס ער האָט איבערגעמאַכט פֿון שילערס
„ראָקל". אין די מעליס... אין דעם אַלטען ר זלמנס הויז ער
אַליין — אַ פֿערציטישער פֿלײשיגער ייִד. אין אַ בריטן מיליך אין
דער דאַגר — אַ שמאַק מיט אַ ווילבערנע גאָלקע. נעמט (צוואַמענ-
מאַנענדיג ניגון) מיטן שמאַך פֿאַראיס. דער שמש מראַט נאָך
די ווילבערנע פּיטקען... ווין רייב (אירו נאָמען האָב איך פֿער-
געסן), אַ ירענע מיט „אַ דרײַ-נאַדעגען-ווידער". ניטש קיין גע-
לערנטע איידלען: די „געהויטען" — דאַנגע בריליאַנטענע איי-
ערינג — באַמבלען זיך איך ווינגע פֿערעם פֿון שטערנעם-בגל
אראָב. און אין ווינער הויז: אַ געדריל אין מיטן הויף, אַ היל-
צערנער גאַניק, דאָס ליכט אים שמאָל, פֿאַרהאַנגען אין די
פֿענצטער. און אונטער די פֿאַרהאַנגען (ווײַ לעגער דאָס העמער-
איפֿן גאַניק, ווינטער-צײַט — איז אין געדריל, איז אַ באַנק אים דעם
אײַנגעגאַנגען בײַם אין דער מיט, און מיטן קראַגן פֿון אַלעבלי-
בליבן אַרום), ווײַט אַ מאַלבער אין אַלמנה, צוויי מיידלעך (אַ העלם
און אַ שוואַרצע) און לערנען פֿראַנצייזיש פֿון אַלעריאַרק און
העלט רייטש „די אַ וואַסער", עסט אַ גרייסע ביבליאָטעק דאָרט
פֿאַראַן. שפּעטער האָב איך פֿון איר אויסבעקומען אַ בוך.
אין א... ל... פֿראַגט זיך שוין אַליין רייטש, עלטע רייטש.
דאָרט אין קך שטאָט, רעכטס (פֿון מאַרק גערעכנט) צום אָפּ-
צייטיקלאַב. אין אַ בעזונדער הויזל. שוין מיט אַ גרויסען
גאָרטן. הויך מיט ברעטער אַרומגעצוימט. איז דורך די שמאָל-
בען פֿון צווישן די ברעטער, אַז מען נעמט זיך באַרען, — עס איז

ביים שמאָלען וועגעל,— זעהט מען, ווי אין גאָרטען דרעהט זיך אַרום זיין איינציגע טאָכטער, אַ הויקעריל, וואָס שעמט זיך אַרויסצוּווייזען אין גאַס אַריין, און רייסט בלומען אָדער קוקט אַריין אין אַ ביכעל.

פערהאַן אין גערטיל עפּיל־און באַרען־ביימליך. — מיר קריכען נישט איבערן פּלויט. דרך־ארץ און אָבשיי פֿאַרן קליינעם געבילדעטען הויקער און — פֿאַרן סמאָטריטעלס הינטעל....

און ק... דער וואָס האַלט דעם ווײנהאַנדעל, וואו די אָפֿיצירען טרינקען און פּריצים פֿון אַרום — עסען און קויפֿען אַהיים וויין און באַקאַליע. פֿערהאַן דאָרט אַ פֿיין, בלאָנד „פֿאָרצעלייען“ מיידעל, מיט זיידענע, לאַנגע בלאָנדע צעפּ (זי וועט דערמאָנט ווערען), וואָס לעזט ביכער, געבאָרגטע פֿון פּריצים און אָפֿיצירען.

און י. מ.׳ס הויז, וואו גרויסע אָפיציערען שפּיעלען פּרעפֿעראַנץ, וואו אַהין דער גרויסער אַפּיקורס יעקב רייפֿמאַן וועט קומען אַלס לעהרער?! און — אַ הימיש מנין דאָרט פֿערהאַן, מעדר פֿאַר די קינדער; י. מ. אַליין איז דאָס מעהרסט אין וואַרשוי. פֿאַרן עמוד אַלס חזן פּראָדוציערט זיך אַ היטעל־מאַכער, דער כאָהר — זיינע ברידער, אויך היטעל־מאַכער. נישט זעהר קיין פֿרומע יודען. אַ ברודער האָבען זיי אַ שטיקעל אַפּקורס — אַ לערער פֿון קאַליגראַפֿיע, וואָס שרייבט יודישע שירים, אַלאַ עטינגער! איינער פֿון די „זינגער“ וועט אין קורצען געהען פֿון דער וועלט, וועט מען פֿערציילען, אַז ער האָט זיך, פֿאַר גסיסה, געהייסען געבען אַ ווערמיגע פֿלוים צו עסען. אַז מען וועט אויף יענער וועלט שמייסען און אויסרופֿען פֿאַר וואָס, און מען וועט דערמאַנען די ווערמיגע פֿלוים, וועט ער וויסען — אַ סוף! און זיי זאָגען אַלע „עברי!“, נישט ליטוויש, דאָס וואָלט מען נאָך דעמאָלט נישט פֿערטראָגען. אַ ליטוואַק איז „אַ צלם קאָפּ“. אַ ליטוואַק זעצט זיך אין אַ קרעטשמע ביין אַיין ערלית און לערנט. און זאָגט צום פֿערגאַפּטען אורח: „איהר ווייסט גאָר נישט, אַיין אשה צנועה דאָס איז!“ זי איז דאָך איהם מאכיל ומשקה און לאָזט איהם נישט מפסיק זיין פֿון לערנען! (זעה — „דער חלום פֿון ליטווישען מלמד“). אַ ליטוואַק, אַז דער צווייטער רופּט איהם צו שמד, ענטפֿערט: „וואַרט, איך וועל נור אָבדאַווינען מנחה“ — און אַ ליטוואַק איז נאָך אַ יקר המציאות אין דער גאַנצער גע־

גענג. און יאַמישן געהערט אײנער. אַפֿילו גראָד אַ פֿײַער,
נאָר אַ פֿײַנער יונגער מאַן. מאַכן די ווינקעלעך אויגנס, און ער,
נעבעך, אַרײַנקוקנדיק די אויגן פֿיל פֿאַרווײַצן...

ווי זאָגן פֿרײלעכע עטלעכע. שמחת תורה, די גבֿירה אין
די גרויסע בריליאַנטן אין די אויערן, מיט קליגעריל, מיט פּערל
אויף דער ברוסט. אַרבעטן ראָלו וואָס אין לעבן, די אויפֿן פּאַ-
טריס אין סאַלאָן. — די גבֿירה שמייכלט ליבלעך אין רעדלאַנג
גבֿיר: מערס וואָס מיין, איר שרעקט אין מײַן באַנג באַק
אירס, נים, ביטער, צוקער-בראַנפֿן; עטראַם רײן איין. און ווי,
דער חזן מיט די משוררים, זינגען לידערן „רני תורה מיטן
האַמער, קלאַפּס שוין אין קאַמער, און גאַלדסאַרען — מיט די
פֿיגעלען אין יידישע לעדרען אַרײַן, „שיין פּאַנז די אימות העולם
דאַרפֿן אויך אײַנר אין יאַמישן — עטראַס קאַמיש, די רעדנאַנג
— דער זינגען די אימות העולם? אַבער עס זינגט זיך!

אין דאָס מײַן זאָגט קײן פֿיט נישט. צו זינגער פֿריילעך
זיך דער געמישטער, נישט פֿײַרט מער עלט, פֿון מענער שטיב
אין פֿון דער ווײַבער-שטיב (די פּאַלעס) אין הויז — אין התחלה
פֿון פֿרײַד. ווי גבֿיר איז מען זיך געקענט מלבד מיט דאַרף
טראַסק, אָבער פֿרײַער מוז מען הייבן די צונג, צו מען פֿאַרט...

אין דאַרפֿן דאָרטן קינדער-פֿײַנר, אין אַלטער בחור, א
געזאָלטער, האָט אַ בחור אין אַ מחזור מיט דײַטשער איבערזע-
צונג. הייבט פֿון „פֿראָך, דער פֿון „עקזאָלטס", — פֿרעגט מיך
אַמאָל:

— וואָס איז אײַער פֿאַרלאַנג, די דער אין הערן?

איך געדענק הלל אין זאָג: וואַרבאַ לרעך במעך. ער זאָגט:
נײן, עגלי, דאָס איז דער יסוד!

אבֿות, אין דער יעלבער געזאָלטאַגס אַרײַן, אַז עס איז אַמאָל
(איך געדענק שוין נישט, צוליבן וואָס) אַרײַנגעקומען אַ געמישטער
רפֿאל קסינאַלנער, אַ שטאַמעלדיקער ייד, וואָס האָט אין עסנ-
פֿאַבריק, און דאָס איז ערשט געקומען פֿון ערגעץ, צוליבן איין
אַסאָציאַציע, פֿון אישלאַנד, און האָט פֿאַרציילט, בעיני ראיתי,
ער האָט אַלײן געזען, אַ וואָגן איז געפֿאָרן אָן פֿערד,—
דאָס מאַכט זיך אַזוי צעלאַכט, אַזוי לאַנג תוך געמאַכט, אַזוי לאַנג

זיך געוויצעלט און אַזוי לאַנג מיט ווערטליך געשטאָכען, ביז דער יוד ר׳ רפאל האָט געמוזט „מודה“ זיין, ער האָט „משטה“ גע-ווען, אויסגעטראַכט... אָבער איין התחלה איז שוין געווען! אַ זאָ-מען פאַר נייע צייטען — שוין געוואָרפען!

און אַפילו אַ פשוטער יוד, דאַכט זיך, נישט זעהר קיין גיכטערנער, פאַלט אַמאָל איין און ער קומט פלוצלינג אין חדר אַריין, וואו זיין איינציג יצחקל לערנט, און זאָגט:

— רבי! (אַ גרויס-פּוילישער, מיט דער ריש) נייע צייטען; מען דאַרף זיין געבילדעט! מיין בן דאַרף אַ חתן ווערען!

— וואָס איז אייער פערלאַנג, ר׳ דער און דער?

קיין פסוק וויל ער נישט. קיין אַפּיקורס, וויל ער נישט, ער זאָל ווערען, אָבער —

— אַ פרק קאָנקאָרדאַנציע מעגט איהר מיט איהם לערנען! יעדען טאָג אַ פרק!

און עס דרעהט זיך נאָך אַרום אין שטאָט, דאַכט זיך, אַ קאַנדידאַט אויף דער „תוכחה“, עפּיס איין אָרימער, אַלטער, הוי-כער, געלער, ברייט-פּלייציגער יוד. דעם פאַמיליען-נאָמען קיינמאָל נישט געהערט, דער צונאָמען — נישט דרוקפעהיג, מיט׳ן נאָמען „יואל“, וואָס האָט גאָר ערגיץ אין רוסלאַנד אַ זוהן, וואָס שיקט איהם געלד מיט דער פאָסט, אַ „פאָלנעם יעדנעראַל!“ (רוטיש-פּויליש-פעסטונג-לשון בנוגע צו מיליטער-זאַכען)

קיין שטאָך-אַרבייט וועט פאַר דער השכלה נישט זיין!

ערגיץ אַנדערש פילדערט, רוישט. חסידים שמייסען די משכילים אויף קאָנקאָרדאַנציעס, — משכילים שרייבען מיט איין איין האַנד שירים בשבח ההשכלה און וועגען די פיער צייטען פון יאָהר, און אָדען — דאַנק-און לויב-געזאַנגען צו דער ממשלה, פאַר איהר חסד צו כנסת ישראל און מיט דער צווייטער האַנד — מסירה׳לעך אויף די שוואַרצע... און אַ מלחמה מיט תקיפים און קהל, אַ מלחמה מיט רבי׳ם, אַ מלחמה מיט חסידים, מיט רבנים...

ביי אונז — פון דעם אַלעם קיין צייכען.

איב איך וועל קלאָגען אַמאָל:

אַלט און צוואַנציג גראָשען פליישׁ אַ פונד...

און צום גראַם:

„אַרויס צו װאַרפֿן פֿאַר די הינט."

און פּלוצעם:

„און אַ פֿײַער. אײ. אַ גרױסע קלאָג!

„שטײנער און בײנער און אַ פֿאַרשטע ראָג"...

און נאָך שפּעטער. און „חסידים בײדע" װעקאַטען מיט מײן נגידיון שידך בײ לעכטנפֿעלר געהוליט) אַ פֿאַמע „חנה". דאָ די הקלרן מיט דעם נאָמען דעם פֿערשרענט פֿון ראש הקהל'ס זײן. און דער ראש הקהל דער קרית א. א. ר.... װאָלט עס זײן נישט מעקער די אַ נאָכגעלאָכן... װי איך דאָב נאָכגעלאַכט דײנען... ניר מיט מעקער געשמאַקלאַנקיט. נערין בײ אײנ אַ פֿאַלט װעגליך צו דער „מאַקענע", אָבער אין שטיגל אין דײבערי. און-איך בעל געװאָרן. דער אידעאַל פֿון אַ ראש הקהל און זאַמרשין איז (בײ און דער לעגענער צײט בײנעטן) אַ זיך. דאָס קען נישט רעד־דען. און דעם נישט פֿלידערן און מאַניפֿעסטאַט. — דאָס קען זיך נישט אײנשרײבן (און דעם נישט תחינען אין קהל'ס דיטען, דער תהם פֿון דאַזאַר לעבט בײן אַ בעל־הבית) און בעקעמט פֿעשט פֿון דײב. פֿאַר דאָס ער מאַכט נישט בעטער התנה די מינבער... קען דבים לאָזט מען און זאַמרשין נישט אַרײן. מען דאַל נישט קען מחולקת. הערט זיך, עמין פֿאַרט. לײכט מען צום נאַציעליק, שטעלט ער ראַלען בײ אַלע בראָמען. דעם עמר על גבים, אײר, ניט קהל. בעקייט זיך די בײר:

— קרין נאָװאַר!

ר' גירשן דעקיך „פֿון תהלה" (אַזױ פֿלעגט מען אים רופֿן) דאַל תקא אַרײן קין זאַמרשין, און אַ בעל נצחון — קיפֿט ער זיך אין שטאָט אַ הױז. מען דעט דאָך נישט אַרױסטרײבן קין בעל־הבית! לײדר „תקף יעדר גנבים ער זיך אַרײן בײנאַכט! — און דער פֿרית, קץ השטיב... מען דײבט שױן: אַרױסגעטראָגט, נישט מיט גרױס כּבֿוד!

חסידים זענען דעגנג אין דער צאָהל און דאָבען נאָר קין דעה נישט. לעקען זיך ערשט אויס פֿון די „װאַנדער", דאָס זײ דאָבען בעקומען, און גאַנג צײט. פֿון קהל און װײנע פֿאַר־שטעלער. אַ ייגנער־מאַן, נאַטירליך פֿון דער פֿרעמד. קריגט בעקאַנטמאַכט, דאַבט זיך אַרויס, לויפֿט צו אַ רבין. — מען שיקט

נאָך רייטער, מען חאַפּט איהם, מען מאַכט איהם אַ פּעקיל. מען פֿיהרט איהם אַזוי איבער דער גאַס, אין דער היים – מקיים פּסק, דערנאָך צום רבֿ. אָבגעיגט און — היידאַ! נאָך אַיין אייגענעם זיצט מען שבֿעה! אַ גאַנץ „מנין" אַז מען חאַפּט, פֿיהרט מען אין מאַגיסטראַט אַריין, שערט מען אָב מיט גוי׳שע הענד די פּאות און מען גאָלט האַלבע בערד... מענשען געדענקען עס נאָך.

היינט, דאַנקען גאָט, שטיל! דאָס הייסט — זיי דאַנקען גאָט! אַז דער אישביצער רבי וועט, מיט יאָהרען שפּעטער, וועלען איבערפּסקענען דעם זאַמושצער רבֿ׳ס (דווקא שוין נישט קיין שם־דבֿר!) אַ דין תּורה, וועל׳מיר זיי לעגען אין תּרם אַריין: מיר — דייטשען די אישביציער חסידים!

וועל׳מיר אפּשר מלחמה האַלטען מיט׳ן רבֿ?

איז אונזער רבֿ, מיין פֿערהערער, מיין שפּעטערער ר׳ זישעלע, — ר׳ משה וואהל.

אָבער איהם קומט אַ מדור מיוחד!

— — — — — — —

ר׳ משה וואהל — דעם ליסער׳ס תּלמיד. ער ציטירט זיין דעה און שרייבט: ותּלמידי הגאון... געווען אַ גבֿירישער איידעם, געוואָרען סוחר; דאָס געלד פֿערלוירען — רבֿ אין זאַמושץ. אַ שונא בצע, זיצט ער שוין אויף דער שטוהל אַ יובֿל, און לאָזט זיך נישט געבען קיין הוספה. „מאַכט מיר נישט קיין רייכען האַלז!" רת"ש נעמט ער נישט! דין־תּורה־געלט צעטיילט ער צווישען די בייזיצער — דיינים אָדער בוררים. נעמט נישט אין מויל אַריין, וואָס זיין רביצין קאָכט נישט. אויף אַ סעודת מצוה ניפּט ער אַביסל, אַ ברכה צו מאַכען; עסט אַ טרוקענעם כזית, צוליעב וואַשען און בענשען.

און — אַ קליין זים יודאַלע, אַ וויים זילבערן בערדאַלע. אויגען — ווירקליך „טויבען־צוגלייך"! קינדער — דאָס גאַנצע לעבען! אין גאַס, אין ביהמ״ד, ער בעווייזט זיך נור, רינגעלט איהם די יונגע חבֿרה אַרום, זעהט מען איהם אַרוים קוים עט־וואָס העכער – אַיין עלטערס צווישען הענדליך. און האָבען האָט דאָס יודאַלע אַ קינדיש ציטעריג קיל׳עכיל — אַ פיין זילבערן גלעקעלע. און אַז ער דאַווינט, וואָס זיין חזקה איז, כל נדרי אין שוהל, קלינגט עס,

צעפּיטשט זיך עס אין מײַן הערץ עס אין דער גרויסער מיטעלער
פּשטלקים, און אַלע הײַנטיקע היגלאַך, די אַנגעטאָן אײַי אײַ־
מען אין דער הײַנטיקער שטיל... און — אַ גאַנץ יאָהר אַ מיקל.
אַלץ כּשר און כּשר. אײַן אַרומע כּנסת ישׂראל. אַלץ איז הפּקר
מיינט, אַ גאַנצע שבועותדיקע יקרות... איבער פּסח, די אַביש אין
ראָסטן ציטערס ער פאַר ברית שבטישן!

און פאַרלענגן פּסוקים ער גליך פון דער גמרא אויפ.

יאָגט מען, און, פאַרשטעלט זיך, נישט אַני רער: דער
אין דער פון די גלילי הפּסוקים וואָס אגדיש. ענטפערט ער שטייפּ־
לענדיג:

— אין מײַן צײַט און אין מײַן שטאָט בין איך דער איינ־
ציגער פּוסק!

שוין, דער מען שוין נישט מער דערפאַן.

און פאַר דעם קלײנעם, ציטערדיקן יודעלע, ציטערט מען
אימת המלכות, פון גביר בזין חסיד, בײַן קל שבקלים... ער איז
מקפּיד: דאָס הייסט: נישט תּם ושלם, ער. אָבער קלאָר הי
דער כּאָג: מען נעמט זיך פאַר אים אָן. אים צוליב אָרער —
ומת אָביתו!

דער בית פון שמעי גביר, וואָס דאָס אים אונטער די
אײגענע אַקערן גערער, בערימט זיך: ער לייגט, אים אַראָבזייגן
דאָס שטריימעל פון קאָפּ, הייסט איהר אַביסר, אָנגע לעגט די
ביטע אונטערן הקלדש נאָמען.

אַז צוליב זײַן כּבוד איז גענוג געוואָרן דער פּוסקער:
די פּוסקים חסידים לייקענען נישט. די מעשׂה — אַזוי גערעדן:
קיינמאָל קען וואַמישן דער פּוסקער, (פון דעמאָלט אָן לאָזט
מען כּאָך קען רבים נישט אַרײַן), סאַלט איהם אײַן, זיך נײַ־
צו זײַן, די אין אנדערע. זיינע שטעטעלעך, נעמט ער דעם גבאי
און שיקט נאָכן רב. שטיילט די משה האָל אין ענטפערט:
...גערי, האָנ איהם. אַז דער כּבוד התורה פאַרלאַנגט, מען יאָל
פּרידער קומען צום מרא דאתרא!" — פאַרלאַנגט ער נישט, דער
פּוסקער, פאַרט ער אַב און איז נישט מוציא שנתו...

— גערעט — וואָגן די פּוסקער פון רבינס צו אַ שנה
היוצאת מפּני השלום...

און צוגעגעבן ווערט, נישט אָהן גדלות:

— און מיט אַזאַ צדיק יסוד עולם ווי אַ טריסקער, איז מען טאַקי מדקדק כחוט השערה!

און אַז יעקב רייפמאַן קומט צו אונז, צו י. מ. אין הויז אַריין, אַלס לעהרער אָדער העכערער מלמד, און עמיץ וואַרפט אונטער קעגען איהם אַ חרם, אַ חסידישע קונץ... און ר׳ משה וואַהל לאָזט אויסרופען, אַז ווער עס איז מתרים אָהן דער ידיעה פון מרא דאַתרא און זיין בית דין צדק, איז אַליין בשמתא... און דאָס זעלבע יאָהר שטאַרבט אַ חסידישער יונגער מאַן, — ווייסט מען אויף זיכער, איז ברור כשמש, אַז אַוועקגעקומען איז ד׳ער חרם־אונטערוואַרפער! אַז דאָס איז זיין עונש געווען.

מען הייבט אָן צו נעמען צום מיליטער. מיין טאַטענס עצה, מען זאָל נישט געהען, „קיין וועלט וועט מען נישט אַיין״, געפינט, נאַטירליך, ביי קיינעם קיין אָפקלאַנג נישט. עס געגענט די סובּ־רעוויזיע, עס בלייבט, אַז די, וואָס וועלען אַוועקגעהען, דאַרפען בעקומען פון שטאָט שטיצונג. איינ׳ן וועג און פאַר דער פאַמיליע אין דער היים. ר׳ משה וואַהל שטעלט אַ פושקע ביי זיך אין דער צווייטער שטוב, און לאָזט אויסרופען, אַז דער יושר איז, אַז אַלע בעלי־בתים זאָלען אַריינוואַרפען אין פושקע מעשר פון זייערע רוחים... געוואָרפען ווערט, ווי געזאָגט, אין דער צווייטער שטוב, ביחידות, קיינער זעהט נישט, אָבער מען האָט אַזוי מורא עובר צו זיין אויף זיין „גזרה״! אַזוי פיעל פחד פאַר אַ טעות אין חשבון, אַז— מען געפינט „שרפ׳ט״!

גאַפט מען!

און ווי עס פאָלגט דאָס ווייבער־פאָלק!

איהר וואָלט געדאַרפט זעהען, ווי מען ענטלויפט פון די פעסליך און שעפליך פיש אויף שבת, אויב דער פישער וויל טייערער מיט אַ גראָשען, און ר׳ משה וואַהל, מורא האָבענדיג, אַז אָרימע לייט וועלען צו קיין פיש נישט קומען, קיין רעכטען שבת נישט האָבען, שיקט אַרויס דעם שמש: קיינער זאָל נישט קויפען!

ווי פון אַ פייער ענטלויפט מען!

און י. מ. דער גביר אַליין?

ר׳ משה וואָהל לעבט מיט אים יעדער נאַכט. „שטילערהייט"... און
פֿון יאָמערטאָגן. אַז מען האָט „שטילערהייט" צוויי אַ רגע הזכּרה און
ער שמייכלט נאָר אויף דעם שמייכל. און יענער האָט געזאָגט: דעם
פּלאַן־פֿלאַטער. דעם פֿאַטערישקל אין נאָך... און לאָזט וואַנען...
ער האָט צוויי קיין צייט נישט, לאָזט ר׳ משה וואָהל אים אָפּ־
געלעקן: אויף נגל בגרות אל. און ווער עס האָט פֿאַר נאָכט
קיין צייט נישט. קען נאָכט. חס ושלום, אָבער פֿאַר יענעם קיין
צייט נישט האָבן...

לויבט טען שרון!
און דער קל שבקלים!

אינגעל, פֿריטאָג צו נאַכטס. האָבט ער זיך אויף שטענט אין דער נאַכט. עפּעס אַ שאָטן האָט אים איבערגעריסן. קוקט ער אויס. גנבים שטעלן אויף די שרייבן פֿון פֿענסטער. אַ קאַט בעטרייסט זיך. און אַזוי ישראל. דאַנקט ער און לויבט דעם אייבערשטן, וואָס „רבי גנבי ישראל" האָט נישט מחלל שבת געווען: דער גנב איז דערווייל אַריין, נישט־ענדער און פּרוּווט צו די שבתדיקע לייכטער. ווייל די לייכטער שטיין אָנגעלאָפֿן אַ ייד, — אַז ער מבֿלקר די לייכטער! בעטנט די רביצין אין שבת אין מיטענער לייכטערלעך. אַ יידענע — לאָזט זי אָבער פּרוּווען ביים זיך געניטן. שרין: דעם צווייטן ערב שבת, מען ברענגט אָב די לייכטער. צוויי יידן פֿאָבערט האָבן זיי גענקייבט. איז איינער איבערגעקומען האָט מיין, דעם צווייטן — איבערגעלאָזן אַ קינד, לא עליכם, אויף אַבֿרה.

און דער ר׳ משה וואָהל אַליין האָט שוין, דריטן אַלע, שוין אַ יאָהר דרייסיג קיין פֿעלער אין דאָרט אַריין נישט געגעבן. געדענקט ש״ס ופּוסקים איבערהויפּט. ווי מען הייבט אָן, זאָגט ער, אַז מען דאַרף. דרייטער: די לאַנג ער חול, בעל פּה. און לערנען לעבט ער דורך די קליינע „בוכלעך". פֿון דאָגען נעמט ער זיי?

ווען ביין אַרום אין בית־דין־שטוב אַ דין אַ תּורה. קיין בעלי־דינים נישט דאָ. גייט ר׳ משה וואָהל, מיט אַ בענקל אין דער האַנט. אויף אַן אָרט אין קהל־שטוב. און שטעלט זיך אָב פֿאַרן תּבֿה, און גיט אַ פֿרעג:

— ווי מיינסטו? איז מעגליך אַ מענש זאָל אַרומגעהן בּורוויס אויף צובּראָכען גלאָז?

געמיינט חרבונה'ן; געלעזען „מסתּרי פּאַריז"...

— — — — — — —

ווי געזאָגט, די בת מלכה השׂכלה וועט בּיי אונז קיין שטאָף אַרבּייט נישט האָבּען. עס וועט זיין, אַ ראָמאַנטישע זאַך. יונגליך וועלען אַרום געהען אין מאַרק און דעקלאַמירען בּיי'ם שיין פון דער לבנה: „ציון, ציון", „החמלה", „יונה הומיה"...

און דערבּיי וואַרפען פערבּענקטע אויגען אין די געוועלבּער אַריין, וואו כּלה־מיידליך זיצען... אַ משׂכּיל וועט דורכפאָהרען פון ערגיץ. וועט זאָגען:

— דאָס ערשטע — מען עסט נישט! יודען עסען נישט! איהר זאָלט זעהען, ווי מען עסט בּיי די אומות העולם!

און די קליידער וועט מען אינטערהאַקען!

און פון דעסטוועגען בּעקום איך שׂכר השׂכלה!

— — — — — — —

דאָ מוז איך אָבּער איבּערהאַקען אויף אַ ווײַלע און מאַכען אַ קליינעם שפּרונג אין דער צייט — צוריק. און דערנאָך אַ גרויסען שפּרייז פאָרווערטס. קיין טענה צו מיר קענט איהר נישט האָבּען. איך שרייבּ ניט קיין אויטאָבּיאָגראַפיע, אַפילו נישט קיין חראָנאָלאָגישע ערינערונגען. איך וויל אַייך נור איבּערגעבּען אַ בּינטעל שליסעליך צו מיינע זאַכען.

און אַ שפּרונג צוריק מוז איך געבּען, ווייל איך האָבּ אויפ'ן וועג, אין אַיילעניש, אַ מלמד פערלוירען. און דוקא אַ יוד אַ הויכען, וואָס דאַרף זיין שווער צו פערליערען, און מיט אַיין (בּיי אונז וועניגסטענס) אונגעוועהנליכע בּיי־פּרנסה, וואָס האָט געדאַרפט בּלייבּען אין זכרון — אַ טאַבּיק־שטויסער געוועזען! פריהער האָט עס געטהון די רבּי'צין, איז זי קראַנק געוואָרען און קרענקט שוין אַ צייט, -- ליגט זי און קרעכצט. ער שטויסט טאַבּיק און הערט, ווי מיר לערנען בּיים טיש. איז ער אַ למדן אַ גרויסער, זאָגט אונז פּאָר אויסווייניג גאַנצע סוגיא'ס, און — אַ גרויסער פּשטן. הייבּ איך מיך אָן צו פּשטלין, — „אַהאַ, קריכט שוין בּיי בּוי־בּעריק!" זאָגט ער עס נור, שאַד נישט. איך האָבּ אָבּער מורא,

ער זאָל ניט צעקלאַפּן, ניט לייגן די פינגער אויף יענער גמרא. דער ייד איז פאַל בטבע, קומט ער צו. זייט איך אָן צו גיכען. און דאָס ערשטע פינגער און ערשטע ראַנד. האָב איך מורא פאַר זיין דאַגה: בין איך א גאַנצן זמן, אזוי ווי ער וויל, א פּעטשן...

בשעת'ס פון מאַגיק און ווינק פינגער, מוז איך שוין פון דעם שפּרינג פּאַפּירס. און איך א נאַר שפּעטערע מעשה פער-ציילן. די מעשה, וואָס קומט מיר איצט ווינקן, וועל איך גיב נאָר א פּרשה חתן השלה...

— — — — — — — —

עס איז שוין לאַנג נאָך דער הילולא-צייט. מען האָט זיך פון איינר שוין אָבגעלאָזט. מען קומט שוין אויף איינר. די און דער צייט פון שפּאַלט קליידער — אויף א קרינאָלינע. מען בצי-שלינגט זיך, ניט צוגעפירט ראָבער און וואַלגן צו די מאַרצלען, ניט הערט אין לינק — צו די צוויינען. — נאָר אָבגעריסן צוויי-ליך און איינגעריסן און פרעמדע שטאַמען. אויף קלאָר, די אַנ-דערע. ריכט מען ניט... אָבער יענער חנוכה איז קיין יוגנ ניט געווען...

און איך בין שוין אין אַלטער שרייבער. געפאַסן הורבנע-מאַנס:

פּיר-דינאָלן האָט אָבגעריסן די „גרויסע פירער"; דיין געוואָרן ניט צו-דערציילן. איך האָב מיט הילף פון גוטע מענטשן אריינגעגעבן דריי בענדער „וועלט ביבליאָטעק"; צוזאַמען די יאָרן אין ראַבעד — צוזאַמען מיטן איבערלעבטן קאַפּיטאַל. שוין נאָך די יובל-בלעטלעך האָב די האַריקאַלע יונגער האָט פערמיילט, גערר ניט אָבגענומען אין, נאָטירלעך, ניט אָבגעשיקט. און שוין נאָכן יובילעאום.

מיין אַרטיקל: האַרשוי, צוגראַגא נר' 1. — די „פערצייכענען געמט"... שוין, הייסט עס, א שרייב געמאַכט.

א חדר געדאַכט און — אליין געבליבן. נו ווי דאָס פאָלק בעת זיין באַהוש — יונגע שרייבער. אויפן אין מיט געטען!

און געטען, וואָס מוז איך חדר אַבל בעטערקן (דאָס „חדר אבל" — מיטן כאַמר המבשר וועגן מיין שראַבקיס:) געטען האָבן בעקומען, ליט וועגן געוואָרן — די „קנריסב" פון חדר.

די, וואָס האָבן נישט געלאָזט זיך פֿירהרען! די אַנדערע, וואָס האָבן אַזוי גערן זיך אונטערגעגעבן דער צענזור, געשטיפּט דאָס מאַנוסקריפּט צו מיין בליישטיפט, — זאָל גאָט זיך אויף זיי דערבאַרעמען!

איך האָב זאָמען געשטרייט, איבער זיי שבֿעה נקיים געזעכן, און קיים זיך עפּיס דערוואַרט. בעווייזט זיך אַ קעפּיל, עס שפּאַלט קיים די ערד, איך גיב שוין אַיין אָנהאַלטעניש, אַיין אָנשפּאַרעניש, זאָל עס נישט קריכען אַרום איבער דער ערד. אַרויף, צו דער הייך! דרעַנגליך אונטערגעשפּאַרט!

די דרעַנגליך זענען געבליבען!

בין איך אַליין. מען קומט נור צו מיר נאָך „סמיכות“...

איז שוין אָבער לאַנג נאָכען „עת לטעת“, קליין דאָס גערטיל, אָבער שוין ווילד אָנגעוואַקסען, עת לעקור נטוע... זאָגט מען: איך טרייב די יונגע טאַלענטען. געהט מען מעהר צום גוט-האַרציגען דינעסאָן; ער זאָגט נישט אָב אַזוי געשווינד דאָס לעבען. נור די ביי זיך שטאַרקערע קומען. און מיט אַ תנ״דיל: אָן אַייך ווענד זיך יעס! זאָגט איהר: נישט! צערברעך איך די פֿעדער. און אין די אויגען פֿלאַמט די זיכערקייט פֿון געניען אָדער גראָפֿאָמאַנען: דו ווערסט נישט קאָנען זאָגען: נישט!

קלינגט מען אַמאָל. מען רייסט מיר אַיין אַרבייט איבער. מילא, פֿיללייכט, בעווייזט דאָך עפּיס! איך עפֿען. אָהן אַ „גוט מאָרגען“ שפּרייזען מיר פֿאַרביי דריי געשטאַלטען. אין פֿאָרצימער איז טונקעל, געוועןן איז אויך אַ טונקעלער טאָג; דאָך זעה איך: אַ מיידעל, אַ בייניג פּנים, גלאַט פֿערקעמט, אָהן אַ הוט, לאַנגע הענד באָמבלען זיך אַרום קערפּער. הילכיגע, הער איך, אָבצאַסען, הויכע; זי וואַקעלט זיך אויף זיי... נאָך איהר — אַ מאָדנע-לאַנגער בחור אין אַ האַרטען קאַפּעליוש, אַיין אַרומגעבונדענע באַק, שוואַרצע הענד; נאָך דעם — אַ דיקער, אַיין אַראָבגעזעצטער, אין אַ ווייכען הוט מיט ברייטע רענדער: אַיין פֿליגעל ליגט מיט׳ן זוים אויפֿ׳ן אַקסעל, און אחרון, אחרון חבֿיבֿ — אַ מאַנוסקריפּט אונטערן אָרים — דער מחבר אַליין. אַ קליינס, אַ דאַרס, אַ פּיצעלס... און מען שפּרייזט פֿאַרביי אין שטוב אַריין. איך בלייב און פֿערמאַך די טהיר. אַז איך קום אַריין, זיצען שוין די

נחורים גיים מיט. דער יונגער און דער רויטער מיט די נאָמבערס אויף די רוקנס אַנטלויפֿט. גייט צו דערגיין דער „רויטער" פֿון מאַניפֿעסט גיים פֿיס: אַזוי קריכט ער אין אַרום א ביל. אין די מויל שפּרייט איבער דער שטוב. די אַמבאַסען הילכן. די לאָמפּן הענגען באַהאַלטן זיך. — קיינער בלייבט נאָך נישט דעם גאַנצן זיך אינעם שפּיטאָל. ריגאָרי דעם מיט. זי קאָן מאַנערס שרײַען:

— דען!

און שיקט א היטל בלויז צום ווילטערס אַמאָל. הינטער ער אים.

דער ציט־גייסט.

און לויפֿט און ציטערט זיך, און צייגט זיך אינעם לעבן...
די בתּים — אינזשעניערס און אינטעליגענטן — שפּאַצירן. דאָס מיידל גענומען שרײַען אויף די לעבן פֿינגער. קיין דאָרט נישט צו פֿאַרלירן...

און דער „ציט גייסט" האָקט...

נאָמרין, נישט יענער, דער הינטל־שטיק, די אַלטע קרינאָ־לינע... נור — דער האַרקאַליער!

ערגעץ, צווישן הימל און ערד שטייט אַדער הענגט א וועגן. דער וועלט־וואַגן שלאָגט: שטורעמען דאַרבעט, פֿייגל שטורעמען, דאָגט זיך מיטמאַכן אויך...

דער הימל — שוואַרץ. באַדעקט מיט שוואַרצן. א שטערן, בלישטשענדער וואָלקן געשטעלט א פֿערהאַנטקע זין...

גיט דער וועגער א קלינג, גיט זיך א דאַס אויף די ווין. דאָס אַראָב א שטראַל, די א שטיקל, לעכערט די תּמאַרין. פֿאַלט אויבן דאָס פֿון ציט־גייסט, און ער גיט א ציטער און א וואַרט א שטראַל — א שטיקל, א ציטער און א האָקס — אויף א דאַל־בען, אויף א גאַנצן אָרטן מיט אַמאָל: הההה — שטיקער שטאַרקער דאַלקען הייבן זיך אַראָב. פֿליען מיט געשוואַרן צו די הייזער, פֿאַרגיסן זיי מיט די פֿליגל, הילכן אָבשטעלן. עס הערט נישט: זיי הייבן זיך נאָר די פֿליגל אָב. קלאַפּן פֿון אַרני־מענשטען צאָרן און פֿאַרפֿלייצן זיך ערגעץ פֿאַר שאָנד. דעם וועלט־וועגער קען מען פֿאַרהאַלטן, אָבשטעלן — נישט!

שלאָגט ער, פֿאַלען שפּיזליך, וואַקסט דער צייט-גייסט און וואַקסט...

אויף אַ ווייזע שטעדט ער, אויף אַ גרינער און וואַקסט! און אָט, שוין איבערגעוואַקסען די בערגליך, די גרויסע בערג — הימאלאיען און קאַרפּאַטען! אָט, שוין מיט'ן קאָפּ אין וואָלקען אַריין! דורכגעלעכערט! שטיקער וואָלקען פֿאַלען אַראָב אין מדבר אַריין... עס איז איהם ווענִיג; דער זייגער קלינגט, אַ שפּיזעל שטיכט, ער וואַקסט. שוין אַרויף צום ערשטען הימעל, צום צווייטען הימעל... אַזוי וועט ער דורכלעכערן אַלע זיבען הימעל...

און עס פֿאַלט מיך אָן אַ שרעק פֿאַר'ן רבונו של עולם... נאָך אַ פּאָר קלינג, נאָך אַ פּאָר שפּיזלען, דערגרייכט ער צום כסא הכבוד... קעהרט איהם איבער!

צום גליק — אַיין ענדערונג...

אומגעריכט האָט ער, דער צייט-גייסט, דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען און אויף דער גרינער ווייזע אַ קליין-חנוודיג שמעקענדיג בלאָה-בלימעל דערזעהען... אַ זיסער שמייכעל צוגיעסט זיך איבער זיין שטרענג געזיכט... ער, וואָס דאַרף דעם כסא הכבוד שטירצען, שמייכעלט, בייגט זיך, בייגט זיך אַיין, שטרעקט אויס די האַנד, רייסט אָב...

און ער וואָלט זיכער דאָס בלימעל צו די ליפּען געחאַפּט, וועניגסטענס צו דער נאָז, ווען עפּיס פֿון מיר אַרויס גיט נישט אַ געשריי:

— געוואַלד!

די בחורים שפּרינגען אויף, די מויד, — דאָס בלימעל אויף די הויכע אָבצאַסען! — ווענדט זיך צו מיר, אייזיג-קאַלט-שניידענדיג:

— געוואוסט! אַז דער יונגער פּושקין איז געקומען צום אַלטען זשוקאָווסקי, האָט ער איהם אויך אַזוי אויפגענומען.

און גיפּטיג:

— אויך אַזוי פֿערשטאַנען...

און — אַרויסגעשפּרייזט, ווי געקומען... די בחורים נאָך איהר!

— — — — — — —

אַז דאָס איז די מעשׂה. דאָס קומט מיר שטענדיק אויף די געדאַנקען וועגן יענער דערציילט צייט... אַליין מוז זיך ביי אונז טרייסטן מיטן "בעלמעלי". אַליין אויגס, אויף געדענקען צו ... אָב-צאַמען, און אויך דעם דיר, כל ימין... אָבער הייַנט דאָס נאָר צו לעבן. דען איך ווייל פיר אליין קלאָר הערן...

און ווייניקן:

איך קריך קום אַרײַן מיט אַ פּוס אין דער "בעטעריונג". צו לעבן סמוט. הייַנט דערלבט עס דעם קאָמען אין קונצטנגען סרק, ווער איך אויס לאָגיל באַרעס ראַמער ניטס דערמאָנטקען: געווען אַ הויך שיבמאַן, געדענגער טאַבאַק-פעלדער. ביי היילען איך האָב צו 9 יאָהר טערקישען מיטן געקריבן. פאר 19 גראַשען. דאָס איך האָב פאַריוגלן געקויפט, אַ פּיטל. און האָב אָנגערייכן הייטן... און דאָס דאָס זיך. אז קראַנקבעטנס טיטן-מאַנאַסאַל איז קאַפּוט געוואָרן, זיך אַליין אַ קראַנ געזעסן. מיט שרייב-געצייג אין השׂכלה-ספרים אלס צילאָג, און איז דאָס לערנער געוואָרן פון לשון הקודש. — פון דעם הוד שיבמאַנס "פריי פקחה עולמות איך, די פאר פייער; לאָגבייליג: ביים קליינעם הינקעלע שטערן. דעם גרויסן שטערנס אַ זיין, דאָס איז גע-קומען לערנען ... פון אַלעגראַטן אויס: "ניט מאַרגן. דער ... די יונגע יי געשטאַנקען "גופי" - לערן איך — פראַגמאַנט-שפּיל. א מענטש איז ניט מחויב צו הערן, ווי אַ שטיקל היטס אויף נבה לשונות"... דעם ערנסטען אייגנטליך מאַכט אויף מיר יעקב רייז-מאַן. אַ מענטש געפינט געווען אין תנ"ך, מעהר ראַשי תולדות די אין "פּרי מגדים", און דאַנקט זיך ניט מיט אַ קראָנט. דאָס דאָס אַ געשטדונגענע דאָגי אין בראַנט אַ פּלוי-קאָפּן...

איז נאָך הײַנט. קום איך אַמאָל צו אים, ער איז נישט דאָ. אין אים אין דעם דאַלערן זיך פאַסיעלירן אים... מאַטעריאַל צו זיין אויסאַנאַנדאַסיע... לערן איך. דריים זיך אים, אז ער איז צוויי מאָל געבוירן געוואָרן. און ביידע מאָל אונגליקליך: איין מאָל — ביי ..., דעם אַ פּויש אין דאָסער צייטען אין די כנסת ישׂראל צייטונגען אין פּרעסן און איז פאַל השׂכלה אין הרשה, און דאָס צווייטן מאָל נאָך ערגער — השׂכלה באַל; ווען די כנסת ישׂראל איז אָנגעטאָן שוואַרץ, אויסגעקרילט שוואַרץ אין ... ווי אַ טייב.

און דאַרויף קומט ער אַריין, דער הויכער, שוואַרץ־בעוואַקסענער יוד און שמייכעלט:

— אַהאַ? שוין געשריבען?

איז נאָך וועניג... מוז ער אונז נאָך פאָרלעזען אַ שיר. ער, דער ביכער־וואָרים, וואָס לאָזט ביי זיך אין שטוב קיין לופציג נישט עפענען און עטעמט שאָטען מיט ביכער־שטויב, דערזעהט פלוצלינג אין חלום — אַ וויינגאָרטען, אין וויינגאָרטען — אַלערליי פירות און וועגען שֵׁענע, און „בלומען מיט רויזען" (פרחים עם שושנים", — דער פערז איז אַ — דריי־ווערטערדיגער!) און אויף די וועגען — אָהה, גליקליכע צייטען! — שפּאַציערען געאַרמט (שלובי זרוע) דאַכט זיך, די בלוטיגסטע שונאים! דהיינו: איינער וואָס ציילט יסודות פיער און אַ צווייטער, וואָס שווערט אויף זיבען און זיבציג...

מיין רוסישער לעהרער, מיט די קליינע בלאַסע אייגעליך אין מיט'ן בראַנפען־מויל האָט מיך געווים נישט צוגעצויגען, זיין גרעטש־גראַמאַטיק האָט מיך נישט גענומען... אָבער קוים האָט דער צייט־גייסט זיינע פליגעל צושפרייט, דער וועלט־זייגער האָט געקלונגען, בעקום איך שכר־השכלה אויף די טונקעלע טרעפ. — אַלע טרעפ אין זאַמושטש זיינען טונקעלע; אוים ענגשאַפט. און איך בין אויף די טרעפּ איין יונגעל, מיט ברענענדיגע אויגען, אויף דריי שוועסטער מיידליך!

און איינמאָל, איך עלוי „מאָנישׂ", וואָס קלער פון גאָר נישׂ, ווייס פון גאָר נישׂ, לויף, אייגענטליך — פליה אַראָב פ'ין די טרעפ, מיט דריי אָנגעשמיערטע בייגעל אין קעשענע פאַר'ן אָרים־בחור, אין בית־המדרש אַריין. איך הער טריט אַקעגען. טריט אַרויף, לייכטע, פלינקע! און באַלד גיט מיר אַ שימער פאַר די אויגען אַ פּאָר ווייסע, נאַקיטע אָרעמס, גיט אַ בליץ פון אַ פּאָר פלאַמיגע אויגען, — נאַקיט ווייסע הענד וואַרפען זיך מיר אַרום האַלז, אַ הייסער אָטעם יאָגט אין פנים אַריין... און אַ האַרציג געבעט:

— לאָמיר זיך ליעב האָבען, ליבוש'ל...

און אַז איך, — דאָס ערשטע מאָל! — שפּרינג אָב, צוטומעלט,

צישטערקן. מאַכט מײַן קלײנע לילית, די מיטגעלע צעשטעקן די דיר
שײַנטעטער. מיט געקרענגט. שרײַ בעליידיגט און טאָמער-יאָרע-
גענוג:

— אַ-ײַ! גנבֿ איך צו יונגצײַט... און ריס-שטריק אַרײַן!

זי ווײַסט, דאָס יונגצײַט איז... און ליגט האָבן מיר זי,
פּלאַצט מיך אַ שרעק פֿאַר איר. שרײַ איך אויס:

— גיט ווײַלע! הילף צו, וואָלט זיך ניט דערהערן!
אַ... אַ פּאַסקודניאַק!

— האָב ווײַזע דו מיך ליבע!
מוז איך בעטעסטיקן...

קום מיר זיך גאָר-קינדיש מיט געלאַמפּטער דיין... איבריגע
אײגענע אַפֿילו — לעקטן זיך, די אױפֿגעבראָכענע הענט — קינדער,
שלאָפֿענדיקע געדאַנקען. פֿילײַכט האָרכט זי ליגנדיק, אָבער ניט
מיך...

און דאָך, מען טרעפֿט זיך, מען קושט זיך... אַז אָבגע-
קערטע און הילף פֿאַרלאָזט, און מאָגיש שריעט... ניט אַזוי
רוויק: עס קומט ניט אַזוי גרינג, עס ענדיגט זיך דערינגע
ניט מיט „בעתּים אין דער היים". און די בענקשאַפֿטן הערן
האָט אַמאָל געלעכטער... ווײַל —

ווײַל עס גייט ניט אַזוי אַ טאָג. און איך טרעף זיך מיט דער
עלטערער, מיט מײַן כּלה פֿון דער הייבע. ... בלײַבן צווײַטע
שטייען, ביידע עפּעס געטריבן, אויסגעלייענט בענקענדיק. קוּ-
קן זיך, געטרײַשט, קינדיש שפּיל און ליבע, איז די אייגן אַריין.
פּריצע. ריכט זי אָבער די ערשטע:

— ווײַסט דאָס, לעבעדיל, האָרכט לערנען...
און שטאָרקט אַ ביסל אין ענינים:

— פּוילישע!

ענטפֿער איך, עפּעס מאָדנע שטיל. אַליין ניט וויסנדיק
פֿאַר וואָס:

— לערנען קען איך!

אין הינטער — אײַנגעלערנט זיך אין בית המדרש. איך
פֿאַרגעזעלשאַפֿט: ... פֿון די שטערט אַראָב, די ...

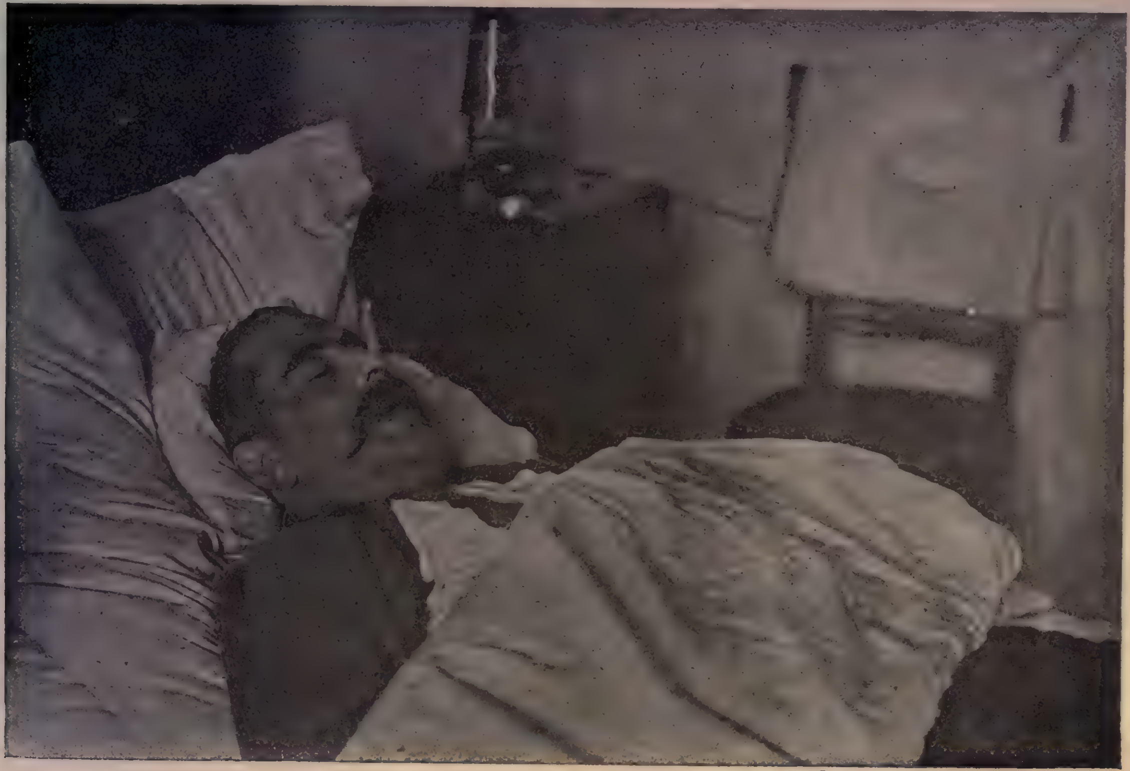

י. ל. פרץ אויפן טויטן־בעט

מעך עטוואָס דייטש און רוסיש... פרעגט זי, צי איך וועל פער־שטעהן?

— „אַוודאי!" פּאַסט אַנדערש, אַז אַ מיידעל פרעגט? וועט זי מיר אַ ביכעל באָרגען. זי וועט מיר געבען קאָרזשעניאָווסקיס „קאָליקאַציע". אויב איך וועל עפּיס פּאָרט נישט פערשטעהן, זאָל איך אַריין קומען, זי פרעגען. ווערט מיר עפּיס וואַרים אַרום האַרץ:

— אַדרבא! אַוודאי וועל איך נישט אַליין פערשטעהען!

און גיב צו מיט פרייד:

— און איך וועל דיך לערנען לשון־קודש.

— גוט! און רייטעלט זיך און ווייטער אַ פויזע. איך רייס אי־בער, און פרעג, און עפּיס נישט מיט מיין קול, נאָך שטילער ווי פריהער:

— ביזט אויף מיר ביין?

זי פרעגט, מכלומרשט פערוואונדערט:

— פאַר וואָס?

— פון חתן־כלה שפּיעל... פאַרן שטיינדיל!

זי איז עס מבטל:

— אי־י־י!

האָט שוין לאַנג פערגעסען... אָבער אַ צייכען האָט זי נאָך. געגענט מיר די באַק:

— זעהסט?

טונקעל, שווער צו זעהען, לעג איך צו אַ ציטעריגען פינגער און בעריהר, קוים, קוים... זי רייטעלט זיך.

— ווילסט — מאַכט זיך ליעב קינדיש — מעגסטו אויף דעם אָרט אַ קוש טהון!

לעג איך די ליפּען צו, ציטערן זיי מעהר פאַרן פינגער! זי נעמט דעם קאָפּ צוריק, און געריהרט:

— ווייסט, אַ האָהר ווען דו טרעפסט העכער, וואָלט מיר אויסגערונען אַיין אויג.

— חס ושלום!

— יאָ, יאָ! דער טאַטע זאָגט אַז די מאַמע זאָגט אַזוי. גע־
הערט פֿאַרטראַכטער שטילערהייט:

— און דער טאַטע מיך געמיינט מיט אײן אײנס?

שרײַ איך אויס:

— איך! איך!

זי פֿרעגט, עטוואָס נאָכטראַכטענדיק:

— און דער טאַטע מיך ליבן געקאָנט מיט אײן אײנס?

שרײַ איך אויס:

— אײנס, ווי איך בין אַ ייִד!

און נעמט זי אויס און הייבט זי אָן טאַנצן צו צום טאַנץ.

און דאַנקבאַר מיך, דאָס טוט אײַך און די קינדער צו מיר די זיסקייט. און דאָס צערטלעכקייט און די שׂימחה, — דאָס צעטערט זי אויף, די שׂימחה און דאָס מיידל. דאָס צעטערט אויף און דאָס ליכטיקן אירע אויגן די אויגן און דער פֿענצטער!

— — — — — — — —

די הויכע פֿענצטער; די יוגנטלעך. אַ יונגע צווײַג, די מען זאָגט און וואַקסט. היינט: באַקלײַדן אין אַ ברייטע לייוונטן. פֿון דאָס איך דער ערשטע שטאָטער געוואָרן. אין שלאָנק, עטוואָס איבערגעמוטיקט. און עטלעכע אייגנע ליבעראַציע אייגענע גרויסע; גאָר גרויסע שטראָם־אַפּעל, עטלעכע לאַנד־דערוויטערונג, ליכט־פֿײַנעריגע, שטאָטישע פֿאַבריקאַנטן, עטלעכע פֿאַרגעניגן, אַרויס — (ווי איך פֿ־ל עפּעס), זיך באַגײַסטערטע געוועלטיקונגען...

זי, אַז זי פֿרעגט מיך אין די טרעפּ, בלײַבט שטייען, הייבט זיך מיט די ריקן ראַנד צו דער וואַנט, בלײַבט שטיין אָנגעשפּאַרט מיט די הענט הינטער זיך און געלעכטער, איך, נישט וויסנדיק, הייב אָן גיין לאַנגזאַמער, זי קוקט אויף מיר. ביז איך גיי פֿאַרבײַ, מיט די גרויסע אויגן און קוקט מיר נאָך אַ לאַנגע ווײַלע, ביז איך קום אַראָב.

און קום איך אַרײַן צו זיי, איידער זי צו אונדז, זעצט זי זיך אַוועק אין אַ פֿאַרשאַטנטע ווינקעלע און קוקט שטיל אויף מיר פֿון דאָרט... ווי־שטענדלעך באַטראַכטן זי מיך, די גרויסע, דאָס אײַך גרויסער פֿאַרגעניגן אייגן.

אָבער וואָס מיינט זי דערמיט?

די עלטסטע שוועסטער, מיין תורבה-כלה, רוימט מיר אַמאָל צוּ:

– נעביך אַ קראַנקע...

זאָגט אויף וואָס, ווערט מיך נאָך שמערצליכער...

ווערט זי ערנסט קראַנק... איך קום אַמאָל אַריין – אַלץ דאָס זעלבע קוקען, און מיין זעלבער זיסער שמערץ...

פֿאַר גסיסה, איך בין גראָד הערביי, ווייל זי פּלוצלינג, אַלע זאָלען אַרויסגעהן, אויסער מיר. זי האָט מיר עפּיס צו זאָגען, אונטער פֿיער אויגען. מען טהוט איהר צוליעב. איך בלייב מיט איהר אַליין און ציטער אינערליך... זי ווינקט מיר: נעהנטער, נאָך נעהנטער... איך בין שוין ביים בעט... „נאָך נעהנטער" איך בויג מיר איבער'ן בעט...

– ווייסט, – מאַכט זי זעהר, זעהר שטיל, מיר דאַכט: בלעטליך חישען: מיין האַרץ הערט, נישט דאָס אויער – ווייסט, איך ליעב דעם טאַטען, די מאַמען... דעם ברודער... די שוועסטער... און דיך – מעהר פֿאַר אַלעז – –

און בעט נאָך שטילער:

– גיב מיר אַ קוש אין שטערען אַריין!

און, איידער איך פֿערשטעה:

– אין מויל אַריין נישט, מיין לייבען איז געפֿעהרליך!...

איך קוש זי אויף די ליפּען...

— — — — — — — —

— — — — — — — —

— — — — — — — —

איך וויל, איבערהיפּענדיג אַ שטיק צייט, צו וועלכער איך וועל צוריק קומען, פֿערענדיגען די „דריי-שוועסטער-ליעבע"...

די יונגסטע – געשטאָרבען...

די מיטעלע האָב איך, צוליעב דער עלטערער, פֿערגעסען... ווי זי זאָגט און וואַרפֿט מיר פֿאָר: פֿערראָטען... די שבועות געבראָכען...

איז זי בײַ, װעקט מיך... און ברענגט.

מיר איך זי איש, שיקט זי מיר פֿון דעם נעבנצימערל געדינטע
בריװעלע; די רײַכע האָב פֿײַער!

און א שטאָטשעריקע מאָמענט. װען די שטאָטשעריקע מױער
פֿון תּליער איך דײַנ נאָך, אײַנגעװיגלט, ניטש און צו רופֿן,
באַפֿאַלט מיך. געפֿעטער איך אירה און גראָמען!

„דאָס צו מיר א מײַר. איך האָב דיך געקױשט,
„גלײַב פֿאַר געדען א שײַען...
„װינער א רביק פֿון ישי בן פּלױא,
„איך האַלט מיך באַגאַנגען דעראָן...

גאַנץ װינער א רביק פֿון ישי בן פּלױא...
גלײַב. ניטש דין איז דער ביטער.
דאָרט. אַלטער קומט ער צורינק, דער שטען,
דערװײַל אָבער בין איך מיט...

א חתונה געװעס, האָב איך שטעכער בײַ מײַן פֿענצטער
געזונגען. שטאַרק פֿערטיקט און, לידער, און יובֿילעאום-איבאַנג
„פֿריטפֿענסלענס"...

אָבער — זי האָט זיך אין קירצן געשרײַבט.

די עלטערן, דאָס „דערנקױטש" איז, נאָך אידער זי דאָס
זיך איבערלערנט לשון קודש, — א כּלה געװאָרן, ניטש מיט
מיר! פֿון „חבֿלאָגר".

די חתנים זענען געװען און מיט מיר אין אַכטעלע... בײַ
איהר אָנגעהױבן בין איך אין דער הײם ניטש געװען. דער טאַטע
האָט מיך פֿאָרצײַלנג (איך הײם ניטש, אײַב צײַטלען) מיטגענומ-
מען אין דאָרף אַרײַן, װאָס ער האָט בײַטער געהאַט, ניטש הײם
פֿון אַכטעלע.

ער דערט מיר אײַן: (צי דאָס! איך װיל דען ניטש פֿאָרדערן?)
„דערטע עסקן א דאָרף, דערטע דערלען און פּרנגען צום געװיטלט.
דערטע חי פּרנסקענ? — צום געװיטלט דאָב איך, װערט איש, ניטש
געשריבן. אָבער געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפֿט מיט דאָרף און
מײַן פֿײַך בת.

אָנפאַנגס – אַ לאַנגווײַליגער וועג. בערגליך און טאָלען...

„יעלו הרים ירדו בקעות“ טראַכט איך: גאָר נישט אַזוי אַנגענעהם! און פון ביידע זייטן וועג פלאַכע, אָבגעשניטענע פעלדער, דאָס שוואַרץ־שטעכענדיגע שטחי אויפ'ן פעלד, דערמאָנט מיך אָן יונה'ציעס און דיעדים שלעכט געגאָלטער „מאָרדע“...

פאַמעליך הייבט אָבער אָן אָנצוקומען, און אַלץ נענטער און נענטער, אַ געדיש, וואָס שטאַרקט זיך, האַפט אַרום... מיין איך און פרעג איבער:

אַ וואַסער?

– ניין – זאָגט דער טאַטע – דער וואַלד, וואָס קומט אונז אַקעגען... (זיין אויסדרוק).

איך שטוין:

– ווי אַזוי רוישט עס אַ וואַלד?

– מיט די צווייגען, מיט די בלעטער, וואָס דער ווינד בעוועגט. (געזאָגט האָט ער: ריהרט)

– אַהאַ!

און באַלד קומט אָן דער וואַלד. מיר פאָהרען אַריין, איך בלייב פערכשופט; אַזוינע גבורים, אַזוינע ריעזען! איך פאַל ביי מיר אָב...

– ווי אַלט איז אַזאַ בוים?

דער טאַטע אַליין ווייסט נישט:

– זעהר אַלט...

– וואָס פאַר אַ בוימער זענען עס?

– סאָסנעס... פון אַזוינע הויכע סאָסנעס מאַכט מען מאַסטשטען (זעגעל־ביימער) צו שיפען... דאָס געהט אַוועק וייט, וייט...

– ווי אַזוי?

– שווימט איבערן וואַסער. פון בוג, וואָס וועסט זעהען, צו דער ווייכסעל, פון דער ווייכסעל צום ים אין דאַנציג, פון דאָרט – אויף אַנדערע ימים...

– דאָס שטיק וואַלד אָבער איז נאָך נישט פערקויפט... איך האָב ווייטער אַ ביסעל דעמבים...

און אַז איך קום צו די ... אין ..., ווי אַ קריי־
נער פֿייגל האָט אַ דאָך און נים אַ ייגן אַריין אין אַ רעגן.
ווייסט זיך מיר עפּעס אַז אין דאָרט, געקומען איז ... אים. ליג איך
צעטראָגן און צעריסנס. און מיט אַ געשריי אין דאָרט אין „שרייב־
בנקס שטיבל אַריין, דאָרט פֿון אויך זיין בעט און גראָב אַריין
דאָס פּראָטעקרינג פּנים אין קישן און צעשנער. ביז דאָס מינער־
קייט איז נגלה. און שלאָף איין, און שלאָף ביז צו מאָרגנס... צו
מאָרגנס. איך דאָס מיך אויף:

— וואו איז דער מאַמע?

דער שרייבער שטיינעלט עפּעס אונטער די וואָנטן:

— אויפֿגעפֿאָרן קיין אומאַנ... פֿאַראַנט צוויי קינדער.
ווילסט אַפֿשר אין דאָרט אַריין?

איך שאָקל מיך אָפּ:

— ניין...

אז דער רבי יאָגט אָן פֿון דאָרט אַ יעדן פֿון אַ דאָך און
אַ ביים, צישער איך.

פֿאַראַנט קומט דער מאַמע צוריק:

— מייל מיין! קומט אויף מיר פּרעשקעס.

מיין בלי פֿון חרבה איז אַ ... בלי געוואָרן; די
געוואָגט, נישט מיט מיר...

— — — — — — — —

קיין טראַגעדיע איז עס נישט געווען. נישט קיין שטאָלערנע
שטאַבן דאָס זיך אונטערגעבראָכן, — אַ בינטל לבנה־שטראַלן;
צום ראַלי האָב איך מיך צונויפֿגעשמעקט. שפּעטער צום בית צונעמאָרגן.
פֿון בית אין דער היטבעל, וואָס איך האָב שפּעטער געווען ביי
ראָטזי, איז געוואָרן „דער רבין"...

די ..., וואָס האָבן מיך אָפּגעוואַשן פֿון ..., קי־
מיק אין קינפֿטיגן פּרק. דאָ מוז איך נאָך מאָלן אַ פּאָרט־
מיט ... אַ מאָל מיט ר' משה ראַזי', וואָס איך האָב פּערזענלעך
געזאָגט: אַ מאָל. דאָס איך האָב ביי זיין פֿאַרטרעטער פֿאַר
אים קיין פּלאַן נישט געזאָגט, און קען אים דאָך נישט פֿערפֿעלן.

אַ גאַנץ געווענליך יאָר דאַוונט ר' משה ... ביי זיך אין
מנין. אין בית־דין־שטוב. און שטייל אַריין קומט ער נאָר צו ...

נדרי" און יעדן ערבֿ־ראש־חודש צו יום־כּפּור־קטן.

איינמאָל, אַ פּנים צו פֿריה געקומען, די שוהל נאָך פֿער־מאַכט. דאָס שוהל־ און בית המדרש־הויז — ווי בעשריבען „אין פּאָליש אויף דער קייט". געדט ער איך אַ ווילע אַרויף אין בית המדרש אַריין, שטעלט זיך אַריינקוקען אין אַ ספר, ביי דער לינקער מזרח־וואַנד אין אָרון־קודש־ווינקעל. שטענדיג שטעהט דאָ אונזער תּם, דער אַזוי גערופֿענער „יהושע בהמה", וואָס גליסט און האָפּט אַלץ צו'ן אַ כּתבֿ הרבנות, און מיר, חבֿרה, שיקען איהם פֿון צייט צו צייט אונטער — געפֿעלשטע, און ער, ווי שוין דערמאַנט, לויפֿט צום ווייב פֿרעגען, צי ער זאָל פֿאָהרען, צי עס לוינט?... טראָגט ער איך אַזאַ כּפּאָדיקיל און איין אַטלעסען קאַפּאָטקעלע... קום איך אַריין, אַהאַ דער תּם: שלייך מיר צו אויף די נעגיל — מעסט איהם אוים פֿון הינטען אַ מתּנת־יד, נישט וועה צו טהון, צום שפּאַס, — דרעהט זיך אום — ר' משה וואהל, און איך בלייב — פֿערשטיי־נערט.

און ער ווענד זיך אום צושמייכעלט:

— וועמען האָסט עס געמיינט, קונדאַס?

שפּריצען מיר שוין טרערען פֿון די אויגען.

— האָסט חרטה?

אַ שאלה! רעדען אָבער קען איך נישט; דאָס לשון אָבגענומען.

— ווילסט, איך זאָל דיר מוחל זיין? ווילסט אַ תּשובֿה? נאָך אַלץ אָהן לשון, שאָקעל איך, קוים צו מיט'ן קאָפּ.

— זאָג זשע מיר צו, אַז דו וועסט שוין קיינמאָל אויף קיינעם קיין האַנד נישט אויפֿהייבען...

איך וויל געבען די האַנד; „ניין, תּקיעת כּף — נישט..."

— — — — — — — —

און וואָרט האָב איך געהאַלטען... און אויסער איין מאָל, איין־איינציג מאָל, ווען בעהערשען זיך וואָלט שוין געווען איבער־מענשליך, האָב איך נאָך ביז היינט אויף קיינעם קיין האַנד נישט אויפֿגעהויבען, נישט אָבצוגעבען און אַפֿילו נישט זיך צו פֿערטיי־דיגען...

— — — — — — — —

„דרײַ מפֿתּחים איבערן השׂכּלה־יאַספּעל. —
לײדיקשאַפֿטלעכע ליבע צום לעבן; — פּראָב־
לעמען ייִנגען טיף. — דער ביבליאָטעק־שליסל.

„וואָס האָבן זוכסטן קונסט; הלוואַי אַזוי איבעריק. די
אינעריק!

יעצט איך גערעדט אין דער זאַך, אַזש אַ פֿעדער צום
באַשרײַבן, אַבלײַבשטעט צום צייכענען, וואָס איך פֿון מיר, פֿון
העלאַרינגען, פֿון ייִנגלישן — אַ קאַריקאַטור געמאַכט:

קרײַן, מאָגער. הענט און פֿיס, ווי די שטעקלאַך: אַ ראָש
— אַגרויסער; אַ שטערן און קאָפּ — אין אײַנגעשרומפּענער: אױ־
סער אים — אייגן, גרויסע, וואָגעדיקע, שמערצלעך־פֿײַערדיקע־
דיגע...

און איך דין און אַ שיפֿל, אַ קריינס; דאָס שיפֿל איז
צוגעבונדן צו אַ שטאַרדיקן לופֿט־באַלאָן, וואָס טראָגט עס...
טראָגט עס הרײַ מפֿתּחים הויך, איבערן השׂכּלה־האָספּיטאַל... דאָס
שיפֿל איז איבערגעלאָזט איבערן היגיס בעראָט. — א י ך. און
דער האָנ ד — האָב אַ שמעטערלינג־נעציל, מיט וועלכן איך בײַ־
רעך האָפּניג און דער לופֿט און כּאָס פּראָבלעמען... און וועגל אײַי
אײַן, פּראָבלעמען באַשענדט, אָהן מײַן ווילן און וויסן, און
פֿראַגענדיקן געשלעכטס־פּראָצעס...

„דרײַ כּפֿירים איבערן השׂכּלה־האָספּיטאַל...

השכלה איז „בילדונג“ — קענטעניש פון שפּראַכן, „ווי אַ שטיוועל הייסט אויף כמה לשונות“... און — אַ ביסעל ליעדער אויף אַלע „פיער צייטען פון יאָהר“... דאָס איז געווען: שיפּמאַנס „פּקדי־פקדתי“; שטערענס — „מאָיען, ווי האַבען זי געשלאָפען?“ דעם פעלדוועבעלס פּריציאַסטיוו און דיעיפּריציאַסטיוו על פּי גרעטש... דאַצו די דעקלאַמאַציע, ביי דער שיין פון דער לבנה: לו ארע, כי יהמו קולי בכת... פון מיינע חברים איין חבר־יצחק׳ל, וואָס האָט געענדיגט דאָס פּראָגימנאַזיום אין דער היים און איז ערגיץ אַוועק לערנען... ווערען אַ „דאָקטאָר!“...

מיך אָבער בעשעפטיגען „דברים העומדים ברומו של יהלם“... „הויה“ און „יצירה“!

נאָך וואָס האָט גאָט די וועלט בעשאַפען?

אַז, להכעיס אַריסטו׳ן וכל חכמי יון, איז די וועלט נישט קיין קדמון, קען איך בעווייזען „שוואַרץ אויף ווייס“... און — דוקא אַ „יש מאין“! העכסטענס — פון „חומר היולי“... און נור, כביכול, מיט׳ן וואָרט: „יהי אור!“...

גוט, אָבער נאָך וואָס?

דער מענש (ציעל און צוועק!) זאָל איהם דיענען?! וואָס דאַרף עס אַ גאָט? ער זאָל קענען געבען שכר, נישט פערשעמען מיט מתנת־חנם? (דער רבינו תם) דאָס איז אָבער שייך ביי׳ן אַ בשר ודם קעגען אַ בשר ודם... וועלכען איך קען דיענען. נעם איך ביי איהם דאָס נישט פערדיענטע, ווערט איהם ווייניגער... („אין חדר אַריין, שקצים!“) געשווינדער לעגט זיך אויפ׳ן שכל דאָס אויסשטראַהלען אין ספירות... עפּיס ווערט אָבער, אַזוי דאַכט מיך, געשמעהלט דער געטליכער ווילען... אַ שאָד! און אין איין וועגס שרעקען די גרעניצען פון כל־יכולי׳ס אַלמעכטיגקייט... אונענדליך און דאָך בעגרעניצט: ער קען פון קיין דריי־עק קיין פיער־עק נישט מאַכען... און די שפּעטערדיגע שרעק פון זינדיגען פון „אין פּאָליש אויף דער קייט“: פון איין מאָל געשעהענעם וועט ער קיין קוצו של יוד נישט ענדערן...

און וואָס איז לעבען אויף דער וועלט? און וואָס איז געהעי פון דער וועלט — טויט?

און, ווי אָנגעוויזען, די פּראָבלעמען, וועלכע איך בין איבערגעגעבען, וואַקסען ווי ווילד־שוואַמען איבער׳ן אומרוהיגען, פּאַ־

גיפֿטיק-פֿרעמדן, ציטערדיקן תהו ובהו פֿון אונטער דער „בעראַזעס-ווייסער שטיל", חאָטש עס פֿריאַלט ראָג געשלעגט, ראַי עס פֿיקט זיך שרים. אין מיין הויזן אין הילען. די הוה-מאַנסטעריען. חאָט ריקט עריטס קוקן אין אינגערפֿאַרבן אלין, ראָס איז רעדעדיל שפּאַרן און רייט. אויף רעגנבויגן-פֿאַרבן, סמערדסט בליט-רייט, מיט פּורפּור...

ווינק איך אין מיר שויזע... און דער מאַסט, פֿאַר כרר שיזרה. פֿייערצ ציגאַנסט צום קויש — רעדלאַגט... די כאַמיז בייגט שטיל. גלייך א קינד ראָס נישט ווינג עקמת גפֿשן... און פֿאַראייניקט בין איך נאָר היינטן רעדס כוען פֿון איינע זאַכען! און בעדינג מיך פֿאַראייניקט אין אינפֿלדינער שישנגען פֿון מענטשן און זאַכן. גאַנץ לייז וואַר מיר איינגזאַמען און אָרט און ציט, ריהריזרינג-שיינרלדינג, און גרעדעס גניהילט... אָיער ציטערדיק אין זילען פֿון ווינטי-שטיב; פּרזים אין ראָרר געפּייטס...

און שרייב איך ופּריבות, גייט מיך גאָך אמאָל דער גניפֿיל מיט די מענטשן און זאַכן, ראָס האָבן א פּריל. פֿון ווילנגע מיין נשמה ראָס יניקה געראָט — אריט... זילטען האָס און הערטן איך דער גאַנץ... ראָס מערסט פֿאַרשטאַמען. אהן קניציגען אין פֿעסטע קאָנטורן... איינען קיקען אַריין. עפּיס ליפֿען פֿליסטען מיר צו...

און גאַנצע ערקלערן מיך ווער איך נישט. אלע שוומען אין שטראַלן, פֿון הילבען מיין איגעלעבקייט ראָס זיך אינגעריכט לוים איינגער פֿאָרם, ווייל איך נישט איינזאַמלען...

נישט פֿאַר אלע ראָס מיין זכרון, מיין געראַנקען-פּראָבלעמיק אין קאָנטראַסטען-זכרון די ריכטיגע אגעל, פֿון פֿערגעשינטיפּריל אַרויסגעשיטן; נישט פֿאַר אַלע דעם סאַמען רעפֿלעקטאָר, און געפֿיל גאַנץ צו בעליבטן...

שרייבט איך הייטער, ליכט. אונבעקאַנט געראָרענע איינער- און ליטען-פֿאָרען... און לעצטן מאָמענט — זאָגט מען — רעקלאַמט כען זיך אלין מיט אמאָל... קיין פֿעדער אין האַנדעל איך אבער דעמאָלט נישט האָבן; דער הייטס. צו די צייט ראָט זיך דעמאָלט פֿריי בעווענען...

— — — — — — — — — — —

פֿאַר וואָס האָב איך אויפֿ'ן וועג, וואָס איך געה נאָכאַמאָל איבער אין געדאַנק, אויפֿ'ן וועג פֿון קינד ביז שריפֿטשטעלער, אפֿשר עטוואָס ווייטער... מיין מלמד, דעם פּשטן פֿערלוירען? דער „גע־דאַנק“, וואָס האָט מיך, אינ׳ם „מלמדים־פּרק“ געפֿיהרט, האָט איהם אינ׳ם נעפּיל געלאָזט, אויף איהם קיין שטראַהל נישט געוואָרפֿען...

ערשט שפּעטער האָב איך מיך אָן איהם דערמאָנט און אייסערליך — גאַנץ צופֿעליג...

איך בלעטער איבסענס „פּער־גינט“, קום צום הספּד פֿון גייסט־ליכען איבער אַ בר מנן, וואָס פֿלעגט בעשטענדיג האַלטען די רעכ־טע האַנד אין טאַש... ער האָט זי פֿאַר מענשליכע אויגען פֿער־באָרגען, ער האָט זיך אַמאָל, ווילענדיג זיך בעפֿרייען פֿון מילי־טער, פֿון דער רעכטער האַנד אַ פֿינגער אָבגעשניטען, און מיט דער האַנד, וואָס האָט נור פֿיער פֿינגער געהאַט, זיך געשעמט...

אייגענבליקליך שווימט מיר אַרויס זיין קאָנטראַסט. מיין מלמד, דער טאַביק־שטויסער מיט׳ן איבריגען פֿינגער, וואָס האָט מיך מיט זיינע זעקס פֿינגער געשראָקען...

פּראָבלעמען און קאָנטראַסטען — דאָס זענען די צוויי וואַל־צען, אויף וועלכע עס וועלען זיך וויקלען אַלע מיינע שריפֿטשטעלע־רישע יריעות... עטישע קאָנטראַסטען־בילדער, — טרויעריגע דע־קאַדאַנסען פֿון חסידיזמוס, חורבות פֿון וועלט־אָנשויאונגען... דראַ־מען און טראַגעדיען מעהר אין ברענענדיגע אָדער זיך לעשענדיגע געהירן...

אַ קליין, קליין ביסעל נ אַ ט ו ר...

איך האָב זי אין א ו צ ר אַזוי וועניג; איך האָב זי אין דער יוגענד, וואָס שפּייזט די שפּעטערע יאָהרען, אַזוי וועניג געהאַט — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

אַ קינד, אַ יודישס, אין אַ פֿעסטונג געבוירען! פֿון וואַלד און פֿעלד מיט מויערען און וואַלען אָבגעגרעניצט, אויף טויערען פֿער־מאַכט... שוין היבש חרבנגעפֿיהלט „ברכי נפֿשי“ און אַנדערע ביב־ליש־פּאָעטישע נאַטור בעשרייבונגען און האָב נאָך קיין וואַקסענדיג גרעזיל נישט געזעהען... איך ווייס, פֿערהאַן אַזינס... מלאכים שטע־הען דעריבער מיט ריטליך און שמייסען: שפּראָץ! שפּראָץ! און

דאָס ייִנגל לעבן. דאָס שרעקט. מ'וז שפּאַרטן די האַרץ
קיד אין פּאַרטשיפּאַצען...

איך הער שוין דאָס האָבן פּלאַנעווירלס דעם גאַנצן טיר, מיט זיין גאַנצער פּינקטלעכקייט און עקזאַמענירס. און אַזוי אין מדבר — און דער ניט. דאָס בעט איז. און דאָס נאָך קין דאָרן, קיין שטעגעלע פֿון טעג. דאָס דאָקטער — ניט געזונט. איצטער אַמאָל אין אַ פֿיבער קינדער, וואָס איך בין אין אַ הייסן ימעד־שאָג אַראָב. ווי אַ גאַנץ פֿאַרלוירן — איבער־אַרבעטן פֿון האַרטאַפֿעל...

איך הער זיך, אַז איך, די שטימען, דאָס ניט לייגט ייִד פֿאַרטשפּעטיקן איז קינד — וואָל זיין אַ ייִנגל, וואָל זיין אַ תּלמוד־תּורה די גאַנצע לייט דאָס איך איבערגערן משה־רבינו — אַ גאַ־ נצקייט, דאָס גערט איבער מיט אַ נעדרין, און הערלעך עס טראָ־ גן זיך די שפּיגלגערינגען הויכות פֿון השמים, אשר בראשית ברא, פֿון בראשית, פֿון באת לבנין, פֿון תּפֿלה השחר, „שיטנת ספּקים" און דאָס נאָך צו די קינדערלעך נאָכלעבער קיין איינ־ צע לעבעדיק בלויער ניט צו גלייכן... יונגע שרעקעדיקער, דער פֿאַרטאָג־ליכט פֿענצטער. מאַכן אָפּצוציען הינטער פֿראַ־ גן פֿון דאָרט — בריטשן, איבערגענומען פֿעטער. פֿון אַ גאַנ־ צעם שטאָק געפֿינען איבער דער שטאָט. קיינער אַמאָל אין שטאָט אַרום, און הייסן קלינגען מיט קלאַנג. קליינע בלימאַלעך בגי־ רות. אין שפּאַציר אין שלאָף. — מיר אַרום מיט זיין קינ־ דישער איינער ייִנגלישער נאָך...

און נאָך דאָס: עולם דיר ראָש איך:

איך בין דאָך דאָך צילטער, היינטיקער תּפֿלה־ולבנות־ קינד. דאָס דאָס נחת פֿון אַ גאַנצן זיך. פֿון צעטרייסלען דאָס אַנ־ גיסן... צוויי פֿאַרלאַנגען דאָס עס גור פֿאַר זיך: פֿון פֿאָטער אַרום דער ערד: נאָך אַ גרין־צווייגעלע. און פֿון פֿאָטער אין הי־ מל. ער וואָל מקרא זיין די צימח הרבנות...

איך מיין דער־קינדיש דאָרט דערגייט נאָך אַ טרעפּער מיט גאַרטלכער אַרויס... דער טיש. דאָן אין דערגייט דאָס עס דעם די אַרויס גלייך שטעלט, קלינגען אין מאַכן פֿייער, הויכיג צו פֿליהען. איבער קליינקע מיגת... איך בין נאָך אַ מיידעל. מיין גלוי פֿון זייגער — אַ ייִנגל: און מיין גרויס־איבערשטעלונגער קאָפּ דאָס זיין דערשלעפּט דעם גאַנצן עקזאַמענען. ייִדי־

דישען און געשלעכטליכען פלאָנטער פון בעציהונג צווישען „אדם וחוה", פון מאון ביז יבום...

און איך לייד שוין אויף גלות השכינה: פאַר וואָס איז גובר דער שקר, הערשט דער טעות און דער אויסדערוועהלטער „האַלט אַש אין מויל און שווייגט"... און גלאַט — גלות...

אין גאַלאַ מונדירען, מיט שטיקען, וואָס בלאַנקען און בלי-צען אויף דער ליכטיגען זון, מאַרשירט, אין גאַלאַ-טאָג, איין אָבטהיילונג מיליטער. פון שלאָס, וואו די אָפיציערען וואָהנען, ביז דער קאַזאַרמע ביי דער שעבערשינגער בראָם, איבער דער גאַנ-צער לענג פון דער ברוקירטער גאַס... מיט מוזיק... ווייסע חברה פאָראויס... אויסערן אַפּאָטייקער און זיינע דריי שוואַרצע נעכט, לויפט מען פון שטובען צו די פענסטער, פון געוועלבער צו די טהירען... די מוזיק שמעטערט אַ נצחונ'דיג-לוסטיגען מאַרש, און מיין יונג האַרץ קלעמט:

— וואו איז מיין מיליטער? מיין מוזיק?

און די אויגען נעצען זיך...

באַ, איך האָב דאָך שוין אין קאָפּ אַ גאַנץ גרויס שטיק וועלט געהאַט — גאַנץ ארץ ישראל... דאָס אַמאָליגע, דאָס „מילך און האָניג פליסענדיגע"... מיט „איש תחת גפנו ותחת תאנתו"....

אמת — אַ גרייזיגע טאָפּאָגראַפיע; אַ דאַנק דעם „גירסא דינקותא" (שפשתא כיון דעל, על!) האָב איך דאָך ערשט נישט לאַנג, אין „מסירת נפש", געהייסען דעם ים כנרת, ער זאָל פאַר-ביי פליסען דעם „הייליגען" צפת... אָבער — אַ שטיק וועלט! אַ לאַנד מיט שטעט (צווישען זיי — ירושלים!) דערפער, טייכען, ימים (דער ים המלח אין מיטען!) בערג... וויינבערג! און אַ בע-גריף פון מדינות: מצרים, אשור, בבל, צור, צדון... און מיט מיינע אויגען, אויסערן פעסטונג האָב איך געזעהען — סטאַב-ראָוו, דאָס דערמאָנטע דאָרף!

און ווערט מיט דער יונגער צייט, איך געדענק שוין ניט ווען און ווי אַזוי, ערפילט מיין היים קינדיש-פערלאַנג צום גאַניקיל אין זייגער-טהורם... און איך, דאָס יונגעל פון „דריי מאָל גערופען", פער-לאָז מיין „טאַטע-מאַמעס דירה אין בגדד" און געה אַרויס און קלע-טער אויף די גליטשיגע, שמאָל-שווינדלדיגע טרעפליך אַרויף אין טהורם און קום אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין, און געה אויס'ן גאַני-

זיך אויס, און ווען מיט אמאל א צוויי, דריי היקענדיקע אויפגעשריגן
אויף פֿלאַנלאָזע אויס-שטאָרצן. מיט פֿיזלעך די קאַרטאָן-שטעט־
לעך, פֿאַרבאָרגן די היסטאָרישע און שטילע צעראַפּעטע קאַרל־
קעס פֿאַרליכט. גענומען איז דער גאַלד צו מיין ראַטירטע פֿער־
הויפּ, און דאָס יאָמער. יעדעס מין מישער, חיידי אבער נישט גע־
פֿער...

פֿונקט די און דריי מאָל געריסן...

— — — — — — — — — — —

אבער אָט. מיין יעלסדל דענט א ביסל רויִקער... עס ציט
זיך פֿון שטאָרם אריין. און אַנגעקלעפּט דעם איינשטימיקן נאָר־
מען. פֿון ווילנע עס פֿליען קומען און שטאָט אריין די דיכ
געקלייבטע ראַטען מיט די קרייזן און שטאַציעס און שלאָס...
א כמעט מיט דעם נאָמען;

שיין יאָהרען. און דאָס פֿענסטער איז אויס פֿענסטערן.. די
שיין איז פֿאַרשטאַרבן פֿון די יאָלן... די אַרמאַטן מיט דער
פֿײַנדלעך קיילן יענע אראָפּגעלאָזטן. דאָס דאָכער צערייסן די
פֿעדן — אַרמאַטערקעס. די פֿינף — אַרער צום יונס אויף דער
ריזיקן ביי דער "אייננעמען". דער נאָריאָן איז אַרער; אַלאָ־
גן אין קאָראַטע. קאַראָקן; די פּלאַנמאַשן מיט די בעטער־
דיגן דאָס ווי שיין אָפּגעלאָזט מיט דער שטאָט. געשריי־
קן הויב. א מגפה געשטאַנען און עטלעכע אריין. פֿון די בריקן
אונטער די דריי בראָקן – קיין גט. די אויפֿגעזעגנטע פֿעסטונג, גלייכע,
בריטע אויסגעגאַנגען און אַריינפֿאָרן צום שטאָטל, און דער "סאַמאָ־
פֿאַל". די ... איז געבליבן. ער זאָל נישט לאָזן זיצן
קיינער זיך באַרען. און די אנהייבעניש, דאָס האָבן אין
נאָמען אונטער דער שטאָט, דאָס מען פֿאַרגעסן... נאָך נישט גע־
וואָרן. יאָגט מען. די ... פֿון איינלעגן און צערייסן דאָס
פֿענסטער. און דער "איינשטימיקע נאָמען", וואָס זיי טראָגן אינס
געהיסן ... דאָס בלאָנקע הויך פֿון צערייסן די ביימער,
און נאָך א ברייט פֿאַרשאָלטענער גן עדן...

שטאַציעס מען אמאל אבער שאַטן, לאָזט מען זיך. ביים
איינשטימיקע נאָמען, אַראָפּ אין דער אַריין און מען קומט אין גאָר־
טן אריין מיט גרויס געשטאַנג... מען שטעלט די קעפּ. מיט די בריי־
טע ... צעריסן די שטאַציעס אַריין דאָס טיפֿער—יעדעס

מען ביימער אין ביימער, און אַלעען... און דאָס ווייסע הויז, וואָס בלאַנקט פֿון די גרינע ביימער אַרויס... און דאָס דורכפּלאַטערן פֿון ווייסע קליידער, וואָס די דאַמען, וואָס קומען אַמאָל אין שטאָט אַריין, אין שלאָס אַריין, און שפּאַצירען בעלעגט מיט קוויטען.. אין אַ זייטיגער אַלעע, וויעגט זיך אַמאָל אַ קליין-גויש, מיידשיל-מלאכ׳יל אויף אַ „הוידא"... דאָס געלעכטעריל קלינגט. די גאָלדענע לאָקען — צופֿליגען אין דער לופֿט, — דער פֿאָטער דער גענעראַל וויעגט זי מיט די „אייגענע" הענד... און אָבענדען פֿון גאַלאַ-טעג וויעגען זיך, הענגענדיג צווישען די גרינע בלעטער אויף די צווייגען, איבער דער לענג פֿון דער מיטעלער אַלעע פֿאַר׳ן הויז, בליצענדיגע פֿערשיעדען-פֿאַרביגע פּאַפּירענע לאַמטערנדליך... אונטען, איבער דער אַלעע, לעגען זיך שמאָלע, געמישטע פּאַסען פֿון רעגענבויגען-ליכט. די פּאָלקאָוואָי מוזיק קומט און שפּילט פֿאַר׳ן הויז... אינערוועניג אין הויז ווערט געטאַנצט... וואָס אַ רגע קומען אָן נייע מיליטערישע געכט פֿון „שלאָס"... געטאַנצט ווערט און געטרונקען... הילעכט אויף וואָס אַמאָל אַ „לחיים" און ווערט באַלד פֿערטרונקען אין אַ נאָך הילעכדיגערן טוש פֿון דער בלעכענער מוזיק...

מאַנכמאָל, אין שטילע אָבענדען, הערט מען פֿון הויז אַרויס פּיאַנאָ-שפּיעל... מיכל, אונזער קאַפּעלמייסטער פֿון די קלעזמער, מיין שפּעטערדיגער יואל פֿון „וואָס אין פּידעלע שטעקט", שטאַלפּערט שוין (זעלטען גאָר אין גאַנצען ניכטער...) איבער׳ן ראָזן מיט דורשטיגע אויגען און פֿאַנגט מיט׳ן געשפּיצטען אויער די מוזיק... פֿון דער מוזיק, זאָגט מען, מאַכט ער מאָראַלישע שטייגערס צום בעדעקענס, מאַרשען צו חופּות און פֿריילעכער צו דער „וויעציערע"... מוזיקאַלישע יונגליך, משוררים׳ליך און גלאַט חבֿרה — מיט די קעפּליך צווישען די שטאַכעטען, שטעהען פֿערגאַפֿט... בעמערקט מען און מען הויבט אָן פֿון אינערווייניג צו יאָגען (יודישע קינדער זאָלען נחת האָבען?), די הינטישע כּרובֿים פֿון דער פֿורטקע ווערען אָבגעלאָזט פֿון דער קייט — רייסט מען, צום ענטלויפֿען, די קעפּליך פֿון צווישען די שטאַכעטען אַרויס, איבערלאָזענדיג שטיקער הויט... און פּלוצלינג — דערמאָנט זיך און אָבגערופֿען די אינזשעניערען... דער גן עדן אָפֿען, ער פֿערברייטערט מיין קינדישע וועלט. שפּעטער וועל איך צו איהם צונעמען אַ שטיק זאַקסישען גאָרטען פֿון וואַרשאַי און די רבּישע גערטליך פֿון כטרוקאָוו און ביאַלע

אין חלומות א הויפטיקן פאר א יריטשן גביר אין צפת... דערמאָנט
זיך מיר אָבער און נאָרשטן מיט דאָרין קלאָפּן די אין „פּרעס
אריין— איך בין, איך פּחד שוין, א דאָלבער פּרטין געשיקט... א
גוטס געשלים פון איך, צי וויל איך זיין א ייצא בשלום איידן!

און איך גיי אוים אָבער דער לאַנגער מוקצה׳דיקער אַליע אין
פּראָנס — —

ריבון מיין!

נאָך דאָס דאָס נאָס געשאַפן שוין און דאָס דערט נאָר מיט!
די נשמה פליט אין הימל אריין... און גן עדן א׳ער גייענס
אריין, דער רבונו של עולם — עס פליגט עלטן־דאָ א שטיקל שבת. דאָס
קוקט־צוריק הימל, און איך דער וועלכער מוחל, צו וועלכער דער
מנין דאָס הערצינגקן זיין נשמה איז דער עולם... און מיין כוי־
נהיל, דאָס איז געשטאַרבן אזוי יונג. נאָך גאָר אַזוי שבת׳ו און קינ־
דער פון די הייזקן. און מיט־קינדער׳ו דער געלייגט הינט מיי־
נער פרידן דאָס איינציג לעבן. דאָס מיין דאָס דאָ געפירט,
ניר מיט נחת אויער צער. דורך פּערדינגעט. גביר און סאַמעסאָר
געבליבן גביר און סאַמעסאָר, בעל עגלה בלייבט בעל עגלה — א מין
שבר ווינטש און הימל. עס׳ט אין אבגאַרעלעט. און איינטערעניש פון
יין היינט נאָכט... גערעדט און שטאַט א מיטינגע מיטעל־
יקהילה פרי, גערופן צו אהיבעגעמיבן פון מאָן, מיט די וואָ־
כן, קלייטער און צדיק... פּראַגט זי זיך אויס מיטן פעקל
איבער די נאכטן נאָגנט מיר. דאָ זי געפּגט, וויס איך נישט...
נאָגן אָפּט שטעלט זי זיך אַנ אין מאַרק, עפֿנט דאָס פּעקל,
שפּרייט אויס איירע וואַרן... געקויפט און שטיינעלט צו די קליי־
דער. מיטט און דאָס צירונג און מיטט אינער... פּריס אויס די
פאַרין און ווענט אויס און אויסרייט... ווייל זיך איז איבערמטין
אין מיטן מאַרק... עס איז אָפּט בין איך א זאַמל און מיטן
דער דאָרף... און דאָס אייסערינגערטע פּנים שטרייכלט פאַר נחת,
דער שפּערונג שמייכלט, די אויגן שטראַלן... זעט דאָרט
איך זיין איא מיין נו ערן... אמת, און מיטן מאַרק קומט די שטאָט־
פּאָליציי און שלאָגט זי און אויסגעשטבן אריין... און דאָרט, און
פּרייט עולם הזה, און פּאָליציי, קען זי זיך איבערמוטין צוזין
פּאַל און מיטן...

און דער עקן!

עפר ואפר... געקומען פון דער ערד, צוריק געגאַנגען צו דער ערד. „שתי רוחות מספרות“ — דאָס איז אַגדה... אַ משל, אַ „סים–באָל“, איך האָב שוין אין מיין גייסטיגען שמעטערלינג-נעץ פון ערגיץ דאָס וואָרט געכאַפּט... „והמתים אינם יודעים מאומה“ זאָל זיין דער אמת. אָבער איך קען מיר באין אופן ניט פאָרשטעלען, אַ מענש זאָל ליגען אין קבר, און עס זאָל איהם נישט זיין ענג, נישט פייכט; נישט פינסטער, און זאָל נישט פיהלען, ווי די ווערם שפּייזען זיך מיט זיין לייב... און אפשר? טאָמיר, חלילה — בלייבט עטוואָס ווי סען, בלייבט אַ לתלוחית פון פיהלען... עס ווערט מיר קאַלט אין אַלע גליעדער...

און פאַר וואָס שטאַרבען, וואָס איז דער יושר? ווייל אָדם הראשון האָט געזינדיגט... פערזוכט פון עץ-הדעת, איז ווירקליך עץ הדעת — זינד? גאָט האָט נישט געהייסען; פאַר וואָס האָט ער נישט געהייסען? און ווען זינד — קומט אַיין אייביגע שטראָף, אויף אייביגע דורות? „פוקד אבות על בנים, על שלשים ועל רבעים“... אָבער נישט אייביג! פאַר וואָס פערווערט די פרוכט פון עץ החיים? „ער וועט לעבען אייביג?“ פאַר וואָס נישט? „זיי וועלען זיין גלייך מיט מיר“ — פאַר וואָס נישט? שפעטער האָט ער דאָך עס פערלאַנגט: מה אני קדוש, — זייט דו אויך הייליג... איך בין אַ חנון, זיי דו אויך באַרמהערציג... געוואָלט, מען זאָל איהם גלייך זיין!

און ווי שרעקליך, ווי האַרב די שטראָף איז... דער טויט און זיינע יסורים!

קומט ווידער דער רמב״ם... דער קלוגער, דער טיעפער, וואָס האָט די וועלט צוטהיילט: פון דער ערד ביז צו די גלגלים — הלכה באריסטו, פון די גלגלים און העכער — משה אמת ותורתו אמת...

קומט ער און זאָגט: אַ טעות הדפוס! נישט דאָ קיין פיין און קיין לייד, און קיין יסורים און קיין טויט; דאָס אַלץ עקזעסטירט נישט, האָט קיין ממשות נישט, אַזוי ווי עס עקזעסטירט נישט קיין פינסטערניש; עקזעסטירען עקזעסטירט נאָר ליכט... „יוצר אור ובורא חושך“ איז נור אַ מליצה אין דאַווענען... גאָט האָט בעשאַפען — ליכט! פינסטערניש איז נור דער פעהל פון ליכט, דער העדר פון ליכט! אַז גאָט נעמט צו די ליכט–איז פינסטער! און צונעמען האָט ייר רעכט, ער האָט דאָך

געקאָנט גיט געבן: איך איז נישט געווען קיין קראַנק; פּערי
האָט מיר געזאָגט, — געפינען האָט א מעשה. פון נאָך
א פּאַציענט דער דאָקטער האָט א גאַנצן קראַנק. דער גאַנצן
זעגער האָט אַלעמאָל זיך קיין זאַך. קיין מעשה נישט... און
איך: „אַלעס רעכט" — נאָך געמאַכט לעבן, נעמט ער אים צו.
פרישט עס טיט. קיין טעמפּ קען נישט זיין ער האָט נישט געקענט קיין
פּרעס. מיר צוגעגעבן ווייס... פּרווירט די מאָרגן האָט רעכט. „וויין
נישט, באַלד, נישט צווי זיין יונגען די געשטאָרבן. זיין לעבעדיק
גאַנצן האָט ער זיין פּקדון אָנגעטאָן"... בײַ נאַכט די ליכט —
נישט נאָך אַלץ... ווי קלאָר און איך האָב האָט סאַנטעטיל פון
דאָרט העלסטער און דער „אַלטער קיסר" — קלאָר איז שוין. קלאָר
איז אַלץ. אַלץ, נאָר נישט לעבן!
און האָב ווייט האָרן געטראָגן זיך קענען דער ריינער.
לאַנגזאַמער האָרן; פּרינצן הויך-געטראָגן בלוט אין די אויגן
אַרײַן... און עס קלאַפּט אין די שלעף אַלץ אין איינעם:
— האָב איך מיט פאַר וואָס קומט מיר...

— — — — — — — — — — —

אויפגעכאַפּט האָלט זיין מיין בעקאַנטשאַפט-מאַמע-
פון טאָג טיט...
שוין לאַנג. נאָר נאָך קומענדיק האָב איך מיך שוין נישט
געפונען פּלאַץ רעכט געטראָפן טיט אַל טיט... איינמאָל, איך גיי
צו דער באַנען און געלאָזט אַרײַן נאָך האָבן-געלט וועגן גראָ-
שן א דאָרט. איך קום אין געלאָזט אַרײַן, הערט מיר עפּעס
שראַר אויס דאָרט, עס פאַרלירט זיך דער קאָפּ, און שטאַר מיך
אין אַ האַנט און קען זיך גיט דערהאַלטן. איך פאַל און פאַל, און איך
פאַל עפּעס און אַ טיפענעם, טיפן אָפּגרונט אַרײַן...
אויפגעכאַפּט האָב איך מיך אין דער באַנען גרויסער שטוב,
און א גרויס בעט. פאַר מאָ... איך האָב א שטילן, פרוי-
האַרציקן לעבן-גאַנצן העכסטנס. איך עסן פאַמעליך די אייגענע
אויך — דאָס פון בעט, און דריקט פון שטוב, ביין א ליכט,
פאַר מיר טיט א קאַפּ טעריטאָריע, וועט מיין פענצטער שטומע
ליכט און לעבנס... איך האָב נאָר דאָס נאָך, קיין העכסטער — נישט.
בין געווען צו דערלעבן, ווייל איך מיך צוריקגין צום ראַנד פון
בעט — דאָס לייב פאַלט נישט, די בענקלעך ברעכן: איך

דערשרעק מיך, איך מוז זיין קראַנק. פֿרעגען וויל איך נישט, איך וויל נישט מפֿסיק זיין... און בין איך קראַנק, לערנט מיין פֿעטער שמואל־ליבוש דעריבער אַזוי האַרציג, איך זאָל אין דעם זכות גיך און באַלד געזונד ווערען. בלייב איך ליגען אונבעוועגליך. דער קאָפּ איז מיר שווער, ריהר איך מיט אַ האַנד און טאַפּ אָן אַ גאַנץ טוך, מיט וועלכען דער קאָפּ איז אַרומגעבונדען. איך דערשפּיער דורך די נאָז־לעכער אַ זויערקייט — דאָס טוך איז גענעצט אין עסיג...
איך גיב אַ בליק צום פֿענסטער — אַ ווייסע נאַכט קוקט אין שטוב אַריין... און אויפֿ'ן פֿענסטער שטעהען פֿלעשעליך מיט מע־דיצין... וואָס איז מיר? ווען בין איך קראַנק געוואָרען, און פֿאַר וואָס ליג איך דאָ?... איך מאַטער מיין שוואַכען קאָפּ און דערמאַן זיך אָן מיין גאַנג צו דער באָבען אין געוועלב אַריין, מיין פֿאַלען אין גע־וועלב... „איך מוז זיין אַ חולה מסוכן“... „דעריבער לערנט ער אַזוי“... אין מאַרק, צו וועלכען די פֿענסטער געהען אַרויס, פֿאָהרט דורך אַ פֿוהר, עס ווערט אַ געבילערײ פֿון הינד... „כּלבים נובחים — מלאך המות בא לעיר“... שלעכט... ניין, עס איז צוליעב דער פֿוהר... און דערווייל ווערט מיר הייס. דאָס לייב בע־דעקט זיך מיט שווייס און איך הייב אָן אין גאַנצען פֿלאַמען...

איך האָב מיך (דאַכט זיך, דעם זעלבען טאָג) נאָך אַמאָל אויפֿגעכאַפּט, און איידער איך עפֿען די אויגען הער איך שפּי־מען אַרום בעט:

— ער איז אונזער! — די באָבע.

— דאָס געלע פֿלעשעלע — די מומע יענטע...

— און איך זאָג די באַנקים — די מומע טעמע... די מאַמע לעגט מיר נור די האַנד אויפֿ'ן שטערן...

— פֿון יענער זייט, טאַקי פֿון יענער זייט! הער איך נאָך אַיין אונבעקאַנטע שטימע פֿון אַ ייד און הער זיינע טריט, ווי ער געהט אַרויס, און הער, ווי ער פֿערמאַכט הינטער זיך די טהיר...

„שיער, שיער“... טראַכט איך...

אָבער דעם אמת'ען טויט־שרעק האָב איך אַרויסבעקומען פֿון ברונען... איהר האָט פֿיליַיכט געלעזען און געדענקט די „פֿערשאַל־טענע ברונע“?!

— — — — — — — — — — —

אין מיטן פֿון איין מאַרק־פּלאַצל שטייט א ברונעם. און
טער א רינגעלעכער וואַסער אויף פֿיר שטראַלן ווילן... איז ברונען
א צעמבערינע פֿון גאַרקען ביז דער ברויט פֿון א דרייאַקבענקיגע
פּניש. וואַסער צינט זיך מיט שטראָלן אויף אייגענע קישעס. גרייס־
קייט איז א וואָל. דאָס גערינט זיך חרוך אין „אוגערי"ער גרויס
דער מיט שטיינער—

דאָס זיך. אין אייגאַר עמין פֿון א שטאָט־ברונעם איז
מענער דער ברונען „יעדער". ועדער סוף. און אז מען שטאַרט זיך
אין מיט דער ברוטס אין וויס פֿון צעמבערינע ווינגלעך מיינען זיך דער־
צו אויפֿהייבן אויף די שפּין געטרי, און סע קוקט אריין, גלאַנצט
עפּעס א הערצל פֿון ליכטשטראַלס אינער שפּראַצלינען וואַסער — עפּיס
א „וואַסער־שפּיגל". וואָלט איך הינט געזאָגט. און אז מען קוקט
לענגער אַראָב, הייבט זיך אָן צו הערן דער קלאַנג און עס נאַסט
אַז א וואונדערלעך גליטשיגע אַראָב, צום וואַסער־שפּיגל. דאָס צירט
אַראָב, די אַבאַגנעס; מען מוז זיך ניט אייגהאַלטן אין אַנדערל־
מען. ניט אַראָבצושפּרינגען... אזא ניגון שטעקט אין דעם שפּראַצ־
לינגן ברונען־וואַסער, מיטן ציטערנדיקן שפּיגל פֿון אייבן...

איך גאָר דעניג, דערציילט זיך ווענליך מיט מיידלעך, אז
אינג קען איך נור א פֿענצטערל נאַכט און אלץ ליגט אויס און
די פֿענצטער לעשן זיך אויס, די שטאָט איז איינגעשלאָפֿן,
וואַרטן זיך קען, דייטש און שפּראַצט קוין, ביים ברונען,
קוקן און שמעקן זיך אויף די שפּיצן פֿון גרויסן וואַר, געמישט:
א שפּראַצט קאָן, א דייטש וואַן און הייבן אָן וואַמערן... און וואַ־
מערונג דערהערן ווי זיך אלץ אויף איין וויס און דערדן דאָס וואַר.
און דאָס וואַר הייבט זיך אָן דערטן און די שטעטן געוויין אויף,
אַראָב... דאָס אַמאָל געשרייענער... און דער נאַכט־היטער, דאָס גערט
אויב אין מאַרק (איין אלטער גוי, מען זאָגט: א נײַנציגער). הערט,
ווי די קען וואַרטן, ווי דאָס וואַר שפּריצט, ווי די שטעט. דאָס
קומט אַראָב. שפּראַנגט זיך אז איך וואַסער, און דאָס וואַסער שפּריצט
איבער אויגען מיט א גלאָקנשפּיל, און די שטעט. דאָס קומט אויף.
קערט זיך אַליין איבער — פֿליסן דאָס וואַסער אין
ברונען אריין... און ער ציטערט און צלמט זיך, ציטערט און צלמט
זיך... און אלץ דרימלער זאָגן: די קען ווערן קען קוין ניטש, ער

נשמות פֿרוואָגעלטע, וואָס זוכען תּיקון בײַם וואַסער; די שוואַרצע זענען מענער, וואָס האָבען נישט געהאַלטען פֿון מקוה, די ווײַסע — זענען ווײַבער, וואָס האָבען נישט עהרליך געהאַלטען די דריטע מצוה...

ווי עס זאָל נישט זײַן, נישט קיין פּראָסטער בּרונען...

און אין אַ געווּיסען פֿרײַטאָג, לויפֿענדיג איבער׳ן מאַרק, זעה איך, ווי מען לעגט אײַן די צעמבּרינע (מיט דער צײַט פֿיל געוואָרען), ווי מען פֿערלעגט דעם צוגאַנג מיט בּרעטער, איך הער מיט די איגענע אויערן, ווי מענשען, וואָס שטעהען בּײַ דער אַרבּייט — צײַט פֿעהלט נישט — זאָגען: „צו דער נײַער צעמבּרינע וועט מען זיך ערשט שטעלען מאָנטיג“... און פֿערגעס אָן דעם אַלעם, און כאַפּ פֿרײַטאָג צו נאַכטס נאָך דער וויעציערע די קופּערנע קוואָרט, לויף צום בּרונען נאָך פֿריש וואַסער, — אַ הייסער זומער אָבענד, און לויף גלײַך צו, וויל זיך אין איין חעגם אָנשפּאַרען אָן ראַנד פֿון צעמבּרינאַ, ציי מען זעהט בּײַנאַכט דעם וואַסער-שמײַכעל, און — —

און ווי דערמאָנט, אײַן אַלטע יודענע גיט מיך אַ כאַפּ אָן, אַ שלעפּ צוריק... „פֿרײַדעל די האָלאָדיגעכע“, די סמאָלע-הענדלערין פֿון „שלום בּית“ האָט מיך געראַטעוועט פֿון אַ זיכערן טויט — אויף בּײַ טאָג;

בּײַ-נאַכט בּין איך איבערגעענפֿערט דעם טויט און זײַנע שרעקען. ווערענד אַ לאַנגע, לאַנגע צײַט פֿאַל איך נאַכט אויף נאַכט אין טיעפֿען בּרונען אַרײַן... דער קאָנטראַסט צו דער ליעבע צום לעבען בּײַ טאָג... עס קומט דאַצו, אַז נישט נור דער ווירקליכער טויט שרעקט, נור איך זײַן בּרודער, דער צײַט-ווײַליגער טויט — דער שלאָף. איך ליג גאַנצע נעכט און האַלט איבערגעוואַלט די אויגען אָפֿען, נישט אַרײַנצופֿאַלען אין יענעם אָבּגרונד, די בּײַ דער בּאָבען אין געוועלב, נישט צו פֿערזינקען אינ׳ם פֿערגעסעניש; נישט אָבּצורײַסען זיך פֿון לעבען...

און וואָס שווערער, בּלײַערנער עס ווערען מיר די בּרעמען, אַלץ געוואַלדיגער וואַקסט די שרעק, און אַלץ הייסער ווערט דער פֿערלאַנג — צום לעבען, צום האַלטען זיך, בּעהעפֿטען זיך אָן לעבען...

און איך שווייג נאך פארשטעקט צו, ווייל עס איז צום מארש אדער ויין פרייג און מארש ווייז. אבער איך הער מאנען שרייבן. אייג־נקריגט און מאכטיגער בריקעלקיס... פערגליווערטע מיינען. פער־לירענדיק פארשטעלט... אבער ריכטער ווי עטעמט מען. לעבט מען, און ווייס נישט די אויג. איך פיל. יעגן לעבנס גייסט — פאר וואס? פאר וואס שטערבן מדינער צווישן מיר און ווייל צו־זאמען מיין און ווייטער לעבן!

נאכאנאנד. דאס עלנט גאנצע וואס זיך און מיר עריגט נישט דאס העלדיקע הויזפארטיקונג ביי נאכט איבער אין אינטעליגיש שפיל שפיענדיגע שמועסל, דאס מיך פלוצלינג אנגעלאזט א ווייס־טאג פון מיין אבגעריסענעם אויב לעבן פון היינטער די וואלדיגע... דורך עטעמט מען. גענומען מען. מען שווייגט. פלאצט זיך. אדער מען פייט זיך. מען איז נעריקט און דער שפילער פאנטאזיעריש. און איך ווייס נישט. פיל נישט. דאס אין דעם קוין הילף נישט... און דאס לעבן דער וואלט מענטשן. און איך בין אויך א מענטש... און עס האט מיך אנגעלאזט א היינטגעטאפטיק פארלאנג. זיך ארבעטן פלינקער, א געוואלדיקן גלערטן צו מיר. דאס שטערקסטע איז צו רעדן. שעלטן זיך פלוצלינג די וואלונגען היינט. אויסגעבן די פינגער־נעגל. שעלטן די אדורכגעגאנגענע מענטשן־קינדער...

א ...ער גבור פון די יונגע יארהונדערט...

— — — — — — — — — — —

„אבער די איבעראשונג מענטשן שמאכטן, די פערטיידיקן די בעסטן פון דער וועלט"...

די פאטער האבן מיך שוין דערציילט בעשטעלטע...

דער ספריץ פון גלאבאלער אויף פלוצלינג אבאל ארייננעמען...

צי דאס איך עס געטראפן צו רעדן געווען, ווייס איך שוין נישט...

גערעדט און פארגעסן א ווארט, אלטער, איבערגעגעבענער באל־דאס — דאס דאס די נאכט געקוקט. איך ווייס פאר לאכיים צו־מען שטיקער געווען... א בייזער צוי, א בלינדער און אין אמת שונא פון יידיש קינדער, — דעם ספאקריפטלך מענטש! דין אנגעיסן און מיטן נאכט — א שטיק שטארק־בריוו פון שיא־צען ביים אויג. געשטאנען מיט הילף פון א גראשטשינע לאמפל פון קאלטער אויג... מען דאס מורא פאר אים, א לאדן דאס,

וואַרפֿט ער דעם בעזים, מען ווייכט איהם אויף פֿאַר עקעל, און איך פֿאַר עקעל פֿאַר זיינע קללות... עלט רוסישע... און זעלטען ניכ־טערן... און איינמאָל בלייבט ער שטעהן אין מיט'ן קעהרען, גיט זיך אַ וואַקעל, וויל זיך דערהאַלטען. און גיט זיך אַ שפּאַר־אָן אָן בעזים, און קעהרט זיך מיט איהם צוזאַמען איבער, און גיט אַ געשריי: שמע ישראל! פֿאַלט און — טויט... ווייזט זיך אויס — אַ קאַנטאָניסט געווען... בעהאַלטען האָט מען איהם, ביז תחית המתים, אויפ'ן פּראַוואָסלאַוונע פֿעלד... איהם וועט מען נישט אַרויסגנב'ענען, נישט די צייטען...

דער טויט מאַכט אויף מיר אַ קליינע ווירקונג; גע־דויערט אַ רגע כמימרא... וואָס האָט ער געקאָנט ליידען?.. געווען, נישט געוואָרען...

געווען אין שטאָדט אַן אַלטער זייגער־מאַכער, ר' הירשל, אויב איך האָב קיין טעות נישט, איך אַ שטאָדט־דיענער... זיין עובדא: אין דער פֿריה און פֿאַרנאַכט אַרויף צו קלעטערן צום שטאָט־זייגער, וואָס געהט אויף אַ הילצערן געווערק, מיט שטיי־נער אויף שטריק, און אָנדרעהען צוויי מאָל אין מעת לעת... אַ יודעל אַ גראָהם, אין אַ שינעטען קאַפּאָטיל, אין עפּיס אַ קאָפּ־בעדעקונג מיט לאַפּען, אין אַ פֿאָרם, וואָס מען האָט שוין דעמאָלט לאַנג נישט געטראָגען... אַ שטיל, טריט־ביי־טריט יודעל; איך האָב איהם קיינמאָל נישט געהערט רעדען... קיינער האָט איהם נישט געזעהען נישט לאַכען, נישט וויינען... קומט איינמאָל דער ר' הירשעל אַראָב פֿון זייגער און שטרעקט יעדען די האַנד, און געזעגענט זיך מיט אַלע, וואָס ער בעגעגענט אין מאַרק...

— וואָס איז, ר' הערשיל?

— די נאַכט שטאַרב איך!

„וואָס אַ יוד פֿאַלט איין"... „מיינע שונאים"... מען קומט אַהים צו מאָרגענס אין דער פֿריה — דער זייגער שטעהט, דער זייגער־מאַכער — נישט אויפגעשטאַנען!

אַזוי דאַרף זיין!

מאָדנע שטאַרבט דער שוין דערמאָנטער שמעון הטעל־מאַכער, דער אונטערהעלפֿער ביים משכילישען מנין... אַ צווייט חייב געדאַט (צופֿעליג געדענק איך און פֿערצייכען עס)... פֿאַר

נישט. הייסט ער, זי זאָל אַרויסגיין און מאַכן אַליין. קויפֿן
פֿונעם וואָרשט־שניידער טאָרבע. אָנגעצונדן אין דער לאַמפּ אין בעט
אַרײַן. ער האָט זיך געשמועסט מיט זײַן קליינעם הויך; — אַזוי
לאַנג האָט ער געטראַכט... און ער האָט זיך געווענדט אין פֿענצטערלעכן
אויף זײַנער זייטל כדי מען זאָל פֿון לײַטן... און צום צו בײַטן
וואַרעמע־שטיקן דאָס אַלטע. זײַנע־בעקאַנטע הײַנט הייסט ער זיך
גענומען אַ רעדעניש פֿליט, ער זאָל הײבן, דאָס זאָל דערלעבן
זײַן די לעצטע שעה פֿאַרן טויט...

ניטאָ אויסלייז. אָבער דער צייט!

געבליבן פֿון אַנדער דער פֿעטער ליסאַ, דערשראָקענע גע־
וואָרן.

און אַ פֿעטער — אַ דורעמע... אַ דורעמער מענטש. אַ גאָלדענע
וואָרט... ניט אַליין אַרום, ניט אַליין פֿון זיך אַראָב... די פֿירמע
ייִנגען פֿון אים הייסן, אויף און געוויינט מיט שטים, און אין
שטוב. ערגער די אַנגל... אײַנגעאָל פֿאַר פּסח. ווי גערעט אַראָב
אין הויכער אַרײַן צום אונדז. דאָס ווי פֿאָטער לכבוד יום־טובֿ
— אַ וועלטלעכער פֿאַל... ווי הייסט, דער דער גנבֿ איז... פֿריִער אַמאָל און
קיין טיש און געטרונקען אַרײַן אין אָרעמאַן, יעדעס מאָל איז געשטאַ. ווי ניט
פֿריִערט. לאַנגט ער זיך צום שפּאַצירן — פֿאַרמאַכט; צום שלאָס
— ער ניט ליגט נאָך, — צירט ער עפּעס זיך פֿון לייב אַראָב...
אײַנגעוויקלט די פֿליגלען אײַנגעפּאַקט... איז צוזאַמען פֿאַר פֿאַלן אַ
לאַגער. וואַלט זיך, ניטאָ די אַנדער דער זון... די פֿירמע ייִנ־
גען אין אַ פּלוצעם, די הייסט, דער פֿאַל אַ ייִדישער אײַנגעגעבן צדקה,
צום רעכט ווי אים שלאָגן... און אַ צײַטונג האָט ווי אַ גנע־
ביכט — די גאַנצע פֿאַרצייַטיקע אייגענע קלות צום מאַנס
קאָפּ... און שטעלט אַ וואָנט מיט נאָגל אים, האַלט ווי ער נישט
מורא געהאַט פֿאַר גאָט...

גערעט דער פֿעטער ליסאַ אײַנגעפֿאַר פֿאַרן דאַוונען זיך באַ־
רען צום טיש, שטעלט זיך אונטערן שטראָם... און מען נעמט אים
פֿון וואָרט אַרויס אַ מיטן... פֿון אַ שטיין, זאָגט מען. דאָס איז
מיט וואַסער געלאָפֿן. אַ קלאַפּ בעקומען. בעסער געוואָרן. דאָס
מיר געפֿעלט, וואָסער געטרונקען...

על פּי מורה הנבוכים מאַכט עס אױף מיר קיין גרויסן

אײַנדרוק נישט. נישט מער: אַ שאָד אַזאַ גוטער פֿעטער... און דערטרונקענע שוין געזעען... אַ יונגען מאַן אַמאָל אַרויסגענומען פֿון טײַך (ער דאַרף אַ מענש, די אַרײַנגעוואָרפֿענע קאַץ האָט נישט געהאָלפֿען), אַרויסגעצויגען האָט מען אײַן אָנגעדראָלענעם. מען האָט איהם מיט קניהען דעם בויך געדריקט און דאָס וואַסער דורכ׳ן מויל אַרויסגעזעצט... דערבײַ געוועזן, געזעהען בעשײַנפּערליך: דער טויטער פֿיהלט נישט...

איך בין דעריבער צום טײַך, צום פֿעטער ליפּא נישט געלאָפֿען...

אָבער, אַז די לויה איז געווען... די מוהמע יענטע געהט נאָך דער מטה, ניין, זי געהט נישט, זי שווימט אין דער לופֿט... אויפ׳ן פּנים אַ פֿערגליווערט שמייכעל, די אויגען בלאָנזשען אַרום און גיבען אָפּט אַ בעהאַלטענעם בליק נאָך אַ בליק, אָט בעוועגט זי זיך, ווי בײַ כּלה-טאַנץ — בנעימות׳דיג אויף די שפּיץ נעגיל... איך געה האַרט בײַ׳ן איהר זייט... די ווײַבער אַרום, הער איך, שרײַען צו גאָט, די הענד ברעכענדיג: רבונו של עולם, זאָל זי ווײנען! כאָטש אַ טרער לאָזען! און זי געהט, און מורמעלט, און איך הער (וואָס איך האָב אין „נאָך קבורה" בענוצט): „עס, ליפּעליע, עס, זאָל דיר זײַן צו געזונד!" און גיט פּלוצלינג אַ ריס אַראָב פֿון זיך דאָס שייטעל און מיט׳ן מויל — אַ פֿײַף... —

— — — — — — — — — — —

שטאַרבט נאָך ק., דער ווײַנהענדלער פֿון דער ברוקיערטער גאַס... מיך ציהט אַהין, איך מוז זעהען, ווי מענשען שטאַרבען... ליגט ער און גוסעט אין דער גרויסער שטוב, אין שרעקליכע שמערצען... די טאָכטער ווײנע, די פּאָרצעלאַענע שענהייט, ליגט אויף אײן אַנדער בעט — די קליינע ווייסע שרעק! די מוטער — אַ העכע פֿרוי — אײַנגעקילט אין אַ פֿאָטעל, מען זעהט קיין פּנים נישט... איך רוק מיך, צווישען חברה-לייט, צום בעט צו... שרעקליכע העויות, ווילדע אויסגעשרײַען אין מיט׳ן ווידוי... און פּלוצלינג, מיט אַ גאַנץ געענדערטער שטימע —

— זאָגט מײַן ווײַב, דער שליסעל פֿון צווייטען קעלער ליגט...

איך הער נישט וואו; איך ענטלויף... ענטלויף אין אינזי-

[illegible] נאַכטן אַריין, טיף פֿון אַ שטאַרבנדיקן [illegible].
פֿון אַ [illegible]... פֿאַר, פֿרוי דער פּנים איז דורך דעם פּיס. ער האָט
זיך [illegible] ניט אַרויסגעקוקט פֿון שלאָפֿל צום צווייטן קאָלער...

און עס פֿאַלט צו די נאַכט... איך גיי אַרום אַרויס; שפּאַ-
צירן, גיי שווערע טריט, אַז פֿון שטאָט איז דערווייל גלײַך צום
ערשטן מאָל! — די די זון לאָזט זיך אַראָפּ אויסגעצן נאַכטן
— די פּיפּעס-גלאָז פֿון צווייטן די צווייטע... און קוקן איבער-
פֿירנס אויף אַ גלאָז-פֿענצטערל ליכט; קאַלט וואַסער, העלער,
האַרט בילדער...

איך שטיי, אָנגעשפּאַרט אין עפּעס אַ צײַט און קוק, און
דאַכט זיך, פֿאַר וואָס וואָס איך עס איז צום ערשטן מאָל...
וואָלט [illegible] נעמט דאָך אויסער די זון, וואָלטן אַבער נאָר אויך
די ליכט...

און די צײַט גייט אַזוי, אַזוי...

אַ צווייטער הערבסט-פֿעלדער אויסבליצונג-פֿאַרז איז דורכגעגאַנגען
[illegible] פֿעניגס!

אָפֿטער [illegible] די ווינטן: פֿאַר וואָס שטאַרבט מען, נאָך
דאָס! —

ווען מיר פֿאַרשווינדט זייער צײַט אַקעגן אַן...

מײַן פֿרײַנד — שוין דערנאָך — צוויי פּליטים פֿון זײַן
[illegible] בין איך עס געשטאַנען. ער איז צו מיר אַרויס-
געקומען, אַ שטילער, שטיל-[illegible], מיט [illegible] האַ-
[illegible], אין איין האַנט — אַ פּאַפּיר, אין צווייטער — אַ ראָמ-
[illegible]...

— [illegible], דו ביסט אין עלי, קוימט דאָ [illegible]!

און ער [illegible] מיר איין אָרעם אין [illegible] און האָט נאָ-
כן — [illegible], עס רעדט זיך [illegible]... איך [illegible]
[illegible] אין [illegible]...

— ביסט דאָך מאַקי אין עלי... ע, [illegible] — און ער
[illegible] צוריק אין [illegible] אַריין...

עס הייבט זיך אָן מיר אַן [illegible]: אפֿשר איז
דאָס דער [illegible] אויף אַלע מײַנע פֿראַגן...

דער געדאַנק דערוויקעלט זיך אָבער נישט, ער קומט צוריק אַרויס מיט'ן לאַמטערן, נור אין דער אַנדערער האַנד, אויפ'ן אָרט פון ספר'ל — אַ גרויסער, שווערער פערראָסטער שליסעל — —

דער שליסעל צו זיין פערמאַכטער ביבליאָטעק אין שטאָט...

— דו ביסט עס ווערט...

מיט דער האַנד, וואָס ציטערט שלאַבעריג, דערלאַנגט ער מיר דעם שליסעל. די שטימע — הויל, אָהן טאָן, היינט וואָלט איך געזאָגט — אָהן פאַרב. איך הויב צו איהם די אויגען אויף, וויל עפּיס זאָגען, דאָס מויל איז מיר צוגעשניערט; ביים שיין פון לאַמטערל זעה איך אַ פּנים פון אַ בר-מנן... געל, וואַקסען-געל, אָבגעלאָזט...

„אַ בר מנן דערלאַנגט מיר דעם שליסעל“ —

איך נעם איהם און געה מיט איהם אָב שווייגענדיג. דער שליסעל וועט עפענען — מיר אַ נייע ביכער וועלט, איך — אַ נייעם פּרק...

ווען און ווי אַזוי מיכל פידלער איז געשטאָרבען — געדענק איך נישט!

„ייִשרי בית־מדרש. — חורבות און געפֿירן. — איך וויל ווײַטער. — די באָבע. — איך ווער אַ חתן.

ניט מיט אַמאָל לויפֿט מען פֿון ווײַטן אין גײַסטיקן בית המדרש אַרײַן. פֿון דאָס דאָזיקע אַוועקגיין, קלאָגט זיך איך פֿיל, איבעראַל ניטאָ קיין. אַז איך רײַס מיך פֿון עפּעס אין ערגעץ אַנ. פֿון עפּעס הייליקס. פֿון עפּעס טײַערס... גייט שלאָף איך ניט, און בלאָנקעט אַרום מיט אומעטיקע בראָמען. איך בין געווען שוין אַ פֿערטל יאָר, און אַזוי וואַלגערן האָב איך איבער־געלעבט די גלייבונג. פֿיל פֿון הייליקן איז מיר אַוועקגעפֿאַלן נע־ראָטן. אָבער אַלץ אין דער היים, אין בית המדרש, וואָס איז לעבן דער שולהויף...

און איך זעה מיך, ווי איך גיי צו לעצטן מאָל. דרײַ־קאָרנס ביז דער פֿינצטער דעם ריקן פֿאַרלאָשן שלעכטל אין מאַיט. אַרויף דער לעצטערער בראָט. אײַזן שטאָבענעם הויז־וועג, צוויי־טען „אַנדערע" און „ייִשרי בית עלמין", און דאָס התחברות, און דער אַרום אַ דבֿרים צווישן „יצר טובֿ" און „יצר הרע". אַזוי ווי איך האָב אים איבערגעגעבן, ניט צוגעריסן מיט הינטער אַלע ייִנגל. און „מאָגישט"... אָבער מאָגישן און תפֿילה אַרײַן הויפּט „מאַרינע", די ווינקל צו אים פֿון די פֿענצטער. הויפּט אים מיט נאָגעל. פֿון „מאַרינע" שטאָציקס אים מיט ווינציקן, אַלגער בײַ אַלטער. צווישן מנחה ומעריבֿ, אין דער היימשטול, און פֿון „בלח פֿון קירלבי" איז פֿאַרנומען מיט איזר איבערשטייער. נייעמאָרגן־מיד־דיך ריבקן בײַ ווי אין שטוב און גייען הער, און זי לויפֿט אַרום צווישן די שניידער און מיטט מלבושים... מיך הויפּט „קינסט־לעך"... אָבער דער יצר הרע איז גרויס; אַזוי ווי בײַ מאָגישן.

דאָ איך מיך, ווי איך גייה, און אַ שטאַרקן הויכל. און אַ גרויסאַרטיקע־פּאַלאַצן און ווײַס־צעליכטיגטע שטיבל (צובילדונג היים אין דעם אָרט און צו ווערן פֿאַרבונדן) אָבער דער בחקירהטער נאָס, פֿון די הויכן קאָפּשאַרקן צום גרינעם שלאָס (עס איז פֿריילינג־צײַט) און בלײַב שטייען בײַם קאָפּ־געשל פֿאַרן שלאָס, און

ווינקעל, וואו דאָס הויז שטעהט; דאָס הויז מיט דער פֿערמאַל־טער ביבליאָטעק אויפֿ'ן בוידעם. איך טרעט אַריבער די שהעל איבער געוואַלט. עטליכע טראָפּען שוויים פּערלען זיך איבערן שטע־רען: דאָס הויז איז מיר פֿרעמד; דאָ וואָהנען נישט קיין יודען. צופֿעליג. און פֿילייכט צוליעב דער נאָהנטקייט מיט'ן שלאָס! דאָס הויז איז אַ נייעס, דעמאָלט דאָס נייעסטע, און האָט ליכטיגע טרעפּ, דעמאָלט די איינציגע ליכטיגע טרעפּ אין שטאָדט. איך שטייג בעהאַרצט; אַ גוטער סימן — אַ ליכטיגער וועג! און איך שטייג אין ליכט. איין שטאָק, אַ צווייטער — די פּלאַטפֿאָרם צום בוידעם; דאָ לעשט זיך מיר דער טאָג אויס... איך ווער עטוואָס אונ־רוהיג. אָבער „כל באיה לא ישובון", נישט פֿאַרהאַן: צוריק! די האַנד ציטערט אַ ביסל, דאָך דערטאַפּט זי די טהיר; און טהיר — דעם שליסעל־לאָך. „פֿריהער אַריינקוקען!" איך נייג צו אַיין אויג: אַ חשך. קעגענאיבער אַ פֿערלאָרענט פֿענסטער פֿון אינער־ווייניג. אָבער דורכ'ן לאָדען־שפּאַלט רייסט זיך אַריין אַ זייל פֿון ציטעריגען זונען־שטויב און שפּאַרט צו ביז צו'ן אַ הויפֿען ביכער אויף דער פּאָדלאָגע.

„דער עמוד ענן!"

„דער עמוד אש!

„ביידע פֿיהרען אין מדבר!"

און איך דרעה איבער דעם שליסעל! אַ קריץ אין אַלטען שלאָס, דאָס האַרץ — אַ ציטער, דאָך — די טהיר — שוין אָפֿען, דער לאָדען — האַסטיג אויפֿגעריסען — איך בין אין „זייער בית המדרש"...

אַז מיר האָבען אַ' חלק אין אַלע בתי מדרשים, „ביודעים ובלא יודעים" — פֿאַלט מיר דעמאָלט נישט אַיין. אָבער אַזוי פֿיעל ביכער! אַרום אויף אַלע פֿיער ווענד, צעוואָרפּענע אונטער די פֿיס אויף דער פּאָדלאָגע.

— איך וועל אַלץ לייענען און כסדר!

— — — — — — — —

„אַלץ" האָב איך נ י ש ט געלעזען; דריי שפּראַכען געווען: דאָס מעהרסטע פּויליש (אויבוואָהל דאָס מעהרסטע איבערזעצונגען...) דערנאָך אַ ביסל דייטש; געווען אַ קליין ביסל פֿראַנצעזיש אויך.

פּראָגראַם קען איך נאָך ניט. לערנען אַפילו ניט. און
דערפֿון וואָר, צוליב דער גלייכגילטיקייט, אין אַ צייט אַרום. איינ־
לאַדונג באַקומען. פֿון באַזיכל צו מאַרשל אין אַלגעמיינעם. — אַ בריוו
געשריבן, ווי דער אַרום. די איבערלעבונג. פֿאַרגעסן... מיט
דעם אַרטיסטישן־קינסטלערישן וועל איך פֿון דער היים אַרויס. ריכטיק
צו דערלעבן. ווי איך וואָלט, עס האָט מיר באַשטימט דער וויכ־
פֿון שרייבן קאָנצערט פֿאַר לערנער שטעלן. ווען איך דאַרף אַז
אַרײַנשטעלן, צו גרייט איז מיין ריכטונג צו קאָמפּאָזיציע. איך
וועל מיך ווענדן פֿראַנקרייך; איך האָב אַ בריוו פֿון פּאַריז. אין
פּאַריז וואַרט. און דער נאַמען לאַנג לערנער — פֿון דער
טעכניק דאַנק ביים אַרויסגאַנג. און די גרויסע יונגע איבערזעצער
און אַנדערע, אַלע יונגע פֿון גרויס. דאַוונען און די מענטשן־פֿאַר־
לאָזן זאָגן. איבערגעזעצט, און צעטראָגן — די קינסטלערישע ראַ־
מאַנען, איבערזעצונג די איבערזעצונג פֿון פֿראַנצייזיש: רומאַ, ס.
דיקטאַר תּנא א. ד. ג. פֿאַלט און דער נאַמע אַרויס אַ געוויסע
נאַמע ס. דיקטאַר אַ גרויסער רומאַ. באַלד אַ גרויס נאַמען — תּנא...
אָבער איך לייען: איך קען קיין בסוד המעשה ניט. איך לייען אויך
קיין נאָמען־באַשרײַבונגען ניט. די דערמאָנונג מיך אין גאָר ניט.
הערן און מיר קיין בילדער ניט; איך האָב אַזוי הערנס צו־
קאָמפּאָזיציע מיט נאָמען. און איבערזעצונג — די באַשרײַבונג פֿון
גרויסן הערן ביי דיקטאַר תּנא און די אַרבעטער ביים מענטש —
פֿאַראַן הערן אַרום שטאָט. איך אַ קליינע דערצו פֿון אַ בריליאַנט
אויסער. דאָס איז קאָמפּאָזיציעס — שוין שוין געווען; דער
קלאַנג צוקער מיר און גענומען מיך די דיאַלאָגן — די שטעטלעך
מיט די פּאַטריאָטן, ווי עס האָט דערמאָנט ביי מיר געשריבן;
דאָס געווען הערן. יעדעס פּאַטריאָט האָט מיר איבערגעגעבן. דער
אַ טעלעפֿאָן און אַ מענטשלעכער נשמה אַרײַן. די לעבן צום דיאַ־
לאָג, צום מאָלן מיט דער שפּראַך איז מיר געבליבן... דערפֿאַר אַ
מאָל פֿאַרצייכנט האָב איך מיך קיינמאָל ניט איבערגעלעבט.
קריטיקער, די איינער פֿון מיינע קריטיקער האָט באַמערקט —
אַ „מעשה בתוך מעשה"; שלעכט געווען איז דערביי פֿילייכט
מיין באַמערקן יאָ: די דריי תּפֿילות... איך האָב אַזוי געלייענט. יע־
דערער. פֿאַרגעסן זיך און מיר אַלעמאָל מעשיות; איך קען מיך, און

וויל מיך נישט אַרויספּלאָנטערן. אין דער ביבליאָטעק איז אַ יריד: פֿול מענשען אין מאַרק; אַ געווימעל פֿון מענשען: פֿון אַלערליי שטאַנדען, אַלערליי געשעפֿטען: אין גרופּען שטעהען זיי, און רעדען צווישען זיך, יעדע גרופּע האָט איהר עסק... און איך שפּאַציער אַרום איבער'ן מאַרק, געה פֿון גרופּע צו גרופּע, הער אונטער, כאַפּ אָבגעריסענע שטיקער פֿון געשפּרעכען און שטוים מיך, וועגען וואָס עס געהט...

פֿאַלט מיר אָבער איין אַ קורצער צייט אַרום אין דער האַנד אַריין נאַפּאָלעאָנס קאָדעקס און זאַוואַדסקי'ס איבערזעצונג. איך לעז און — פֿערשטעה, אַ פֿרייד; נישט טיעף, פֿיללייכט נישט ריכטיג און — גאַף: דינים, אָהן ראובן ושמעון, סאַמע כללים!.. דער רמב"ם אין „יד החזקה" האָט עס נישט דערגרייכט! נאָך אין אַ צייט אַרום — באָקל'ס געשיכטע פֿון דער ענגלישער ציוויליזאַציע! איידער איך פֿערשטעה, דערמאָנט מיך (אַזוי מיין איך) דער סטיל אָן בעל עקדה!.. אויך עפּיס אַ מין דרש! איך קום אויך צו פֿיזיק. רבונו של עולם! נישט די קאָלדערע וואַרימט מיך, נור מיין לייב די קאָלדערע! מען קען מאַכען שניי! דונערן! אָהן מאַטעמאַטישער פֿאָרבערייטונג, היפּער איך איבער ציפֿערן און אַלגעבראַאישע צייכען, ווי אַ פּוילישער מלמד איבער שטיקליך דקדוק אין רש"י, און פֿאַל ווייטער אַריין אין אַ ים פֿון ראָמאַנישע און ראָמאַנטישע היאַלאָגען, און שווים ווידער אַרויס אין אַ „נאַטורוויסענשאַפֿט"... די בעשרייבונגען פֿון קערפּער און גליעדער, אַזוי פֿון געוויקסען ווי פֿון טהירע נעמען מיך נישט, זענען פֿאַר מיר טויט! ווידער דאָס זעלבע: זיי דערמאָנען מיך אָן גאָר נישט, וועקען אין מיר גאָר נישט! געזעהען: הינד, פֿערד און עטליכע קעץ. זומער-צייט פֿליהען פֿייגאַליך אונטערן הימעל, אונטערשייד איינצעלנע אין דער מחנה! לאָזען זיך מאַנכע מאַנכמאָל אַראָב, אין שטויב און בלאָטע אַריין, נאָך אַ פֿערלאָרען קערנדטיל פֿון אַ פּויערישער פֿוהר, אַ ברעקעלע פֿון אַ יונגעלס אָנבייסען אין חדר אַריין און פֿליהען אַזוי ראַש אַוועק... אויפֿ'ן שפּיץ פֿון זייגער שטעלט זיך אַמאָל אַ קראָה — ווער ווייסט זיי!

פֿאַר דאָס די בעשרייבונג פֿון לעבענסאַרטען, פֿון געוויקס און טהיר, יעדע ענטפּלעקונג פֿון אינסטינקט און פֿערשטאַנד, גע-

ראַנהה־ישען, דאָס צאַפּלען זיך מיט ליגע און פֿאַרב צום מיליע... גלאָ-
קען־בּרען, קינדער ערציִען, וואַקלען שפּיִז אויף היגמער, פֿער־וואַ-
לקנגען פֿון געפּליגעלטע אינטערן בלאָהען הימעל, די פּעימען; די פּע-
רקנאַרען פֿון דער סעגליבער וויט, דאָס אימשטעלען פֿון פֿאַרבינע
פּערערן, דער קריעג הענן דער „ייי" — דער קאַמף פֿאַר לעבען און
לעבנע, — דאָס אַלין גענומט און כשרפּש...

גאָט, הי גרים די העלט איז, הי פֿערשיערנאַרטיג, און
היפּיל שכל, היפּיל גייסט...

און פּלוצלינג:

— אַלין מאַשעריע: «האַרטמאַן».

— קיין פּרייער הילען: «צענדליגער בּראַשורען». און קאַר־ל
פֿאָגט:

— דער געהירן אַרבייט אוים געדאַנקען, הי איין אַנדער
גליעד — שטעהגען...

— — — — — — —

עפּיס הערט אין מיר פֿערשטאַרט, פֿערגליוערט. עפּיס שטאַרבט
אָב. אוים מעשה בראשית, אוים מעשה מרכבה. קיין הימעל נישט
דאָ. דאָס בלאָהע, וואָס מיר זעהען, איז די גרעניין פֿאַר אינ-
זער אויג. אוים שכר ועונש, אז דער מענש האָט קיין ברירה
נישט...

מיט העמען רעד מען דערפֿון? פֿאַר העמען גיעסט מען
זיך אוים דאָס האַרץ? און העמעס אויערען אַריין גיסען די קלאַגען
אויף די תורבות און געהירן און אויף די סגרים און האַרץ? מיט
די אַרומיגע? איך בין קענען ווי אָהן לשון אפילו. פֿון דעם, וואָס
איך האָב געלעזען, קאָן איך אויף יודיש נישט רעדען. פֿאַר דעם
האָב איך אין יודישען קיין ווערטער נישט. איך פּרוב רעדען מיט
מיר אַליין און קען נישט...

רעטען קען מיך איין ש. ת.

פֿריהער זיין פּאָרטרעט. אייגענטליך נישט זיין פּאָרטרעט;
איך קען איהם נישט. אין אַ מענש אַריין קוקט מען דורך די אוי-
גען, און ער פֿינטעלט מיט די אויגען. זיינע שוואַרצאַפּעל האַלטען
אין איין לויפֿען אַהין און צוריק איבערן הייסעל, הי פֿאַר פּחד,
מען זאָל זיי נישט דערטאַפּען. איך וועל נור בעשרייבען זיין ליניע:

שטאַמט פֿון אַיין אָרימער, דערשלאָגענער פֿאַמיליע אין דער ליטא, נישט אויסגעלערנט זיך קוקען מענשען אין די אויגען אַריין... געענדיגט די ראַבינער־שוהל אין זשיטאָמיר. געקומען צו אונז אַלס רעליגיאָנס־לעהרער... לערנט פֿון אַ רוסיש ביכעל אַרויס די „ביבּ־לישע געשיכטע“. האַלט זיך ווייט פֿון קהל; רעדט נור רוסיש. פֿון דעסטוועגען, אַז דאָס מאַגיסטראַט וויל אָבריינגען דעם מאַרק פֿון פויערישע פֿוהרען, וואָס זאָלען זיך נור שטעלען אויפ'ן טאַרג, און בעשטימט, אַיינצוטהיילען דעם מאַרק אויף פיער, דורך גאַסען דורכ־געשניטענע רעגעל־מעסיגע סקווערען, וואו ער וועט פֿערזייען בלו־מען און פלאַנצען בוימער... און די סוחרים, וואָס האָבען געוועלבער אין מאַרק, פֿאַר פחד, זיי זאָלען דאָס פויערישע לייזונג נישט פֿער־ליערען, ווילען מבטל זיין די גזרה, און מען ווענדט זיך צו איהם, ווי צ'ן אַ קרוב למלכות, — שרייבט ער זיי אַ פראָשעניע אויף „קייזערליך“ פאַפּיער, מיט עכט שוואַרצער טינט און קאַליגראַפיש, לאמור, אַזוי צו זאָגען: היות, אויב עס וועלען זיין גערטליך (סקווערען) און אויב עס וועלען געפלאַנצט ווערען ביימליך, וועלען די ביימליך מיט דער צייט וואַקסען און צעוואַקסען זיך און ווערען גרויסע ביימער, מיט געדיכטע צוויגען און בלעטער... און אַזוי ווי די שטאָט איז שלעכט בע־לייכט און נעכט זענען פערהאַן פינסטערע, וועלען זיך אין די פינסטערע נעכט, און די געדיכטע שוואַרצע שאָטען פֿון די ביימער בעהאַלטען גנבים, גזלנים און רוצחים, וואָס וועלען זיין אַ סכנה פֿאַר דער שטאָט... אויך וועט מען, אין די זומער אָבענדען, ווען די נאַטור (דאָ געהט אַ נאַטור בעשרייבונג) וועקט צו ליעבע — אין שאָטען פֿון די ביימער זינדיגען, וואָס עס וועט שאַטען דער מאָראַל פֿון שטאָט און פערדאַרבען די שוהל־יוגענד, וואָס וועט ווייטער פון איהר זייט, נישט פֿאַר אַייך און נישט פֿאַר קיין שום יוד גע־ראַכט, קראַנק מאַכען אַ האַלבע, אויב נישט די גאַנצע שטאָט...

איז אַייך ווייניג, געדט די ליניע ווייטער:

ער פֿערליערט די שטעלע אַלס רעליגיאָנס־לעהרער. איך ווייס נישט, אָדער געדענק נישט, פֿאַר וואָס, און פועלט ביים גובער־נאַטאָר אין ווערט אָהן דער שטאָטס וויסען — ראַבינער. און בעקו־מענדיג די נאָמינאַציע, ענדערט ער פלוצלינג זיין פֿיהרונג: טהוט אָן אין שטוב אַ יאַרמולקע, הערט אויף צו רייכערן אום שבת און

הייבט אָן צו גײן אין שוהל אַריין דאַוונען פֿריה און אָבענד.

האָבען די חסידים אַיין אַסיפֿה געמאַכט און געשיקט איהם זאָגען:

הילט איהר, אַזױנער און אַזױנער, נעמען בײַ דער שטאָט דריי הונדערט רובעל אַ יאָהר אומזיסט, איז מה טוב. איהר זײַט נישט ערגער זיי אַיין אַנדערער, אַייז אינו ישראל. האָט נעמט אומזיסט יודיש געלד.

הילט איהר אָבער הירקליך עפּיס טהון, זעט מען אייך עוקר מן השורש זײַן...

על כן, זאָגט מען איהם אָן, זאָל ער תיכף ומיד צוריק װערען גוי, אויסטהון די יאַרמולקע, אויפֿהערען צו קומען דאַוונען, און צוריק רייכערען פֿריש גליה אין שבת...

— פֿאָלגט ער און הערט אין אַ ציים אַרום אוים ראַבינער, פֿאַר דאָס צענזאָר אין װאַרשוי. — — — — — — —

— — — — — — — —

דעמאָלט איז אָבער געװען ערשט דער אָנהויב פֿון דער ליניע. דער ערשטער עטאַפּ פֿון דער קאַריערע. נעמט ער מיך אויף, הערט מיך אוים, פֿינגעלגריג מיט די אויגען, הערט מײַנע ספּקות אָן פֿון, און ענטפֿערט:

ניצעװאָ!

איך מוז הערען אַ ליַיט, אַהעק שטודירען: קיין זשיטאָמיר, קיין ווילנא... אַלע ספקות װעלען אָבפֿאַלען, אַלץ װעט װערען קלאָר, אַלץ װעט װערען גלייך...

ער װעט מיר העלפֿען!

אפֿשר: לאָקער איך אויף מײַן כלה פֿון חרבה אויף די טרעפּ. צו האָבען מיט איהר אַ ישוב. צום אַלעם ערשטען דערשרעקט זי זיך צום טיטה. איך האָב זי אַזוי לאַנג שוין אויף די טרעפּ נישט פֿערהאַלטען. און זי גרייט זיך דאָך צו אַ חתונה... דערהערט זי אָבער, װעגען װאָס עס געהט, בערוהיגט זי זיך, נעמט זי שװעסטערליך מיך אָן בײַ דער האַנד, פֿיהרט מיך אַראָב אין הויף אַרײַן, פֿון דאָרט הינטער'ן הינטער־טהירעל אין בית־שוהל אַריין, װאו מיר זעצען זיך אויף אַ באַנק און רעדען... און רעדען מיט נעפּלאָטענע הענד אַזוי האַרציג־שטיל.

— יאָ, פֿאָהר — זאָגט זי, און די שטים איז פֿײַלט, און די אויגען גלאַנצען פייכט... פֿאָהר! זיי מיר מודיע ווען, ווען איך אַראָבקומען...

נעמט ש. ח. און פֿערזעצט אויף הוצאות זײַן גאָלדען קייטעל. חערט בּעשטימט אַ פֿאַרטאָג צום שטילען אַוועקפֿאָהרען. עס ווערט בּעשטעלט אַ פֿוהר, איך פּאַק מיך בּסוד סודות. לעג מיך פֿריה מכּלומרשט שלאָפֿען, מיט'ן פּעקיל אונטערן קישען, איך וועל קײַן אויג נישט צוטהון. אַ פֿייף פֿון גאַס וועט זײַן דער צייכען... איך לעש אויס דאָס לעמפּיל, געזעגען מיך מיט אַלע און אַלעס אין דער פֿינסטערער שטוב; אויפ'ן האַרץ נישט אַזוי לײַכט... אָבער איך מוז... ליג איך און דערהער אַ שטילען שאָרך פון צווייטען צימער. איך האָרך. שטיל עפֿענט זיך די טהיר. שטיל, בּאָרוויס קומט אַרײַן די מאַמע, איך זעה זי קוים בּײַם שוואַכען שײַן פֿון דער לבנה אין פֿענסטער. זי שוועבּט שטיל צו צום בּעט, זעצט זיך קעגען איבער, קוקט מיר מיט ווייטאָג אין פּנים אַריין... איך קען די אויגען נישט שליסען, איך מוז זי זעהען, און זעהען, ווי פֿון די אויגען איהרע רינען שטיל, שטיל די טרערען... זי געזעגענט זיך מיט מיר... ווער האָט אויסגעזאָגט מײַן סוד?

אָבער זי וואַלט בּײַ מיר, איהרע טרערען וואַלען; איך פֿאָהר נישט...

דער טאַטע איז אין דער היים נישט געווען. געקומען איז ער אין עטליכע טעג אַרום מיט דער ידיעה:

— געטהון מיט דיר אַ שדוך... מיט גבריאל יהודה ליכ־טענפֿעלד.

איך גיב מיך אונטער; איך זעה קײַן אַנדערן אויסוועג. אַ קרבּן פֿאַר דער מאַמעס טרערען!... ש. ח.'ס גאָלדען קייטעל איז פֿערפֿאַלען געוואָרען בּײַ'ם מלוה... די פֿוהר איז צוריק אָבּגעפֿאָהרען אין פֿאַר־שטאָט אַריין... מיין „כלה פון חורבה", וואָס איז אומזיסט אַראָבגעקו־מען האַלבּ־נאַקיט אין פֿאַרטאָג, מיך צו בּעגלייטען, האָט אויף אַ צײַט אַ קאַטער בּעקומען... און אין אַ קורצער צייט אַרום פֿאָהר איך חתונה האָבּען...

פּאַסטען וועל איך נישט... די חופּה שטעלט מען אין דרויסען, אין דאָרף... אין הייבּט אין מיטען אָן צו רעגענען, ענטלויף איך

פֿון אונטער דער חופּה אין שטיב אַרײַן. די חופּה גערט נאָך. גבֿריאל יהודה ליכטענטעלר לאַכט... די מאַלטער זיינע הייגט...

איך קען מיר קיין רעכֿענונג נישט אָבגעבן פֿון מיין פֿיהרען זיך...

. . . .

און מיט דעם ענדיגט זיך דאָס ערשטע באַנד פֿון מײַנע ערינערונגען... עס הייבט זיך אָן צו צערשטרייען דער געפֿיל פֿון קינדער- און יונגעל-יאָהרען, און פֿערשווינדט מיט דער צײַט. עס שליעסט זיך איך דער היימישער אוצר פֿאַר סקיצען און בילדער. אַלין, האָב איך זעה אין דער פֿרעמד. אַלין, האָב איך בעגעגען אין שטעט און שטעטליך, אויף וועג און שטעג, זעה איך און פֿאַרש; אָבער איך פֿיהל עס נישט אונמיטעלבאַר. איז מײַן נשמה האַרטער געוואָרען און קען און אַנדערער נישט אַרייגפֿליסען, צוריק-צוקומען רייכער, פֿאַרביגער און פֿערשטענדיגער? אָדער האָט מען, איטער דער פֿערמיטלונג פֿון די תשים, צום נישט-היימישען, צו דער נישט-קינדישער העלט קיין צוטריט איבערהויפּט?

אַלין איינס.

אוים גירסא דינקותא...

דער געפֿיל מיט קעט, העפֿטעגס בוסטען: מיט איינען, חאָ-שודמען מיר סאַרביי, הען איך מאַך מיר די איינען צו — צער-רינט און פֿערשווינדט. —

LIBRARY
MAR 11 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

PURCHASED FOR THE

University of Toronto Library

FROM THE

Joseph and Gertie Schwartz
Memorial Library Fund

FOR THE SUPPORT OF

Jewish Studies

3 1761 03529 6060

PJ
5129
P4Z52